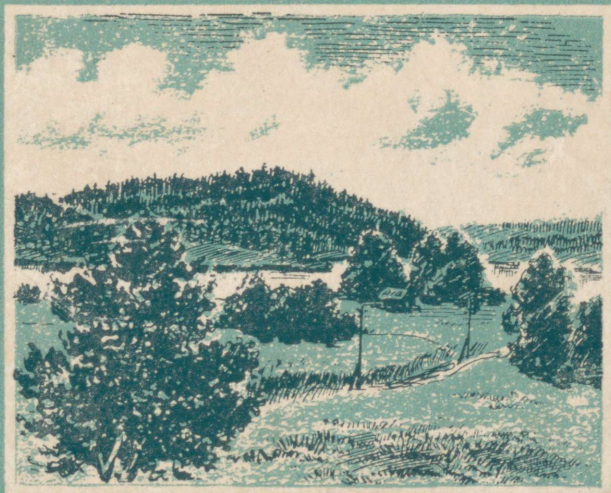

EESTI NSV GEOGRAAFIA

VII JA IX KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

R. RÄGASTIK, V. LILL, L. BRUTUS

EESTI NSV GEOGRAAFIA

VII JA IX KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1957

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

2

ARHIIVKOGU

I. A S E N D, P I I R I D J A S U U R U S.

Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik, üks viieteistkümnest NSV Liidu võrdõiguslikust vennasvabariigist, asub Balti mere idarannikul.

Nõukogude Eestit piiravad: põhjast Soome laht, läänest Balti meri, edelast Rõia laht, lõunast Läti NSV ja idast Vene NFSV. Piir Vene NFSV-ga kulgeb piki Narva jõge ja läbi Peipsi-Pihkva järve, minnes kagus üle maismaapiiriks. Maismaapiir on Eesti NSV-l ka Nõukogude Lätiga. Viimatinimetatud piirilõigud soodustasid juba kauges minevikus sõbralike sidemete loomist meie lähimate naabrite, eriti aga suure vene rahvaga.

Meie vabariigi merepiir ületab maismaapiiri tunduvalt. Eesti NSV merepiir on ühtlasi ka NSV Liidu merepiiriks.

Nõukogude Eesti mandriosa kõige põhjapoolsem punkt asub Purekkari neemel Pärisea poolsaarel ($59^{\circ}40'$ p.-l.), idapoolsem Narva jõe ääres ($28^{\circ}3'$ i.-p.), lõunapoolsem Naha küla juures Peetri jõe ääres ($57^{\circ}30'$ p.-l.) ja läänepoolsem Ramsi neemel Noarootsi poolsaarel ($23^{\circ}23'$ i.-p.). Saartest on kõige põhjapoolsem Vaindloo ja läänepoolsem Nootamaa.

Nootamaa on rõngakujuline saar järvega keskel ja meenutab atollit. Ta ei ole kuigi kõrge. Saare põhjapoolses osas on tasane paepõrand, ülejäänud osa koosneb räniliivast ja paekruusast. Saar on inimeste poolt asustamata.

Eesti NSV asend on kliimaliselt soodus. Kuna Eesti NSV asub Balti mere otsese ja Atlandi ookeani kaudse mõju all, siis on talvekuude ja aasta keskmised temperatuurid siin märksa kõrgemad kui samade laiuskraadide all asuvais NSV Liidu idapoolsemis osades.

Eesti NSV asend on tähtis NSV Liidu rahvamajanduse seisukohalt. Meie vabariik asub NSV Liidu suurimate tööstuspiirkondade — Tööstusliku Keskrajooni ja Lenini-gradil lähedal. Samuti on Nõukogude Eesti tähtsa kaubatee ääres, mis seob NSV Liitu temast lääne pool asuvate

maadega, nagu Poola Rahvavabariigiga, Saksa Demokraatliku Vabariigiga jne. Eesti NSV kaudu on võimalik teostada kaubavahetust teiste riikidega odavat mereteed mööda.

Baltimaade suurt tähtsust Vene tsaaririigi rahvamajanduse arengus mõistsid juba Ivan Groznõi ja Peeter I. Ivan Groznõil ei õnnestunud Baltimaade liitmine Venemaaga, sest Liivi sõjas (1558—1583) tuli tal võidelda mitme vaenlase vastu, kes seetõttu said ülekaalu. Peeter I aga ühendas 1700.—1721. a. kestnud Põhjasõja tulemusena Baltimaad (välja arvatud Läti NSV lõunapoolne osa) Vene tsaaririigi koosseisu. Peeter I nimetas Baltimaade liitmist Venemaaga «akna raiumiseks Euroopasse». Eesti ühendamine Venemaaga tõi eestlastele kahe sajandi pikkuse püsiva rahu, avas meile suure Venemaa turu, mis soodustas Eesti rahvamajanduse arengut, ja sidus eesti rahva saatuse ühte Venemaa rahvaste, erti suure ja sõbraliku vene rahva saatusega.

Eesti NSV suurus on 45 100 km² ja ta moodustab õige väikese osa meie suurest kodumaast. Vennasvabariikidest on pindalalt Nõukogude Eestist väiksemad ainult Armeenia NSV (29 800 km²) ja Moldaavia NSV (33 800 km²).

Olesandeid.

1. Leida Nõukogude Liidu poliitilis-administratiivsel kaardil Eesti NSV.
2. Mõõta Eesti NSV suurim ulatus põhja—lõuna ja ida—lääne suunas.
3. Leida, kui suure osa NSV Liidu territooriumist (22,3 milj. km²) moodustab Eesti NSV.

II. MERI.

Balti meri on laevaliikluse poolest NSV Liidu tähtsaimaid meresid. Tema ääres asub meie kodumaa suurim sadamalinn Leningrad. Eesti NSV rannikuga puutuvad Balti mere osadest tihedamalt kokku Soome ja Riia laht, kuna Balti meri ise uhub ainult Eesti NSV läänepoolsete saarte ja laidude randa.

Lääne-Eesti saarestikku kuuluvate suuremate saarte — Saaremaa, Hiiumaa, Muhu ja Vormsi — ning mandri vahel on Väinameri. Sealsamas on ka Suur-, Väike- ja Soelaväin ning Voosi ja Hari kurk. Irbeni väin lahutab Sõrve poolsaare Kuura poolsaarest.

Eesti NSV rand on tugevasti liigestatud. Eriti kääru-line on rannajoon Aseri ja Pärnu vahel. Kaugemale merre ulatuvad poolsaared ja neemed vahelduvad siin mais-

Joon. 1. Purjejahid Tallinna lahel.

maasse tungivate lahtede ja lahekestega. Võrdlemisi sirge on rannajoon kirdes — Narva-Jõesuu ja Aseri vahel, ning edelas — Pärnust Läti NSV piirini. Suuremateks lahtedeks mandriosa rannikul on Narva, Kunda, Eru, Hara, Kolga, Tallinna, Paldiski, Haapsalu, Matsalu ja Pärnu laht. Lääne-Eesti saarestiku tähtsaimaid lahti on Kihelkonna laht ja Suur Katel Saaremaal.

Mandriosa silmapaistvamad poolsaared on: P ä r i s p e a, Juminda, Viimsi, Suurupi, Pakri, Noarootsi ja Virtsu. Neist kaks viimast on tekkinud saarte liitumisel mandriga.

Lääne-Eesti saarestiku poolsaartest on suuremad K õ p u ja S õ r v e poolsaar. Suure Isamaasõja ajal peeti Sõrve poolsaarel eriti ägedaid lahinguid saksa fašistlike vägedega. Saksa fašistlike vägede purustamisega Sõrve poolsaarel viis Nõukogude armee 24. novembril 1944. lõpule Eesti NSV täieliku vabastamise fašistlikust okupatsioonist.

Soome lahe saartest on suuremad Osmussaar, Suur- ja Väike-Pakri, Naissaar, Aegna, Prangli, Keri ja Vaindloo.

Keri saarel tuli 1906.—1912. a. puuraugu kaudu maa seest välja põlevat gaasi, mida kasutati kohaliku tuletorni valgustamiseks ja eluruumide kütmiseks.

Riia lahes on Kihnu ja Ruhnu saar. Saaremaast lääne pool on Vilsandi ja lõunarannikul Abruka saar.

Kokku on saarte all 4200 km², s. o. üle 9% meie vabariigi pindalast.

Balti meri on madal veekogu. Kõige madalam tema osadest on Väinameri. Nõukogude Eesti rannikuvete sügavaim koht on Soome lahes ranna lähedal, veidi lääne pool Kolga lahte, kus sügavus ulatub üle 121 meetri. Kohati leidub merepõhjas kiviseid karisid ning liivaseid ja kruusaseid leetseljakuid, mis tõusevad veepinna lähedale. Neist tuntumad on Tallinna kivi (Soomelahe — Tallinnast põhja pool), Suurrahu Hiiumaast loode pool ning mõned karid Osmussaare ümbruses ja Lääne-Eesti saarestiku läänepoolsetes vetes. Laevateede tähistamiseks märgitakse karid ja leetseljakud tulelaevade ja poidega ning mandri ja saarte randa on paigutatud tuletornid.

Kuna Balti meri on sisemeri, siis ei esine siin korrapärast ja märgatavat tõusu-mõõna lainet. Veepinna kõikumist iseloomustavad siin loe- ja paguveed. Nende tekitajaks on pikemat aega kestnud ühesuunalised tuuled. Läänekaartest puhudes ajavad need vee maismaa suunas, tekitades veepinna tõusu — loevett. Idakaarte tuuled viivad aga vee rannalt ulgumerele, kutsudes esile meretaseme languse — paguvee. Loeveed on tavalised sügisel ja talvel, paguveed kevadel ja suvel.

Vee keskmine aastatemperatuur on Balti mere pinnakihtides kõrgem kui õhus. Kaheksa kuu kestel — augustist aprillini — püsib merevesi õhust tunduvalt soojemana. Talvekuudel võib temperatuuride vahe ulatuda kümnetesse kraadidesse. Kõige soojem rannikuvetest suvel on Haapsalu laht, milles kuumade ilmade ja tuulevaikuse puhul vee temperatuur võib tõusta pinnal 28°-le.

Balti meri on ookeaniga ühendatud ainult kitsaste väinade kaudu. Jõesed ja sademed toovad temasse rohkesti magedat vett, vee auramine merest on aga jahedate suvede tõttu võrdlemisi väike. Sellepärast on Balti mere vesi vähese soolsusega. Eesti NSV vetes on merevee soolsus ainult 0,2 kuni 0,7% piirides.

Soome lahe kesk- ja idaosa, Väinameri koos väinadega ning Riia laht kattuvad jääga keskmiselt detsembrilõpust aprilli alguseni. Tallinna lahes püsib jääkate ainult 4—7 nädalat, kuna Paldiski ja Kihelkonna laht külmuvad harva kinni. Tavaliselt koosneb Soome lahe jää Tallinnast lääne pool ja Balti mere jää Hiiu- ning Saaremaa lääne- ja looderannikul enamasti ajujääst.

Poolsaarte ja saartega tuulte ning lainete eest varjatud lahtedes leidub häid sadamakohti. Tallinna, Paldiski ja mõned teised lahed on nii sügavad, et neisse võivad sisse sõita suurimadki laevad. Väiksemas ning madalamas lahtedes leidub sadamaid ja ankrupaiku väiksematele laevadele.

Balti meri on tähtis mitte üksnes liiklemisteena, vaid ka kalastamis- ja küttimiskohana. Sage-damini esinevaks püügikaladeks on: räimed, kilud, tursad, lestad, kammeljad, kohad, siiad, lõhed, angerjad jt. Kütitakse hülgeid, peamiselt viigreid. Kalapüük toimub moodsate püügivahendite abil. Püügist võtavad osa ka traallaevad, mis teostavad püüki kaugel ulgumerel. Meie vabariigis on juba rida miljonär-kalurikolhoose.

Ülesandeid.

1. Näidata kaardil kõik eespool loendatud lahed, väinad, poolsaared ja saared. Kanda nende nimed kontuurkaardile.
2. Iseloomustada lühidalt meie vabariigi rannikuvete sügavust.
3. Miks ei esine Balti meres korrapärast tõusu ja mõõna? Missugune veetaseme kõikumine esineb meie rannikuvetes? Mis seda põhjustab?
4. Mispoolst erineb merevee temperatuur õhu temperatuurist? Millest on see tingitud?
5. Mispärast on Balti mere soolsus väike? Miks on see eriti väike Matsalu lahes (0,2%)?
6. Kui pikaks ajaks külmuvad kinni meie vabariigi rannikuveed?
7. Selgitada lühidalt Balti mere tähtsust laevateena ja kalastamispaigana.

III. PINNAEHITUS.

1. Absoluutsed kõrgused.

Eesti NSV kuulub pinnaehituselt ja tekkelt Ida-Euroopa lauskmade koosseisu ning on selle üks madalamaid osi.

Meie vabariigi keskmine absoluutne kõrgus on 50 meetrit, ainult $\frac{1}{40}$ tema territooriumist kerkib üle 100 meetri kõrgusjoone.

Kõige madalam ja tasasem on Lääne-Eesti saarestik koos läänepoolse mandriosaga. Siin laiub mandril ulatuslik Lääne-Eesti madalik, mis Kasari ja Pärnu jõgikonnas tungib kaugele itta, tõusmata üle 20 meetri merepinnast.

Lääne-Eesti madaliku pinnamood on enamikus tasane. Maapinna aeglase tõusu tagajärjel pärast jääaega on Haapsalu ja Matsalu laht muutunud hoopis madalaks, paiguti saanud maismaaks. Mitmed endised väiksemad lahed on eraldatud merest ning esinevad praegu jäanukjärvedena. Mõned endised saared on muutunud mandriga ühinemise tõttu poolsaarteks ja neemedeks. Nii oli Noarootsi veel paarisaja aasta eest ja Virtsu mõnikümme aastat tagasi saar. Samal põhjusel leidub Lääne-Eesti madalikul endisi rannamoodustisi merest kaugel sisemaal. Need on randvallid, lited ja rannaastangud. Tänapäeval on nad 30 meetrit ja rohkemgi merepinnast kõrgemal. Suuremad luidestikud asuvad Pärnu lahe rannikul. Häädemeeste ja Tahkuranna vahel tõuseb luidete kõrgus kuni 34 m üle merepinna. Luiteid ja teisi rannamoodustisi esineb ka praegusel mereannal.

Vahelduvam on Lääne-Eesti tasandiku reljeef Kullamaa ja Märjamaa ümbruses, Matsalu lahest lõuna pool ning Vändra lähisel. Siin leidub madalaid ja lamedaid kühmi, künniseid, seljakuid jne. Mõnel neist on paealuspõhjast tuum, mis on kaetud õhukese pinna kattega.

Tähelepanu väärivad pinnavormidena Kasari luht ja Pärnu jõe org. Laial Kasari luhal asub samanimelise jõe delta oma rohkete harudega. Osa jõe alamjooksust ning kaks suuremat haru on süvendatud. See vähendab üleujutuste ohtu suurvee ajal. Luhta kasutatakse heina- ja karjamaana. Pärnu jõe org on Tori ümbruses kuni 10 m sügav. Paiguti on ta lõikunud liivakivisse püstloodis. Oru perve liigestavad arvukad säkorud.

Maa idapiiril asub Peipsi nõgu, mille keskel on samanimeline järv. Peipsist põhja poole jääb madal ning tasane, väikese kallakusega (1 meetri 1—1,5 km kohta) tugevasti soostunud ala, mis kannab Alutaguse nime. Siin leidub Iisaku ümbruses suuremaid või väiksemaid

seljakuid, milledest kõige kõrgem on 95 m üle merepinna kerkiv Kuremägi.

Maa keskosas on Võrtsjärve nõgu samanimelise järvega.

Lääne-Eesti madalikku ühendab Võrtsjärve nõoga Navesti jõe org ning Võrtsjärve nõgu Peipsi nõoga Suur-Emajõe org.

Navesti jõe org, Võrtsjärve nõgu ja Suur-Emajõe org jagavad Eesti NSV kõrgema ala kaheks osaks — põhjapoolseks ja lõunapoolseks.

Põhjapoolne osa langeb järsult Soome lahe rannikule, moodustades paekalda ehk glindi. Paekallas algab mandriosas Pakri poolsaarelt, ulatub idasuunas Narvani ja jätkub sealt edasi Vene NFSV-s Leningradi oblastisse. Ta kannab kogu ulatuses Balti-Laadoga astangu nime.

Pakri saartel, Pakri poolsaarel, Rannamõisa ja Tiskre kohal, Saka ja MEEKÜLA vahel Kirde-Eestis laskub paekallas püstloodis järsakuna otse rannale, moodustades pankranniku.

Mujal jääb paekalda ja mere vahele kuni 8 km laiune rannikutasandik. Sellel leidub luiteid ja randvalle ning rauna piirkonnas vees ja maismaal palju rändrahne. Neis paikades esineb paekallas sageli kaheastangulisena või lameda rohtunud kallakuna.

Ondika kohal saavutab paekallas oma suurima kõrguse — 56 m üle merepinna. Paekallas koosneb rõhtsalt üksteisel lasuvaist lademeist, mis on tekkinud meres. Allpool asetsevad vanemad, neist kõrgemal nooremad setted. Viimased on järk-järgult kuhjunud neist vanemaile setetele. Tallinnast ida pool paljandub paekalda jalal sinisavi, mis jätkub veel allpool merepinna. Sinisavil lasuvad kollakad ja pruunikad liivakivid. Neist kõige ülemises leidub *oboluse* karbikeste näol fosforiiti. Edasi järgneb õhukesele püriidi- (raua ja väävli ühendi) kihile tume diktüoneema-kiltkivi. Viimasel lasub rohakas glaukoniitliiv. Lademetete sari lõpeb ülaosas hallikate ja kollakate paelademetega.

Põhjaranniku idaosas kerkivad paekaldast mõni kilomeeter lõuna pool Vaivara lähedal Sinimäed 84 m üle merepinna. Sinimägede tuumaks on mannerjää poolt paealuspõhjast lahtikistud pangased.

Põhja-Eesti kõrgema ala keskosas laiub Pandivere kõrgustik. Selle kõrgustiku tähtsamaiks pinnavormideks on suured lamedad künnised. Nende künniste pikkus ulatub kilomeetritesse ja laius paari kilomeetriteni. Künniseid katab 1—1,5 meetri paksune viljakas savikas pinnas, mille all lasub paekivist aluspõhjapõrgendik. Suurte künniste kõrval esineb kõrgustikul samasuguse iseloomuga kühni ja väiksemaid künniseid. Künniste ja kühmade vahel levivad

Joon. 2. Pankrannik.

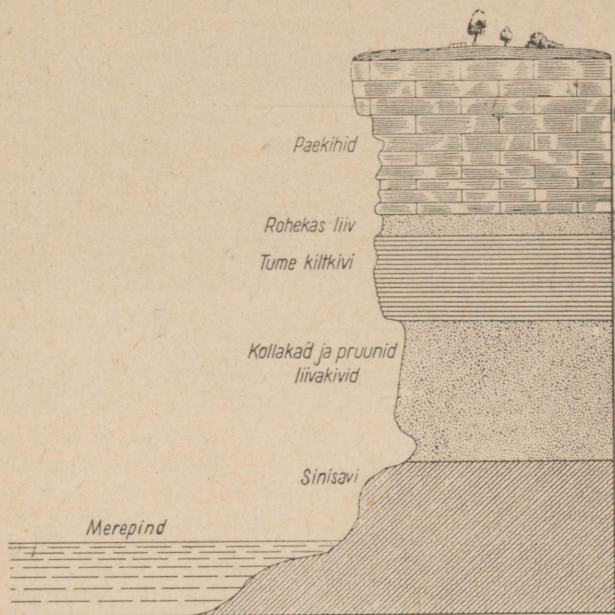
laiad lamedad orud ja nõod, mis erinevad oma taimkattelt kõrgendikest. Kõrgendikud on nende viljaka mullastiku ja nõlvade väikese kallakuse tõttu võetud kasutusele põllumaana. Orgudes ja nõgudes aga levivad niidud, karjamaad ja metsasalud.

Kõrgustiku põhjaosas, Tapa, Kadrina ja Rakvere ümbruses, harvemini lõunaosas, esineb pikki kitsaid, raudteetammi meenutavaid järsunõlvalisi kõrgendikke, mida nimetatakse vallseljakuteks. Need asuvad kas paralleelselt üksteisele või kulgevad ridastikku — moodustades kilomeetrite-pikkusi katkendlikke ahelikke. Pandivere kõrgustiku vallseljakute suhteline kõrgus on 20 kuni 40 m. Vallseljakute vahel on sügavad sulglohud või orud. Neis esineb soid, järvi, metsi jne. Tavaliselt on ka vallseljakud ise kaetud metsaga. Üheks maastikuliselt kaunimaks kohaks on Pandivere kõrgustikus Kadrina lähedal asuvad Neeruti mäed. Siin esineb rida vallseljakuid ning nende vahelistes lohkudes peituvaid metsaga piiratud järvi.

Pandivere kõrgustiku kõrgemaks tipuks on Emumägi, mis ulatub 166 m üle merepinna.

Vallseljakuid leidub rühmiti ka Pandivere kõrgustikust loode ja lääne pool, näiteks Aegviidu-Jäneda ja Koitjärve-Koonukõrve vahelistel aladel, Paunkülas Kõse lähedal jne.

Lõuna pool liitub Pandivere kõrgustikuga Vooremaa. Viimase maastikupildis valitsevad piklikud, leivapätsi meenutavad seljakud, mida nimetatakse voorteks. Need asuvad üksteise järel reas ja moodustavad omavahel paralleelseid ahelikke. Voorte pikkus ulatub kilomeetritesse ning suurima voore laius on ligi 2 km; suhteline kõrgus

Joon. 3. Paekalda läbilõige.

kõigub 30—50 meetri piirides. Suurimaks ja kõrgeimaks vooreks on Laiuse mägi. Ta kõrgus on 144 m üle merepinna. Oma viljaka pinnase ja nõlvade väikese kallakuse tõttu on voored peaaegu tervenisti üles küntud, metsatukki leidub ainult nõlva järsematel osadel. Voorte vahel on sügavad orud, mis kulgevad rööbiti voortega. Nende orgude põhjas asuvad sood, niisked niidud ja karjamaad (sageli üksikute puude või saludega), metsatukad või järved.

Voori esineb rühmiti veel Türi, Paide ja Põltsamaa ümbruses, Kolga-Jaani ja Võrtsjärve vahel, Võrtsjärve lääne- ja idakaldal jne. Need on aga mõõtmelt — nii pindalalt kui ka suhteliselt kõrguselt —

hoopis väiksemad Vooremaa omadest. Nad ei tõuse ümbritsevast tasandikust üle 5—10 m kõrgemale. Ka siin on voored muudetud põllumaaks.

Eesti NSV kõrgemas, lõunapoolses osas on kolm kõrgustikku.

Sakala kõrgustik on Võrtsjärve nõost ja Väike-Emajõe orust lääne pool. Kõrgustiku ääreala servab voorte vöönd. Voorte suhteline kõrgus ulatub siin 15—30 meetrini. Suuremad voored esinevad Tarvastu ümbruses Võrtsjärve läänekalda lähistel.

Kõrgustiku siseosas on Viljandi, Paistu, Karksi ja Halliste ümbruses rohkesti orgusid. Need on lammorud, mille veerud laskuvad paiguti püstloodis järsakuina, paljandades punast liivakivi. Orud on lisaorgude abil põimunud keerukaks orustikuks, mis liigestab maa-ala üksikuiks lavatasandikeks. Neil lavatasandikel leidub suuri kühmi ja lamedaid kupleid. Nõlvade väikese kallakuse tõttu on enamik neist võetud põldude alla.

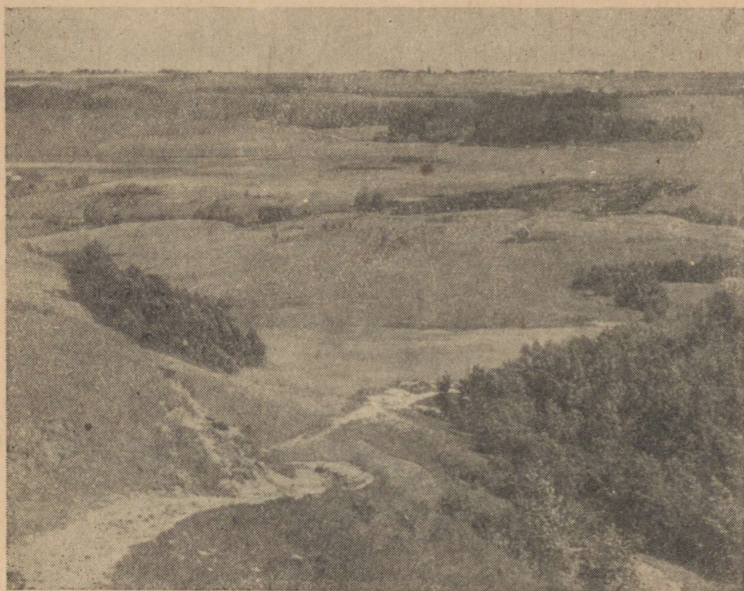
Üks suurimaid orgusid, milles asuvad Viljandi järv ja sellest loode poole jääv Raudna ning ida poole jääv Tänassilma jõgi, jagab Sakala kõrgustiku kaheks osaks. Kõrgustiku lõunapoolsem osa on kõrgem ja vaheldavam. Siin asub Sakala kõrgustiku kõrgeim tipp, 146 m üle merepinna kerkiv Rutu mägi. Kõrgustiku põhjapoolne osa on vähem vahelduv.

Võrtsjärve nõost ja Väike-Emajõe orust ida pool asuvad Haanja ja Otepää kõrgustik. Neid lahutab teineteisest Räpina-Võru-Hargla org. Oru laius on mitu kilomeetrit ja nõlvade kallakus väike. Lamm ei ole tasane, sellel leidub madalaid ning väga lamedaid kõrgendikke ja nõgusid.

Otepää ja Haanja kõrgustik on meie vabariigi suurima absoluutse kõrgusega alad, samuti on nad kõige vahelduvama pinnamoega. Peamisteks pinnavormideks on siin järsunõlvvalised kuplid.

Haanja kõrgustik kujutab endast tervikuna võetult suurt lamedat kühmu, mis ulatub lõunas Läti NSV territooriumile. Sellel kühmal levib rühmiti ja hajali mitmesuguse kuju ja suurusega kõrgendikke, temasse on lõikunud arvukaid orgusid ja orustikke.

Suurima kõrguse saavutab maapind Haanja ümbruses, kus ta kerkib ulatuslikul maa-alal üle 200 m merepinnast.

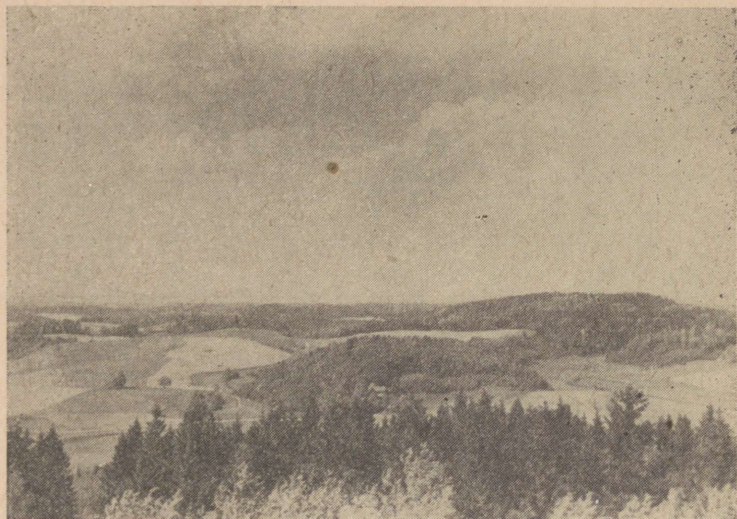
Joon. 4. Haanja kõrgustikul.

Selles kõrgustiku osas on tihedalt üksteise kõrval järsunõlvalisi kupleid ja seljakuid. Nende suhteline kõrgus on 30—50 m, mõned aga on veel kõrgemad. Neid katab mets või on üles küntud ainult nõlva alumine, laugjam osa. Sageli asuvad kuplid ja seljakud üksikult või rühmiti suuremail laugjail kõrgendikel. Kõrgendike vahel leiame orge ja sulglohke, milledes esineb järvi. Siin asub Haanja kõrgustiku ja ühtlasi Baltimaade kõrgeim tipp Suur-Munamägi, mis ulatub 317 m üle merepinna.

Suur-Munamäest põhja pool asub 282 m absoluutse kõrgusega Vällamägi. Mõlemad nimetatud mäed paistavad sinetavate kuplitena kaugele.

Suur-Munamägi kerkib 60 m ümbritsevast tasandikust kõrgemale ja paikneb poolmunaja kuplina 2,5 km pikkusel kaarjal künnisel. Teda katab tihe haava-, kuuse- ja männi-segamets, sarapuu-, lepa- ja kuslapuuvõsaga.

Vällamäe suhteline kõrgus on 75 m, arvestatud lähedal asuva Perajärve pinnalt. Ta on samuti kaetud segametsaga.

Joon. 5. Vaade Suur-Munamäelt.

Kõrgustiku ääreesades on kõrgendikud lamedamad ja madalamad ning paiknevad üksteisest kaugemal. Sageli asuvad neil väiksemad kuplid ja kühmad. Kõrgendike vahele jäävad tasased, tihti soostunud alad.

Rõuge ümbruses valitsevad maastikupildis orud, mis omavahel on põimunud orustikuks. Nende orgude sügavus, laius ja nõlvade kallakus on mitmesugune. Rõuge oru suurim sügavus on 73 m. Tema lammil asub kaheksast omavahel ühendatud järvest koosnev aheljärvestik. Rõuge orgu suubub rida maalilisi ja kitsaid sälkorge. Orud liigestavad Rõuge ümbruse maastiku üksikuks lavajaiks tasandikeks. Neil tasandikel esineb madalaid kõrgendikke, eriti idaosas.

Otepää kõrgustik on maastikupildilt sarnane Haanja kõrgustikuga, kuigi väiksemate relatiivsete kõrgustega. Ka Otepää kõrgustiku keskosas, Pühajärve ja Väike-Munamäe ümbruses, on pinnavormide mitmekesisus ja tihedus väga suur. Kõrgustiku ääreesades asuvad aga lamedad kõrgendikud üksteisest hoopis kaugemal. Nende lavajatel latvadel võib olla väiksemaid kühmi ja kupleid.

Otepää kõrgustiku kõrgeimaks tipuks on 217 m üle merepinna kerkiv **Kuutsesmägi**. Teistest tippudest on nimetamisväärt **Väike-Munamägi**, 204 m üle merepinna.

Joon. 6. Rõuge maastik. Org järvega.

Otepää kõrgustikuga on Antsla kaudu kulgeva madalama üleminekuala kaudu ühendatud Karula kuplistik. Ka Karula kuplistiku keskosas on maastikupildis esikohal kuplid, kuid nad asetsevad hõredamalt ega ole nii kõrged kui Otepää kõrgustikus.

Tartu, Võnnu, Põlva ja Räpina ümbruses valitsevad maastikus laiad ja sageli kaunis sügavad lammorud. Neisse peorgudesse suubuvad väiksemad lamm- ja sälkorud. Sel teel on tekkinud võrdlemisi keeruline orustik, mis liigestab kõne all oleva ala üksikuiks lavatasandikeks. Neil lavatasandikel asub hajali või rühmiti kõrgendikke, mis annab maastikule lainja pinnamoe. Esiletõstmist väärivad oma suuruse tõttu Suur-Emajõe, Ahja ja Võhandu jõe org.

Lääne-Eesti saarestikus on kõige ulatuslikum S-kujuline Saaremaa Keskkõrgustik. Selle järsematesse äärealadesse on pärast jääaega Saaremaad katnud meri uuristanud astanguid. Kõrgem ja vahelduvam on Keskkõrgustik oma lõunaosas. Siin kerkib Suurmägi 56 m üle merepinna. Ühtlasem ja tasasem on kõrgustik põhja pool.

Peale nimetatud kõrgustiku on Saaremaal üksikuid väiksemaid lavakõrgendikke, luiteid, randvalle jne.

Saaremaa ja Muhu põhjarannikul leidub merele laskuvaid 2—3 km pikkusi ja lühemaid paeseid panku. Neist

Joon. 7. Suur-Taevaskoda Ahja jõel.

kõrgeim on Põhja-Saaremaal esinev Panga ehk Mustjala pank, mis tõuseb 21 m üle merepinna.

Hiiumaa kõrgemaks alaks on Kõpu poolsaar. Siin leidub luiteid ja muid liivakuhjatisi. Kõrgemad tipud kerkiavad kuni 55 m üle merepinna.

Ulesandeid.

1. Näidata NSV Liidu Euroopa-osa füüsilisel kaardil Eesti NSV-d Ida-Euroopa lauskmaa osana. Võrrelda tema kõrgust märkivat värvust lauskmaa teiste osade värvusega.
2. Näidata Balti vabariikide füüsilisel kaardil üle 100 meetri kõrgusjoone ulatuvad Eesti NSV alad.
3. Näidata kaardil õpikus nimetatud Eesti NSV madalamad alad (Lääne-Eesti madalik, Peipsi nõgu jne.). Kanda nende nimed kontuurkaardile ja värvida märgitud alad roheliseks.
4. Näidata kaardil Eesti NSV põhja- ja lõunapoolne kõrgem ala.
5. Näidata kaardil õpikus nimetatud Eesti NSV kõrgustikud ja nende kõrgemad tipud. Kanda nad kontuurkaardile, värvida kõrgustikud pruuniks.
6. Joonistada (õpetaja kaasabil) töövihikusse järgmiste pinnavormide põhijoonised ja profiilid:
 - a) kühm — põhijoonis ümmargune, nõlva kaldenurk alla 10° ;
 - b) kuppel — põhijoonis ümmargune, nõlva kaldenurk üle 10° ;
 - c) künnis — põhijoonis piklik, kaldenurk alla 10° (joonistada piki- ja ristiprofiil);

- d) seljak — põhijoonis piklik, kaldenurk üle 10° (joonistada piki- ja ristiprofiil);
- e) sälkorg — √-kujuline (ülal perv, allpool veer, põhi terav);
- f) lammorg — -kujuline (ülal perv, allpool veer, põhjas tasane lamm, mis eraldub veerudest nurga all);
- g) moldorg — -kujuline (ülal perv, puudub nurk lammi- ja veeru vahel).
7. Joonistada töövihikusse kleebitud ruudulisele paberile alljärgnevate andmete põhjal profiil künklikust alast:

Punkti nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Kõrgus merepin-nast meetrites	50	50	70	70	60	50	50	60	90
Kaugus lähte-punktist meetr.	0	20	100	120	180	200	240	280	320

Punkti nr.	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Kõrgus merepin-nast meetrites	90	70	60	60	80	80	70	60	60
Kaugus lähte-punktist meetr.	340	380	440	460	500	520	540	580	620

Võtta kõrguseks: 1 cm — 10 m.

Võtta pikkuseks: 1 cm — 20 m.

Joonistada vasakpoolse ja keskmise kõrgendiku vahele järv, mis asub 60 m üle merepinna.

Leida järve laius ja sügavus.

8. Missugustest pinnavormidest koosneb Pandivere kõrgustik? Joonistada töövihikusse Pandivere kõrgustiku lihtne skeem: kujutada suurvünniseid loode—kagu suunas kulgevate ovaalidena, vallseljakuid looklevate paralleeljoontega, joonistada vallseljakud paiguti omavahel paralleelselt kulgevatenä, paiguti üksteisele järgnevate ahelikena; joonistada vallseljakute vahele mõned järved. Värvida künnised helepruuniks, künniste-vahelised madalamad alad roheliseks, vallseljakud tumepruuniks.
9. Anda Vooremaa pinnaehituse lühike kirjeldus.
10. Joonistada töövihikusse lihtne vooremaastiku skeem voorte ja nendevaheliste järvedega. Värvida voored helepruuniks, voortevahelised madalamad alad roheliseks, järved ja jõed siniseks.
11. Anda Sakala kõrgustiku lühike kirjeldus.
12. Joonistada Sakala kõrgustiku lihtne skeem: ümbritseva äärela voored kujutada suunaga põhjast lõunasse (lõunasse ei ole tarvis voori joonistada), keskkossa joonistada Viljandi-Paistu ja Karksi-Halliste ümbruse orustikud (üks peaorgudest

kulgeb piki Halliste jõge, teine piki Raudna jõge, Viljandi järve ja Tánassilma jõge); orgude-vahelistele lavatasandikele joonistada kõrgendikud; märkida nimedega kõrgemad tipud. Skeemi koostamisel kasutada raamatus olevat jääajal tekkinud Eesti NSV pinnavormide kaarti. Värvida orud rohelisteks, lavatasandikud helepruuniks, kõrgendikud tumepruuniks ja veekogud siniseks.

13. Anda Haanja ja Otepää kõrgustiku lühike kirjeldus.
14. Joonistada töövihikusse Haanja ja Otepää kõrgustiku (kuppelmaastiku) lihtne skeem. Paigutada keskosasse kupleid tihedamini, ääreesadesse hõredamini. Kuplite vahele joonistada järvi üksikult ja rühmiti, ühes neist ja neisse voolavate jõgede ja ojadega. Kuplid värvida tumepruuniks, kuplite-vahelised alad rohelisteks ning veekogud siniseks.

2. Pinnaehituse kujunemine.

Eesti NSV praeguse pinnamoe kujundamisest on osa võtnud rida tegureid. Need on: aluspõhi, mannerjää ja selle sulamisveed, jääpaisjärved, pärastjääaegne meri ning maapinna aeglane tõus. Väiksema tähtsusega on tänapäeva vooluvete ja tuule tegevus.

Põhja-Eesti ja saarte aluspõhjaks on paas, mis paekalda ülemises osas avaneb lagedail paepealseil ning paljandub jõesängides ja mujal. Paas lasub kihtidena ning on tekkinud sadu miljoneid aastaid tagasi meres. Lõuna-Eestis lasub pael umbes 200 m paksune punane liivakivi, olles siin aluspõhjaks. Liivakivis on savi-vahekihte. Aluspõhi on mõjutanud Eesti NSV pinnaehitust üldjoontes. Meie kõrgustike kohal kerkib ka aluspõhi kõrgemale, nõgudele vastavalt on ka aluspõhjas nõod. Põhja-Eesti tasane pinnamood on tingitud tasasest paealuspõhjust, mis ulatub maapinna lähedale või otse maapinnale.

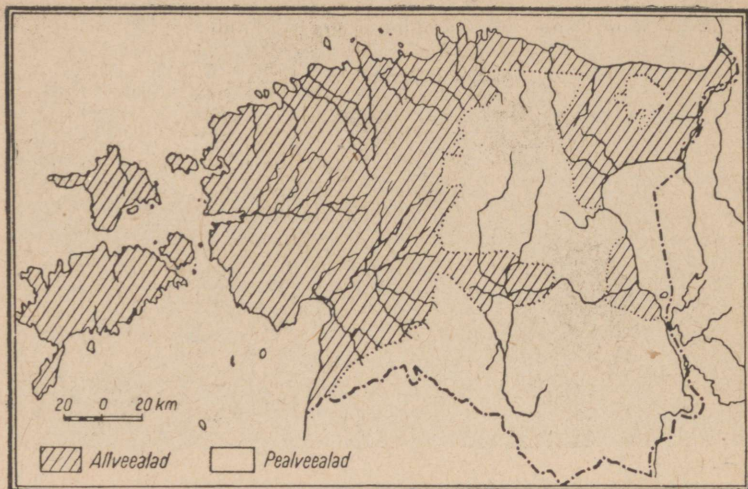
Pinnareljeefi üksikasjalisemal väljakujundamisel oli suur tähtsus mannerjääle, mis kattis suurema osa NSV Liidu Euroopa-osast, sealhulgas meie vabariigi kogu ulatuses. Liikudes oma lähtekohast lõuna poole, tõi jää endaga kaasa tee peal ettejuhtuva lahtise pinnase ning aluspõhja lahtirebitud osi. Omavahel hõõrdudes ümardus ning peenendus kogu see materjal, muutudes saviks, liivaks, kruusaks ja munakaiks. Seda jää poolt kaasakantud ja ümberkujundatud materjali nimetatakse moreeniks. Peale moreeni tõi jää endaga kaasa rändrahned ja rändpangaseid. Jää sulamisel ja taganemisel põhja poole jäi tema poolt kaasatoodud materjal maha.

Joon. 8. Rändrahnud.

Kui jää peatus mõnes kohas pikemat aega, kuhjus jääserva ette rohkesti moreeni, mis jäi hiljem püsima pikkade vallide või kuplikestena. Need on moreenkujatised, mis kujundavad moreenmaastiku. Moreenmaastikku kuuluvad Haanja ja Otepää kõrgustik oma suurkuplite ja -kühmadega. Ka voored on pinnalt kaetud moreenikihiga. Neid esineb peamiselt Kesk- ja Edela-Eestis.

Mannerjää serv oli tugevasti lõhestatud. Nendes lõhedes voolas jää sulamisest tekkinud vesi, kandes endaga kaasa mitmesuguseid setteid. Jää kiirema sulamise puhul oli veehulk suurem, selle kandejõud tugevam ning kaasa kantud setted jämedamad. Väiksema veehulga puhul oli aga edasikantav settematerjal peenem. Vee hulk vaheldus sõltuvalt valitsevast ilmastikust. Nii settisid aegade jooksul jäälõhedes vaheldumisi jämedamast ja peenemast aimest koosnevad kihid. Kui jää taganes, vabanesid need setted ja kujunesid pikkadeks, kitsasteks, tammikujulisteks, kihilise koostisega vallseljakuteks. Vallseljakuid esineb peamiselt Põhja-Eestis. Jääservalt eemale voolavad jääsulamisveed uuristasid maapinda laiu ja sügavaid U-kujulise ristiläbilõikega lammorge, mida nimetatakse ürgorgudeks. Neis voolavad praegu paljud meie vabariigi jõed, mõnes aga asub järv või ka rida järvi. Ürgorge on kõige enam Lõuna- ja Kagu-Eestis.

Joon. 9. Allveeala ja pealveeala kaart.

Taganeva jääserva peatumisel praeguse Nõukogude Eesti maa-alal tekkisid selle ette sulamisvetest paisjärved, kuhu kuhjus peenemaid setteid. Pärast jää taganemist jäid territooriumi madalamad osad ajutiselt vee alla. Jääkattest vabanenud maapind hakkas järk-järgult kerkima. Lühemate või pikemate peatuste puhul maapinna kerkes tekkisid tolleaegsete paisjärvede või merede rannale luited, randvallid, rannaastangud. Maapinna kerkimise tõttu on kõige vanemad neist tõusnud kõrgele üle praeguse merepinna. Kõige suurem oli maapinna tõus Loode-Eestis, kus aeglane tõus jätkub ka olevikus. Seda vabariigi osa, mis pärast mannerjää taganemist oli ajutiselt kaetud veega, nimetatakse allveealaks. Sellesse kuuluvad meie vabariigi suuremad madalikud, nagu Lääne-Eesti saarestik, Lääne-Eesti madalik, Navesti org, Võrtsjärve ja Peipsi nõgu jne.

Allveeala on oma pinnamoelt madalam ja tasasem kui vabariigi ülejäänud osad, sest siin pärastjääaegsed veed ühtusid laiali moreenikuhjatiseid ning täitsid setetega lohke ja nõgusid. Pinnakate on allveealas üldiselt õhuke ja peenem aines on pinnasest vee poolt välja uhutud. Seetõttu on ka sinne mullastik vähem viljakas kui mujal Ees-

tis. Allveealal levivad meie suurimad soode, rabade ja metsade massiivid.

Ülejäänud osa Eesti NSV-st kannab pealveeala nimetust. Siia kuuluvad meie vabariigi suuremad kõrgustikud ja teised kõrgemad alad. Pealveealal on pinnakate suure paksusega. Et siia ei ulatunud pärastjääaegsed veekogud, siis on ka pinnasest peenaines välja uhtumata. Nimetatud põhjustel on sinne mullastik viljakam kui allveealal. Pealveeala on rohkem põllustatud kui allveeala.

Praeguste vooluvete mõjul on tekkinud peamiselt sälkorud ja osalt ümber kujundatud varem tekkinud ürgorud. Tuul on kuhjanud mererannal ja Peipsi kaldal luiteid, milledest enamik on kinnistatud. Pinnamoodi on mõjutanud vähesel määral ka inimene oma majandusliku tegevusega: on kinnistanud luiteid, kaevanud läbi kõrgendikke, kuhjanud tuhamägesid jne.

Ulesandeid.

1. Millest koosneb Põhja- ja Lõuna-Eesti aluspõhi?
2. Kuidas mõjutas aluspõhi Eesti NSV praeguse pinnamoe kujunemist?
3. Mida me nimetame moreeniks?
4. Mida tuleb mõista moreenmaastiku all? Kuidas näeb välja moreenmaastik?
5. Kuidas näevad välja voored, millega nad on kaetud, kus nad levivad meie vabariigis?
6. Kuidas tekkisid vallseljakud, missugune on nende väliskuju, kus nad levivad meie vabariigis?
7. Kuidas tekkisid ürgorud, kus nad levivad?
8. Kuidas tekkisid jääpaisjärved?
9. Mida me nimetame allveealaks ja pealveealaks?
10. Mispoolest erinevad allveeala ja pealveeala omavahel?
11. Mispärast on mõned rannamoodustised — randvallid, luited ja rannaastangud — tänapäeval mitukümmend meetrit praegusest merepinnast kõrgemal?

3. Pinnavormide vööndid.

Eesti NSV tähtsamad pinnavormid — tasandikud, vallseljakud, voored, ürgorud jne. — ei esine segipaisatuna üle kogu maa, vaid igaüks neist iseloomustab mingit osa meie vabariigist. Tasandikud on ülekaalus Põhja- ja Loode-Eestis ning saartel. Vallseljakud jäävad enamikus samuti maa põhjaossa. Silmapaistvaiks voorte levimisaladeks on Kesk- ja Edela-Eesti, suurkupleid ja -kühmi koh-tame tihedalt kagus — Haanja ja Otepää kõrgustikul. Hõredalt väikekupleid ning -kühmi leidub ka mujal, eriti

maa keskosas. Laiu ning sügavaid ürgorge esineb Lõuna- ja Kagu-Eestis.

Sõltuvalt pinnavormide levikust võib Eesti NSV-s eraldada kolme pinnavormide vööndit: 1) Põhja- ja Loode-Eesti tasandike ja vallseljakute vöönd, 2) Kesk- ja Edela-Eesti voorte ja väikekuplite ning -kühmade vöönd ja 3) Kagu-Eesti suurkuplite ning -kühmade ja ürgorgude vöönd.

Ülesandeid.

1. Kanda kontuurkaardile tähtsamad vallseljakute, voorte, moreenikuhjatiste ja ürgorgude levimisalad. Eraldada nende põhjal kaardil kolm pinnavormide vööndit ja värvida need.
2. Korraldada ekskursioon kooli ümbrusse sealsete pinnavormidega tutvumiseks. Kõrgendike juures teha kindlaks nende põhijoonis ja kuju (kühm, kuppel jne.), mõõta nende ulatus (pikkus, laius), kõrgus, nõlvade kallakus, teha kindlaks koosseis (kruus, liiv, savi, kihiline või mitte). Koostada lühike kirjeldus. Orgudel määrata kindlaks nende liik (sälkorg, lammorg) ja suund, mõõta veeru kõrgus ja kaldenurk ning lammi laius. Kas lammil asub järv, voolab jõgi või oja? Kas lamm on soostunud, on kevadel suurvee ajal üle ujutatud? Koostada lühike oru kirjeldus.

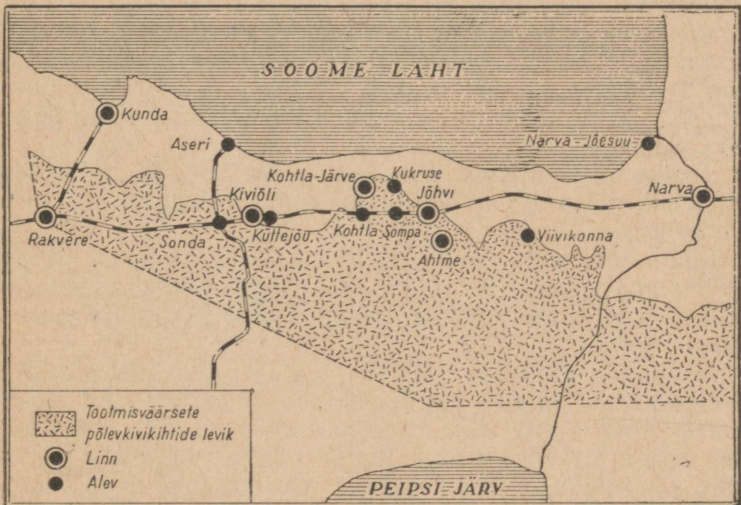
IV. MAAVARAD.

Maavaradeks nimetatakse mineraale ja kivimeid, mida inimene kasutab oma majanduslikuks tegevuseks. Võrreldes meie suure kodumaa maapõuerikkustega on Eesti NSV maavarade hulk arvult üsna piiratud. Meie vabariigi üheks tähtsamaks maavaraks on põlevkivi, mis esineb pruunikate vahekihtidena Kukuruse lademe paes Kirde-Eestis. Nõukogude Eesti põlevkivi, vanimaid ja õlirikkamaid kogu maailmas, tekkis sadu miljoneid aastaid tagasi tema praegusel leiukohal laiunud madalas meres elutsenud mikro-skoopilisist vetikaist. Orgaanilisi jäänuseid on põlevkivis keskmiselt 50%, kuna ülejäänud osa koosneb anorgaanilisest aineist — peamiselt süsihapust lubjast ja savist. Tootmisvääraseid põlevkivikihte leidub Narva ja Rakvere vahel 2500 km² suurusel maa-alal. Eesti NSV-s esinevad põlevkivikihid jätkuvad Leningradi oblastis.

Meie vabariigi põlevkivil on rahvamajanduslikult üleliiduline tähtsus. Põlevkivi kaevandamine ja töötlemine on Eesti NSV rasketööstuse aluseks ning teenindab peale tööstuse ka teisi vabariigi rahvamajanduse harusid.

Joon. 10. Jääajal tekkinud pinnavormide kaart.

Joon. 11. Põlevkivi levimisala.

Lisaks Kohtla-Järvel tegutsevale tehasele rajatakse käesoleval viisaastakul Ahtmesse teine põlevkivigaasitehas, samuti ehitatakse sinna õlivabrik.

Narva lähedale püstitatakse võimas põlevkiviküttega

Balti elektriijaam. See hakkab elektrienergiaga varustama ka naabervabariike. 1960. aastaks kasvab põlevkivi ja põlevkiviõli toodang 1955. aastaga võrreldes 1,7-kordseks.

Teiseks õlikivimiks on Eesti NSV-s diktüoneema kilt, mis paljandub paekalda ülemises osas. Lademe paksus on Paldiski poolsaarel 4—5 m vahel, kust alaneb idasuunas. Narvas on veel ainult paari sentimeetri paksune kihike.

Kilt on värvuselt tumepruun ja korrapärase kihilise ehitusega. Seetõttu lõheneb ta murenemisel õhukesteks 1—2 mm paksusteks kiltadeks.

Koostiselt on tegemist savikildaga, milles sisaldub umbes 20% orgaanilist ainet. Sellest on tingitud ka kilda tume värvus ja põlemisvõime. Viimane põhjustas lähemas minevikus mitmeid kiltkivi põlemisi looduses.

Kilt on keemiline tooraine, millest saab toota põlevat gaasi, õli, väävlit ja kaaliumi hapendit.

Kütteinena on meil puidu ja põlevkivi kõrval tähtis ka turvas. Nõukogude Eesti pindalast on ümmarguselt 14—15% soode ja rabade ning soostunud pinnase all. Pool sellest sisaldab tootmisväärset turvast. Seetõttu on Eesti NSV turbavarud suured. Suuremad soode ja rabade alad levivad Põhja- ja Lääne-Eesti allveealal, eeskätt Pärnu jõe madalikul ja Alutagusel. Turvast toodetakse kütteinena ja alusturbaks. Osa turbast töödeldakse ümber briketiks Tootsi briketitehas.

Teine briketitehas ehitatakse Orule (Kirde-Eestis). Kuuenda viisaastaku kestel kasvab turbatoodang meie vabariigis 1,7-kordseks.

Rauamulda ehk ookrit leidub tootmisväärset hulgal Põltsamaa lähedal Võisikul. On teada teisigi nimetatud maavara leiukohti. Ookrist valmistatakse pruuni ja punast maalrivärvi.

Paekalda alumises osas paljandub pruunikas liivakivi. Selles leidub paiguti Tallinnast ida pool, Iru ja Maardu juures ning mujal, kuni meetripaksune vahekiht, mis koosneb peamiselt väljasurnud looma *oboluse* karpidest. Need karbid sisaldavad fosforiiti (fosforhaput lupja), millest toodetakse mineraalväetist. Fosforiidikaevandus ning fosforiidi rikastamise ja jahvatamise vabrik on Maardus.

Paekalda lääneosas paljandub õhuke püriidi- (raua ja väävlit ühendi) kiht. Püriiti saab kasutada väävelhappe valmistamiseks.

Võhma ümbruses esineb paekihtides galeniidi (seatina ühend väävliga) sooni ja mugulakesi, kuid nimetatud leiukohta on seal peituvate varude suhtes seni veel puudulikult uuritud.

Ehitusmaterjalidest leidub Eesti NSV-s lubjakivi, dolomiiti, savi ja liivasid.

Rida suuri paemurde asub piki paekalda perve Narvast Paldiskini. Siin avaneb mõne kilomeetri laiuse vöändina head ehituslubjakivi, mida murtakse juba sajandeid, näiteks Lasnamäe murdudes. Sellest kivist on ehitatud seni säilinud vanad Tallinna linnamüürid ja -tornid ning hulk teisi hooneid. Väiksemaid paemurde leidub mitmel pool kogu Põhja-Eestis. Paasi tarvitatakse ehitus-, kõnnitee- ja trepikivina, lubjapõletamisel, tsemenditootmisel ning muuks otstarbeks. Tamsalus ja Rakke juures lubjapõletamiseks murtav paas koosneb väljasurnud loomade kodadest, mis sajandite jooksul settisid varemalt sellel kohal laiunud mere põhja.

Peaaegu puhas lubjakivi on nn. «vasalemma marmor», mida leidub Vasalemma piirkonnas. See jämedakristalne kivim leiab kasutamist lubjapõletamiseks, mälestussambaiks, poleerituna ehitiste ilustamiseks jne. Ka Jaagarahu lubjakivi Saaremaal on keemiliselt peaaegu puhas.

Dolomiiti leidub peamiselt Muhus ja Saaremaal (Kaarmaal). Dolomiidist saab valmistada ehitus-, trepi- ja korstnakive, kaevurakkeid, mälestussammaste aluseid jne.

Lubjakivile seisab keemilise koostise poolest lähedal järvekriit. On teada terve rida selle maavara leiukohti, eriti Lõuna-Eesti rajoonides, kus järvekriit soodes ja ürgorgude soostunud lammidel esineb turbakihi all. Suuremaiks leiukohtadeks on Ulila ümbrus ning Vagula ja Tamula järv Võru lähedal. Järvekriit kõlbab happeliste muldade lupjamiseks ja söödakriidiks — kaltsumi-ühendite hulga suurendamiseks loomasöödas.

Savilademeid on Nõukogude Eestis rohkesti. Tallinna, Aseri ja Kunda ümbruses avaneb paekalda jalal sinisavi, mida kasutavad tellise- ja tsemendivabrikud ning savitööstus. Samuti tarvitatakse tööstuslikult jääpaisjärvedes settinud viirsavi, mis koosneb õhukestest erineva värvusega kihtidest, ja vooluvete poolt lohkudesse kantud uhtsavi. Tootmisväärseid savi-vahekihte esineb ka Lõuna-Eestis punases devoni liivakivis. Põlva ümbruses on paguti mujal Kagu-Eestis leidub viimaste seas helehülle, 1400° piirides sulavaid savisid. Neist valmistatakse suuremale kuumusele vastupidavaid esemeid, nagu ahjukive jne.

Liiva kasutatakse hoonete ja teede ehitamisel. Pärnu jõe alamjooksul Sindi ja Tori ümbruses ning Piusa jaama

juures leiduv räniliiv kõlbab oma puhtuse ja ühtlase terasuuruse tõttu klaasivalmistamiseks. Paekaldas paljanduv roheline glaukoniitliiv sisaldab 6—8% kaaliumhapendit, nii et sellest võiks valmistada mineraalväetist. Kohati kasutatakse glaukoniitliiva rohelise värvina.

Suurt tähtsust omab meie vabariigis maavarana tervismuda. Viimast leidub Saaremaal Suurlahes. Peale nimetatud leiukoha leidub tervismuda veel Haapsalu lahes, Audru Saulepal (Pärnust veidi lääne pool) ja mujal. Tervismuda kasutatakse ravivahendina Pärnu ja Haapsalu sanatooriumides, kus on ravimisel töötajaid nii meie vabariigist kui ka vennasvabariikidest.

Olgu lõpuks nimetatud veel diatomiidi leiukohad Narva jõe alamjooksul paejärsaku ja mere vahel. Diatomiit on tekkinud räni-veetikate kestadest ja seda kasutatakse soojuse-isolaatorina ning filt-reerimis- ja poleerimismaterjalina.

Suur osa Eesti NSV maavaradest ei ole veel küllaldaselt läbi uuritud ja leiab ainult osalist kasutamist. Nüüd on Nõukogude Eestil avanenud võimalused oma maapõuerikkustega põhjalikuks tutvumiseks. Aasta-aastalt suureneb meie maavarade kasutamine Nõukogude Eesti tööstuses.

Ulesandeid.

1. Milliseid küttaaineid esineb Eesti NSV maavarade seas? Näidata kaardil nende levimisala, kirjeldada nende teket. Missugune neist küttaainetest on kõige suurema tähtsusega?
2. Missugustest Eesti NSV maavaradest saab toota väetisi? Näidata kaardil nende maavarade levikut.
3. Missugusest Eesti NSV maavarast toodetakse värve? Kus on selle maavara levikuala?
4. Missuguseid ehitusmaterjale leidub Eesti NSV-s? Milleks neid igaüht kasutatakse?
5. Kus levivad järvekriidi leiukohad? Milleks kasutatakse järvekriiti?
6. Missugune ravivahend esineb Eesti NSV maavarade seas? Kus on selle maavara peamised leiukohad?
7. Missugune Eesti NSV osa on maavarade poolest kõige rikkam? Missugused maavarad seal levivad?
8. Kanda kontuurkaardile tähtsamate Eesti NSV maavarade tuntumad leiukohad.
9. Korraldada ekskursioon koolile lähemasse maavarade tootmis-kohta. Tutvuda tööga murrus (kaevanduses), koostada töö- käigu lühike kirjeldus ning esitada see klassis või ringi koos-olekul.
10. Öppida tundma koolis leiduva kogu abil kõiki meie vabariigi tähtsamaid maavarasid. Koostada isiklik kodukoha ümbruses esinevate maavarade ja teiste sagedamini esinevate mineraalide ja kivimite kogu.

V. KLIIMA.

Kliimaliselt kuulub Eesti NSV paraskliimavööndi põhjapoolsesse külmemasse ossa.

Otseselt mõjutab meie vabariigi kliimat Balti meri oma lähedusega. Kaudset mõju avaldab Golfi hoovuse poolt soojendatud Atlandi ookean, kust tulevad niisked lääne- tuuled ja madalrõhkkonnad (tsüklonid). Viimased kaju- nevad Islandi läheduses ja kulgevad sealt ida suunas. Talve-poolaastal avaldab meie vabariigi ilmastikule mõju Siberis ja Sise-Aasias tekkiv Siberi kõrgrõhkkond (anti- tsüklon). Levides Ida-Euroopa lauskmaale, ulatub ta sageli ka Nõukogude Eestisse, tuues endaga kaasa tugevat pakast. Viimast võivad meile talvel tuua ka Põhja-Jää- merelt tulevad külmad õhumassid. Mere lähedus, lääne- tuuled ja tsüklonid on merelise, Siberi kõrgrõhkkond ja Põhja-Jäämere poolt tulevad õhumassid aga kontinentaalse kliima tegurid.

Madalrõhkkondades voolab õhk äärtelt keskele, s. o. kõrgema rõhuga alalt madalama rõhuga alale. Siin kerkib õhk üles, jahtub ning seetõttu tekitab pilvi ja sademeid. Madalrõhkkondade läbimõõt on 2000—3000 km. Nad liiguvad keskmiselt 20—30 km tunni kiirusega, tuues suvel jahedaid ja vihmaseid, talvel aga sooje ja lumesajuga ilmu.

Kõrgrõhkkondade keskosas laskub õhk ülalt alla ja valgub madalama rõhuga äärte poole. Kuna laskuv õhk soojeneb, siis ei teki kõrgrõhkkondades pilvitust ega ole ka sademeid. Siin valitseb selge, päikesepaisteline ilm. Ulatuselt on kõrgrõhkkonnad madalrõhkkondadest suuremad ja kestuselt püsivamad. Nad toovad suvel kuumi ja talvel külmi päikesepaistelisi kuivi ilmu.

Võrdleme Eesti NSV keskmisi temperatuure samade laiuste all asuvate Orkney saarestiku ja Jenisseiski keskmiste temperatuuridega. Neist esimene on merelise, teine aga mandrilise kliimaga. Vaatame alljärgnevat tabelit.

Tabel 1.
Eesti NSV, Orkney saarestiku ja Jenisseiski keskmised temperatuurid.

	Jaan.	Apr.	Juuli	Okt.	Aasta keskmine	Jaanuari ja juuli keskm. temper. vahe
Orkney saarestik	3,9	5,9	12,2	7,9	7,4	8,3
Eesti NSV	— 5,5	2,6	16,8	5,7	4,8	22,3
Jenisseisk	—23,4	—2,0	19,4	—1,5	—2,2	42,8

Võrreldes tabelis esitatud temperatuure, leiame, et mere-
lise asendiga Orkney saarestikus on talv märksa soojem,
kevad ja sügis soojemad, suvi tunduvalt jahedam, jaanuari
ja juuli keskmise temperatuuri vahe väiksem ning aasta
keskmise temperatuur kõrgem kui Eesti NSV-s. Orkney
saarte mereline kliima on siinsast kliimast pehmem.
Ookeanidest kaugel ida pool, Aasia mandri sügavuses
paiknevas kontinentaalse kliimaga Jenisseiskis on Nõu-
kogude Eestiga võrreldes talv palju külmem, kevad ja sügis
hoopis jahedamad, suvi aga tunduvalt soojem, jaanuari ja
juuli keskmise temperatuuri vahe tublisti suurem ning aasta
keskmise temperatuur madalam. Oma iseloomult on Eesti
NSV kliima lähemal Orkney saarestiku kui Jenisseiski klii-
male. Ka Eesti NSV-s on talv pehme, suvi jahe, sügis
tunduvalt soojem kevadest ning jaanuari ja juuli keskmise
temperatuuri vahe ei ole eriti suur. Need omadused on
tingitud mere mõjust. Sellest järeldame, et Eesti NSV asub
ülemineku alal mereliselt kliimalt kon-
tinentaalsele, kuid Atlandi ookeani ja Balti mere
läheduse tõttu on siin ülekaalus veel merekliima tunnused.

Kuid ka Nõukogude Eesti territooriumil, vaatamata
selle väiksusele, märkame kliimalisi erinevusi.

Vaatame esmajärjekorras temperatuuri levikut meie
vabariigi üksikutes punktides (tabel 2).

Tabel 2.

Talve, kevade, suve, sügise ja aasta keskmised temperatuurid
ning aastane temperatuuri amplituud (veebruari ja juuli
keskmise temperatuuri vahe) Eesti NSV-s.

Keskmiseks talvekuuks on võetud veebruar (sest ta on kõige mada-
lama keskmise temperatuuriga), kevadekuuks aprill, suvekuuks juuli
ja sügisekuuks oktoober.

	Veebr.	Aprill	Juuli	Okt.	Aasta keskm. temper.	Veebruari ja juuli keskmise tempera- tuuri vahe
Vilsandi	-3,2	3,0	16,3	7,7	6,0	19,5
Tallinn	-5,8	2,4	16,4	5,7	4,6	22,2
Pärnu	-5,6	3,3	17,2	6,3	5,2	22,8
Tartu	-6,5	3,7	17,1	5,0	4,7	23,6
Võru	-6,7	3,8	16,9	5,1	4,6	23,6
Jõgeva	-7,3	2,8	16,4	4,7	4,5	23,7
Eesti NSV keskmise	-5,9	2,6	16,8	5,7	4,8	22,7

Võrreldes omavahel tabelis esitatud üksikute punktide keskmisi temperatuure, jõuame järeldusele, et Vilsandis, Tallinnas ja Pärnus on veebruaris soojem kui Tartus, Võrus ja Jõgeval. Seega osutub Lääne-Eesti talvel Ida-Eestist soojemaks. Samast tabelist selgub, et ka sügise ja aasta keskmine temperatuur on vabariigi lääneosas kõrgem kui idaosas. Seevastu on aga Ida-Eesti suved veidi soojemad ning veebruari ja juuli keskmine temperatuuri vahe suurem kui Lääne-Eestis.

Tabel 3.

Aasta keskmine pakase- ja suvepäevade arv Eesti NSV üksikutes punktides.

(Pakasepäeval ei tõuse temperatuur üle 0°; suvepäeval tõuseb temperatuur üle 25°.)

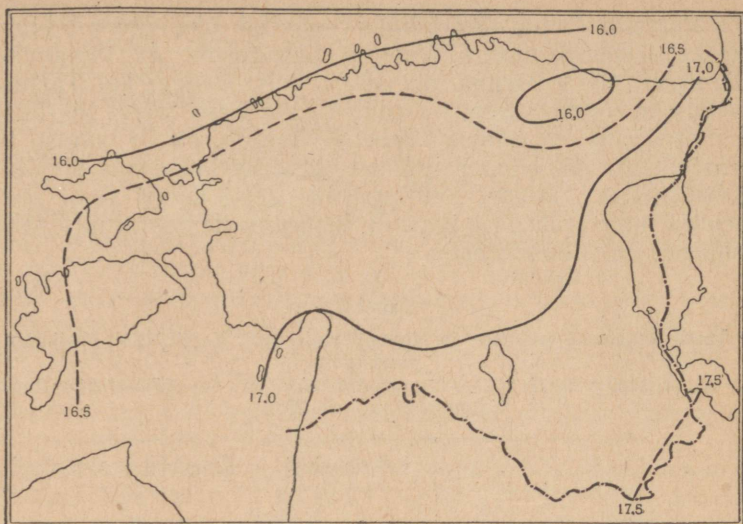
	Pakasepäevi	Suvepäevi
Vilsandi	49,0	2,6
Tallinn	74,6	6,9
Pärnu	67,5	13,3
Tartu	79,8	17,5
Tooma (Jõgeva rajoonis)	77,4	14,5

Tabelist nähtub, et Lääne-Eestis esineb vähem pakase- ja suvepäevi kui Ida-Eestis.

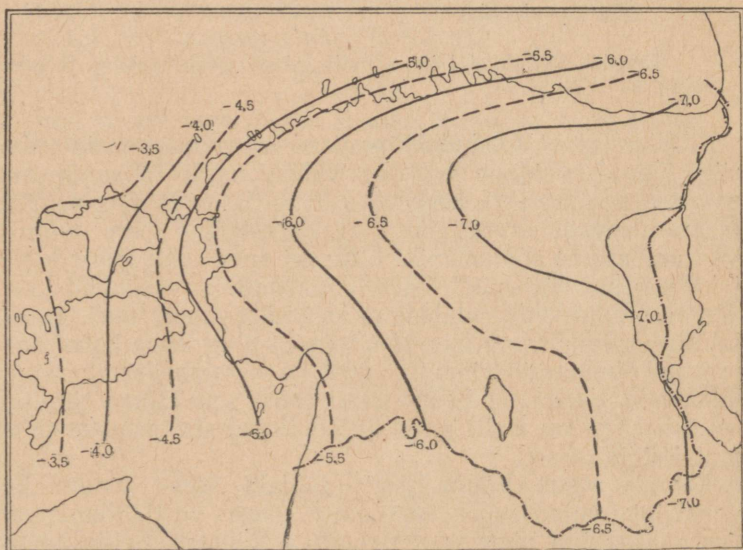
Kõik eespool toodud kliimalised erinevused meie vabariigi lääne- ja idapoolse osa vahel, nagu lahkumineku- ja aastaaegade ja aasta keskmises temperatuuris ning pakase- ja suvepäevade arvus (tabel 3), on tingitud mere mõjust. Vee aeglasema soojenemise tõttu on suvel õhk mere kohal jahedam kui maismaal. Merelt maismaale valguvad jahedamad õhumassid madaldavad ka seal temperatuuri. Talvel jahtub aga maismaa merest kiiremini ning mere kohal soojenenud õhumassid viivad soojust ka merelähedastele rannikualadele. Seega on Lääne-Eesti merelisem kliima tingitud sellest, et ta on Balti mere kinnikülmumata osadele lähemal kui Ida-Eesti.

Kevade algus Lõuna-Eestis nädala võrra varem kui vabariigi põhjaosas on seletatav Lõuna-Eesti lõunapoolsema asendiga ning mere jahutava toimega Põhja-Eestis.

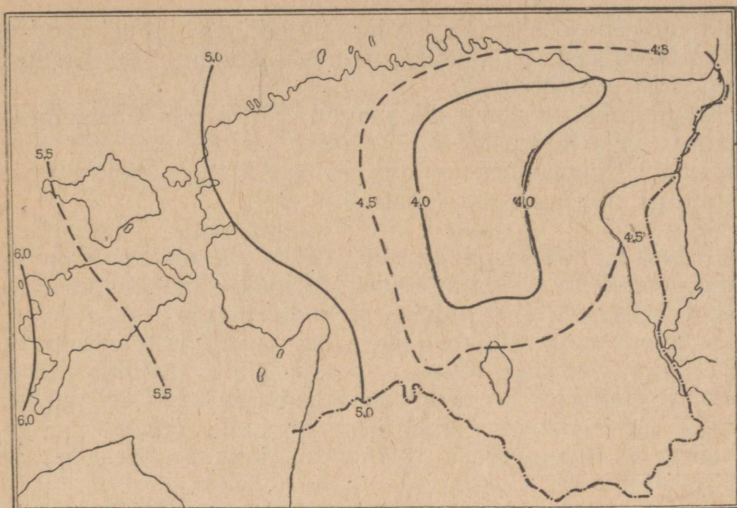
Niiskete läänetuulte ja tsüklonite mõjul on Eesti NSV-s aastas keskmiselt üle 600 mm sademeid. See

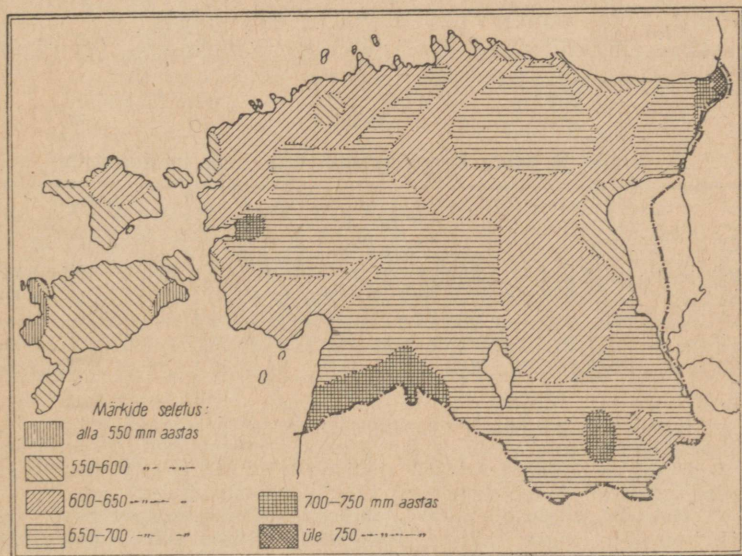
Joon. 12. Eesti NSV juuli-isotermid.

Joon. 13. Eesti NSV veebruari-isotermid.

Joon. 14. Eesti NSV aasta-isotermid.

Joon. 15. Eesti NSV sademete kaart.

hulk on vähese auramise tõttu küllaldane taimekasvuks, tasastes väikese kallakusega paikades koguni liigagi suur, põhjustades soostumist.

Kõige rohkem sademeid saavad Kirde- ja Edela-Eesti ning Haanja kõrgustik. Siin langeb aastas üle 700 mm sademeid, Narva-Jõesuus koguni üle 800 mm, mis on meie vabariigi suurimaks sademete hulgaks.

Kõige vähem sademeid langeb Lääne-Eesti saarestikus ja Peipsi läänekaldaga piirneval alal. Saaremaa idapoolseimas osas on keskmine sademete hulk alla 500 mm aastas, mis osutub miinimumiks meie vabariigis.

Suve-poolaastal sajab rohkem kui talvel, eriti sisemaal, kus õhu püstvoolude tõttu on sagedasti äikesevihma. Mereäärsetes paikades on sademeterikkamaiks kuudeks august, september ja oktoober ning sisemaal juuli, august ja september. Sademetevaesemad kuud on jaanuar, veebruar ja märts (tabel 4).

Pidev lumikate on kõige kestvam Haanja ja Pandivere kõrgustikul — keskmiselt 3,5 kuud. Selle kestus väheneb ida—lääne suunas. Lääne-Eesti saarestikus kestab pidev lumikate ainult 2,5 kuud.

Kõige väiksem pilvitus on meie vabariigis juunis ja juulis, kõige suurem novembris ja detsembris.

Üldiselt valitsevad Eesti NSV-s läänekaarte tuuled.

Tabel 4.

Kuude ja aasta keskmine sademete hulk millimeetrites.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta
Vilsandi	24,4	16,1	17,7	22,6	43,7	31,3	47,3	72,7	63,9	87,6	57,5	29,0	513,8
Tallinn	33,3	30,5	28,6	38,7	55,8	45,7	62,6	97,8	72,1	78,0	63,2	40,8	647,1
N.-Jõesuu	51,0	49,9	42,4	48,5	65,8	66,0	72,9	111,4	100,1	89,6	74,0	46,9	818,5
Tartu	28,7	30,1	31,2	37,1	61,6	60,5	86,2	95,0	78,5	64,0	57,1	33,1	663,1
Võru	25,8	24,5	30,2	30,3	62,6	65,4	78,2	94,1	76,1	63,0	51,5	29,0	630,7

Ilmade etteteadmisel, on suur tähtsus meie igapäevases elus. Ilmast on huvitatud kolhoosnikud, kalurid, meremehed, lendurid jne. Seepärast on rajatud erilised riiklikud asutused — meteoroloogia observatooriumid, mis tegelevad ilmade ennustamisega.

Meie vabariigis täidab seda ülesannet Tallinnas asuv Eesti NSV Hüdrometeoroloogia Valitsuse Prognooside Büroo. Ilmade ennustamiseks koostatakse ilmakaardid, kuhu erimärkide abil kantakse kõikide kliimaelementide seis antud momendil: temperatuur, õhurõhk, tuule suund ja tugevus, pilvitus ja sademed. Võrreldes neid ilmakaarte

omavahel, saab teha järelt järeldusi järgneva ilma kohta. Andmed ilma-kaardi koostamiseks saadakse maa üksikuis paikades asuvailt ilma-jaamadelt, kus teostatakse korrapäraseid ilmavaatlusi.

Ülesandeid.

1. Missugusesse kliimavööndisse kuulub Eesti NSV oma asendi järgi?
2. Loetleda Eesti NSV kliimategurid.
3. Võrrelda tabeli 1 abil Eesti NSV kliimat Orkney saarestiku ja Jenisseiski kliimaga.
4. Kirjeldada lühidalt Eesti NSV kliima iseloomu.
5. Leida tabeli 2 ja isotermide kaartide põhjal erinevused Lääne- ja Ida-Eesti aastaaegade ja aasta keskmises temperatuuris. Missuguste punktide vahel on nad kõige suuremad?
6. Mispoolest, peale temperatuuriliste lahkuminekute, erinevad veel Lääne- ja Ida-Eesti kliimaliselt?
7. Mis on Lääne- ja Ida-Eesti kliimalise erinevuse üheks peateguriks?
8. Kuidas meri mõjutab kliimat?
9. Nimetada raamatus leiduva Eesti NSV sademete kaardi põhjal meie vabariigi sademeterikkamad ja sademetevaesemad alad. Näidata need kooli seinakaardil.
10. Võrrelda tabelis 4 esitatud punktide aastasademete hulka omavahel, leida nende punktide sademeterikkamad ja sademetevaesemad kuud.
11. Millal on Eesti NSV-s kõige enam pilviseid ilmu?
12. Missugused tuuled valitsevad Eesti NSV-s?
13. Mis tähtsus on ilmade ennustamisel? Kuidas toimub ilmade ennustamine?
14. Korraldada õpetaja juhtimisel koolis ilmavaatlusi — jälgida temperatuuri, tuult, pilvitust, sademeid, teha nende kohta ülesmärkimisi.

VI. SISEVEED.

Sisevete — jõgede, järvede, soode ja rabade poolest on Eesti NSV rikas. Järved võtavad enda alla ligi 5% ning sood ja rabad 14—15% Nõukogude Eesti pindalast. Eesti NSV sisevete küllus on tingitud sellest, et ta asub NSV Liidu selles osas, kus on rohkesti sademeid, aga vee kadu auramise teel on jaheda suve tõttu väike. Enamik sulamis- ja vihmavetest läheb jõgede toitmiseks või on tasastel, vett raskesti läbilaskvatel aladel soode ja rabade tekkimise põhjustajaks. Ka oli Eesti NSV kaetud mannerjääga, mis võimaldas järvede tekkimist moreenikuhatiste taha, nende vahelistesse lohkudesse, samuti jääsulamisvete poolt uuristatud orgudesse.

Siseveed jagunevad vooluveteks ja seisuveteks. Esimeste hulka kuuluvad ojad ja jõed, teise

rühma järved, sood ja rabad. Käesolevas peatükis käsitleme seisuvete osas ainult järvi, soode ja rabade juures peatume Eesti NSV taimkatte tundmaõppimisel.

Valg-ala suhtes jagunevad meie vabariigi siseveed kolme vesikonda. Need on: 1) Soome lahe, 2) Riia lahe ja Väinamere ning 3) Peipsi järve vesikond. Kõik kolm kuuluvad NSV Liidu Atlandi ookeani vesikonda, moodustades sellest ainult väikese osa.

Vesikond koosneb ühte ning samasse merre või järve suubuvate jõgede jõgikondadest. Jõgikonna all aga mõistame maa-ala, mida läbib peajõgi koos oma lisajõgedega ja millelt ta kogub oma veed (joon. 16 ja 17).

1. Jõed.

Meie vabariigi väikesel territooriumil ei asu veelahked merest kuigi kaugel. Seepärast on Nõukogude Eesti jõed lühikesed ega ole kuidagi võrreldavad paljude NSV Liidu määratu pikkade jõgedega, mis kuuluvad maailma suurimate hulka.

Kõige tihedam on Riia lahe ja Väinamere vesikonna jõestik. Sellele järgnevad tiheduse järjekorras Soome lahe ja Peipsi järve vesikonda kuuluvad jõestikud.

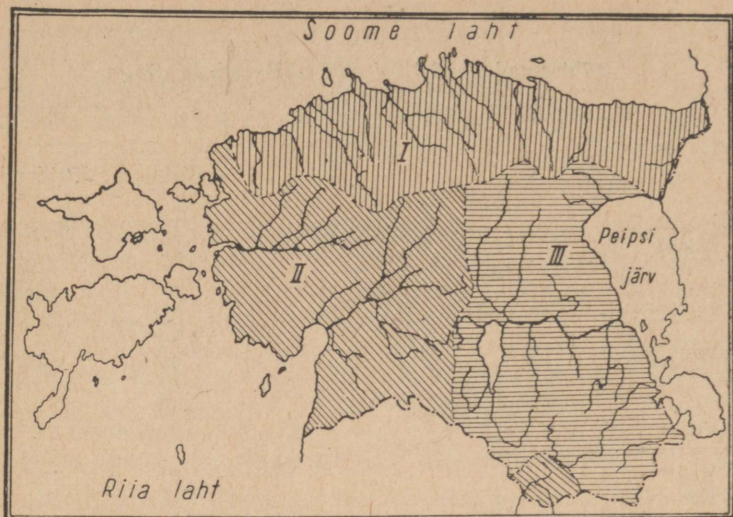
Meie vabariigi jõed toituva d eeskätt lumesulamise ja vihmavetest.

Kevadisel lumesulamisel tekkinud suurvee tõttu tõusevad jõed aprilli teisel poolel või mai algul üle kallaste, ujutades üle ümberkaudsed madalamad alad. Eriti suured on üleujutused Alutagusel ja Pärnu jõe madalikul, kus maapind on tasasem.

Sademetevaestel kuumadel suvedel, kui auramine ületab vee juurdevoolu, kuivab osa väiksematest vooluveekogudest kas täielikult või osaliselt, kahanedes niredeks või üksteisest eraldatud lompideks. Ka suuremate jõgede veetase langeb märgatavalt.

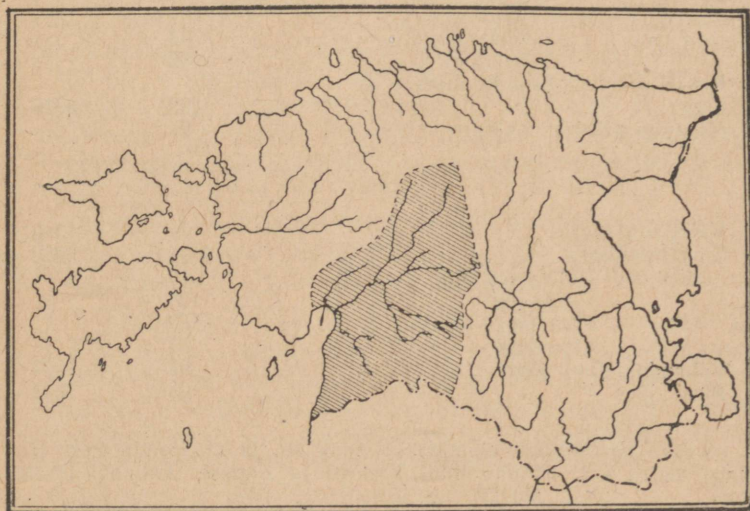
Talvel kattuvad jõed 3—4 kuuks j ä ä g a.

Aluspõhi ja pinnakate põhjustavad mõningaid erinevusi Põhja- ja Lõuna-Eesti jõgede vahel. Ohukese moreenikihiga kaetud kõval paesel aluspõhjal voolates on Põhja-Eesti jõed madala sängiga ning neil puuduvad sügavamad orud. Sageli on nende voolukiirus ülemjooksul väiksem kui kesk- ja alamjooksul.

Joon. 16. Eesti NSV vesikondade kaart.

I — Soome lahe vesikond, II — Riia lahe ja Väinamere vesikond, III — Peipsi järve vesikond.

Joon. 17. Pärnu jõe jõgikond.

Tabel 5.

Tähtsamad Eesti NSV jõed vesikondade järgi.

I. Soome lahe vesikond.

Jõe nimetus	Pikkus km	Jõgikond km ²
1. Narva jõgi	75	8232
2. Purtse jõgi	52	
lisajõgi: Erra jõgi ¹		
3. Kunda jõgi	56	593
4. Loobu jõgi	55	370
5. Valgejõgi	76	503
6. Jägala jõgi	91	1659
lisajõed: Soodla jõgi	62	
Jõelähtme jõgi	47	
7. Pirita jõgi	91	718
lisajõgi: Kuivajõgi		
8. Vääna jõgi	75	382
9. Keila jõgi	95	620

II. Riia lahe ja Väinamere vesikond.

1. Pärnu jõgi	145	7162
lisajõed: Reiu jõgi	82	
Sauga jõgi	59	
Navesti jõgi	93	
selle lisajõed:		
Halliste jõgi	93	
Kõpu jõgi	62	
2. Kasari (ülemjooksul Konuvere) jõgi	103	3016
3. Mustjõgi (Koiva lisajõgi)	77	

III. Peipsi järve vesikond.

1. Väike-Emajõgi	79	1346
2. Suur-Emajõgi	104	9958
lisajõed: Põltsamaa jõgi ²	116	
Pedja jõgi ²	126	
Elva jõgi	69	
Ahja jõgi	93	
3. Võhandu (Voo) jõgi	92	1577
4. Piusa jõgi	93	832

¹ Erra jõgi voolab alamjooksul maa all; ta maapealne kuiv jõesäng, milles vett leidub ainult kevadel ja sügisel, kannab Uhaku nime.

² Põltsamaa ja Pedja jõgi ühinevad enne Suur-Emajõkke suubumist Pede jõeks.

Paekaldalt alla langedes tekitavad Põhja-Eesti jõed koski. Langev vesi uuristab kose jalamil olevaisse pehmemaisse aluspõhjakihtidesse koopa, mis pidevalt suureneb. Selle tulemusena langeb koopa paekivist lagi järkjärgult alla ja kosk taganeb pikkamisi ülesvett, jättes maha kanjonitaolise oru. Seni Eesti NSV koskedest veerikkaim olnud Narva kosk samanimelisel jõel on Narva hüdroelektrijaama ehitamisega jäänud kuivale. Ülalpool koske on jõele ehitatud pais. Selle ette jääb üle 200 km² suuruse pindalaga Narva veehoidla. Veehoidlast juhitakse vesi betooni müüritud kanalit mööda hüdrojaama turbiinidele. Seega jääb jõesäng veehoidlast kuni elektrijaamani kuivaks. Selles osas asub kosk. Ainult kevadisel ja sügisel suurvee-ajal lastakse ülearune vesi ära kose kaudu. Peale Eesti NSV varustab Narva hüdroelektrijaam elektrienergiaga Leningradi oblastit ja linna.

Väga veevaseks on hüdroelektrijaama tõttu jäänud ka 6 m kõrgune Jägala kosk («Joarüngas») samanimelisel jõel. Nimetamist väärivad veel Joaveski kosk Loobu jõel, Nõmmeveski kosk Valgejõel ja Joakosk Keila jõel.

Aluspõhja iseärasustega on seletatav ka salajõgede esinemine Põhja-Eestis. Tungides paeses jõesängis leiduvate püstitõhede kaudu sügavamale paekihtide vahele, lahustab vesi kivimit ja loob sel teel endale avaraid käike. Nendesse võib kaduda kogu jõgi, jättes maapealse sängi kuijaks. Mõne kilomeetri kaugusel tuleb vesi teisi lõhesid kaudu uuesti päevavalgele, kus jätkab oma teekonda. Suurvee ajal on salajõgede säng kogu ulatuses täidetud veega.

Tuntuimad salajõed on Jõelähtme jõgi Jägala jõe lisajõena, Kuivajõgi Pirita jõe lisajõena, Erra ehk Uaku jõgi Purtse jõe lisajõena jne.

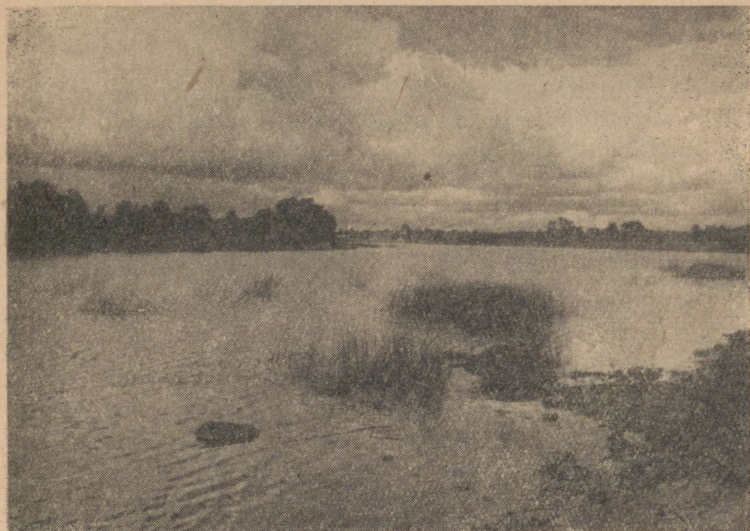
Vastandina Põhja-Eesti jõgedele on Lõuna-Eesti jõed normaalselt arenenud. Tavaliselt esineb neil ülemjooksul salkorg. Suure voolukiiruse tõttu ilmneb siin tugev põhjaerosioon. Keskjooksul voolab jõgi lammorus, tehes lookeid ning silmuseid ja uuristades kallast. Alamjooksul lammvõi moldorus on jõel aeglase languse tõttu niivõrd väike voolukiirus, et jõepõhja kuhjuvad setted.

Lõuna-Eesti jõgede orud on uuristatud pehmesse moreenist pinnakattesse, harvem liivakivist aluspõhja, peamiselt

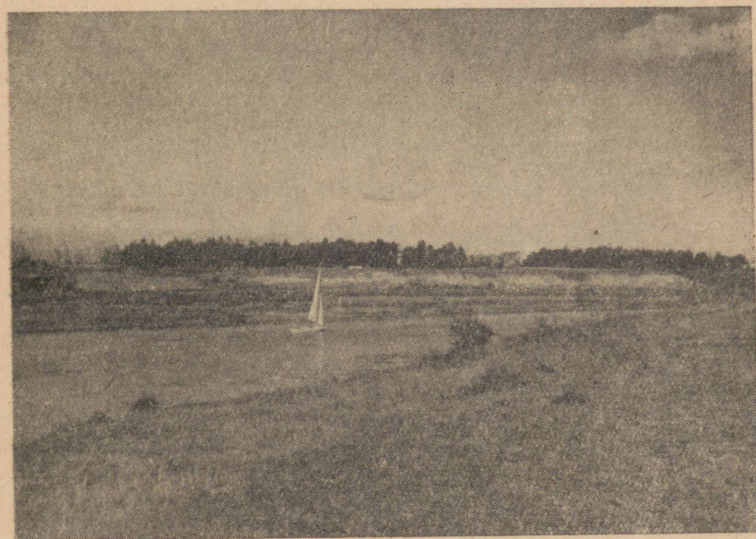

Joon. 18. Pirita jõgi alamjooksul.

mannerjää sulamisel tekkinud vete poolt. Mõned neist orgudest on kuni 1 km laiad ja 30—40 m sügavad. Paiguti esinevad nende orgude veerud punasest liivakivist aluspõhja lõikunud järsakutena. Näiteks võib tuua Suur-Emajõe, Võhandu ja Piusa jõe orgu.

Joon. 19. Pärnu jõgi Tori lähedal.

Joon. 20. Emajõgi Tartu lähedal.

Mõned Eesti NSV jõed leiavad kasutamist siseveeteedena.

Kogu ulatuses on laevatatav Suur-Emajõgi. Narva jõgi on laevatatav all- ja ülalpool koske Narvast mereni ja Kulgust Peipsini; Pärnu, Ahja ja Võhandu jõgi ainult alamjooksul. Paljusid Eesti NSV jõgesid kasutatakse suurvee ajal parvetamiseks.

Meie vabariigi jõed omavad tähtsust vee-energia allikainena. Eesti NSV jõgede langeva vee koguvõimsust arvestatakse 143 000 kilovatile. Enamik sellest on koskede-rikkas Põhja-Eestis, kus üksnes Narva jõe arvele tuleb 70 000 kW kogu vabariigi veejõust. Tänapäeval leiab Nõukogude Eestis langeva vee jõud üha enam rakendamist. Peale viiendal viisaastakul käikulastud suure Narva hüdroelektrijaama on paljudele jõgedele püstitatud või püstitamisel kolhooside-vahelisi hüdroelektrijaamad. Kolhoosidevahelised hüdroelektrijaamad annavad valgust elamuile ja majandushoonetele ning aitavad teostada mitmesuguseid suurt jõukulu nõudvaid töid loomafarmides ja mujal.

Ülesandeid.

1. Mida nimetatakse seis- ja vooluveteks?
2. Miks on Eesti NSV vooluvete võrk tihe?
3. Näidata kaardil Eesti NSV vesikonnad.
4. Näidata kaardil vesikondade järgi tähtsamad Eesti NSV jõed, nimetada, kust nad algavad ja kuhu suubuvad.
5. Kanda õpikus loetletud jõed kontuurkaardile.
6. Jutustada lühidalt Eesti NSV jõgede omadustest (pikkus, toitumine jne.).
7. Mispoolest erinevad Põhja-Eesti jõed Lõuna-Eesti jõgedest ja miks?
8. Joonistada töövihikusse kleebitud ruudulisele paberile alljärgnevate andmete põhjal lammoru ristiläbilõige:

Punkti nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kõrgus merepinnast meetrites	60	60	55	45	40	40	45	60	65	65
Kaugus lähtepunktist meetrites	0	60	100	140	280	320	480	540	600	640

Punktide 5 ja 6 vahele joonistada 5 m sügavune nõgus jõesäng.

Võtta kõrguseks: 1 cm — 10 m.

Võtta pikkuseks: 1 cm — 40 m.

Leida oru sügavus, näidata oru lamm. Kui suur on lammi laius?

9. Missugune rahvamajanduslik tähtsus on Eesti NSV jõgedel?
10. Koostada kooli läheduses voolava jõe kirjeldus: märkida sinna veekogu nimetus, lähe ja suubumiskoht, tema lisajõed (kui ta ise on lisajõeks, siis missuguse jõe oma), jõe laius (mõõta silla kohalt), jõe voolukiirus, jõeoru iseloom (lammorg, sälkorg; selle laius, sügavus, lammi taimestik), jõe kinnikülmu mine sügisel, jääst vabanemine kevadel, üleujutuse ulatus suurvee ajal, jõe majanduslik kasutamine (kalastus, hüdroelektrijaam, veski jne.). Laius, voolukiirus, sügavus ja oru iseloom anda koolile lähemal asuva jõelõigu kohta.

2. Järved.

Meie vabariik kuulub NSV Liidu ühte järvederikkamasse alasse. Siinne järvede rohkus on tingitud nimetatud maa-ala minevikus katnud mannerjää ja selle sulamisel tekkinud vee tegevusest. Üldse on Nõukogude Eestis umbes 1500 järve, millede alla jääb ligi 5% kogu vabariigi pindalast. Tihedamalt on järvi Haanja ja Otepää kõrgustikul, Kõrvemaal, Alutaguse keskosas, Saaremaa lõunarannikul, Vooremaal ja Sakala kõrgustikul.

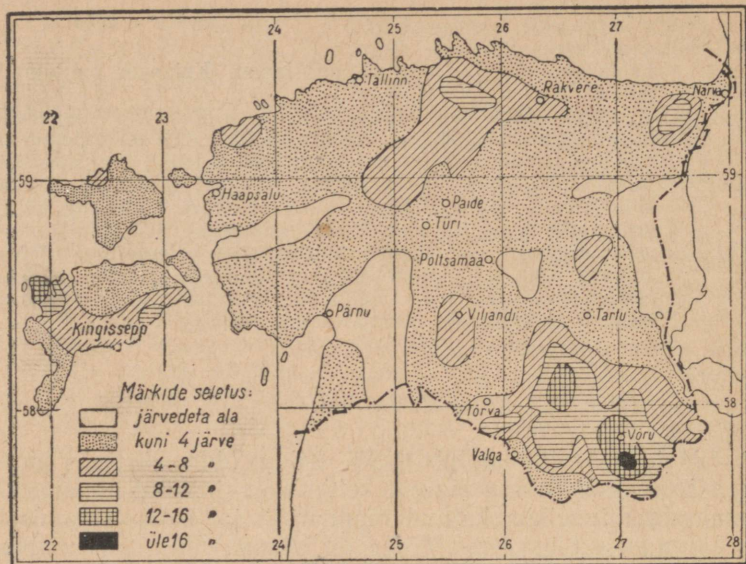
Enamik järvi on väikesed. Ainult umbes 50 neist on suuruselt üle 1 km² ning üksnes 7 järve pindala ulatub üle 5 km². Need on: Peipsi järv (koos Pihkva järvega 3584 km²), Võrtsjärv (384,5 km²), Suurlaht (14,4 km²), Ülemiste järv (9,3 km²), Saadjärv (7 km²), Vagula järv (6,6 km²) ja Veisjärv (6 km²).

Suurimad seisuveekogud — Peipsi järv ja Võrtsjärv — asuvad ulatuslikes lamedais nõgudes ja on seetõttu madalad. Peipsi järve suurim sügavus (Lämmijärves) on ainult 17,6 m, kuna Võrtsjärve sügavus ei ületa 6 meetritki.

Eesti NSV sügavamaid järvi tuleb otsida moreenikuhjaste vahel olevaist lohkudest maa kesk- ja kaguosas. Vooremaal asuva Saadjärve suurim sügavus ulatub 25 meetrini, kuna Rõuge Suurjärve sügavaim koht on koguni 37,5 meetrit. Suurjärv on Eesti NSV kõige sügavam järv.

Tekkelt on Eesti NSV järved süvend-, pais- ja jäänukjärved.

Süvendjärved asuvad mannerjää ja selle sulamisvete poolt uuristatud või süvendatud lohkudes. Niisuguste järvede rühma kuuluvad Peipsi järv, Võrtsjärv, Vagula, Tamula, Viljandi järv ja hulk

Joon. 21. Eesti NSV järvede arv 100 km² kohta.

teisi. Peipsi järve ja Võrtsjärve nõod olid olemas juba enne jääaega, jäätegevus ainult süvendas neid.

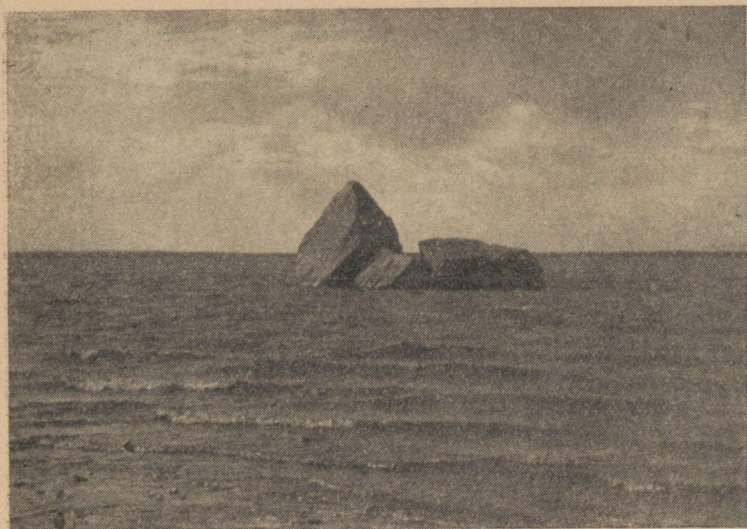
Paisjärved on tekkinud looduslike tõkete taha. Paisjärvedena tunneme Pühajärve ja teisi Eesti NSV kõrgustikes moreenikuhjatiste vahel paiknevaid järvi.

Jäänukjärved on mere taganemisel eraldunud lahesopid, nagu Paadla laht, Mullutu laht ning Suur- ja Väikelaht Saaremaal. Lisaks Saaremaal esinevaile järvedele leidub jäänukjärvi veel rohkesti Lääne-Eesti madaliku rannäärsetes osades, kus võime neid kohata mitmesuguseis arenguastmeis.

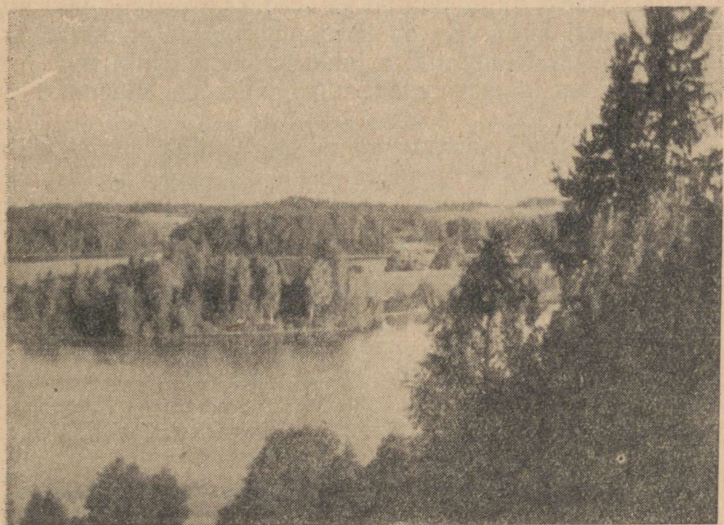
Omapärase tekkega on ringikujulise rannajoonega Kaali järv Saaremaal. See järv ja rida läheduses leiduvaid kuivi sulglohe on tekkinud Maa peale langenud meteoriidi löhkemise tagajärjel. Järve ümbritseb kuni 8 m kõrgune metsaga kaetud ringkõrgendik. Järve läbimõõt on 60 m ja suurim sügavus 4 m. Ühest kuivast sulglohest leiti 30 meteoriidi killukest.

Järvede eluiga ei ole piiramatut. Aegade jooksul madalduvad nad settest, kasvavad kinni ning muutuvad soodeks ja rabadeks. Osa meie järvi ongi juba kinni kasvanud. Tugevasti soostunud järve tüüpiliseks näiteks on Endla järv.

Peipsi ja Pihkva järvel toimub l a e v a s õ i t.

Joon. 22. Ülemiste järv Linda kiviga.

Joon. 23. Pühajärv.

Sisevete kalastuses ületavad meie järved toodangult jõgesid. Tähtsamaiks püügikaladeks on tint (Peipsi), räabis, haug, latikas ja kiisk.

Ulesandeid.

1. Kus on Eesti NSV-s kõige tihedamalt järvi?
2. Leida kaardil Eesti NSV suuremad järved.
3. Leida kaardil Eesti NSV sügavaim järv.
4. Missugune majanduslik tähtsus on Eesti NSV järvedel?
5. Kanda kontuurkaardile Eesti NSV suuremate järvede nimed.

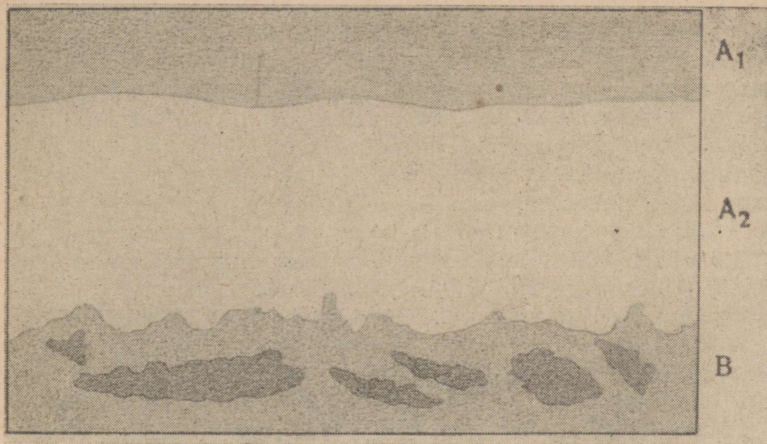
VII. MULLASTIK.

Meie vabariigi mullastik on noor. Ta on kujunenud jääaegse ja pärastjääaegse päritoluga pinnasel.

Kõige noorem on Lääne-Eesti saarestiku ning Loode- ja Põhja-Eesti mullastik, kuna see ala vabanes jääkattest kõige hiljem. Nimetatud mullastik tekkis rikkalikult pae-killukesi — rähka — sisaldaval moreenil. Rähka esineb hulgaliselt ka sellel pinnakattel tekkinud muldades, mistõttu neid nimetatakse rähkmuldadeks. Oma suure lubjasuse tõttu kuuluvad rähkmullad karbonaatmuldade hulka. Allveealasse kuuluvuse tõttu on neil aladel peenaines pinnasest välja uhutud ja seepärast peavad nad niiskust halvasti kinni. Ka on karbonaatmullad enamasti madalapõhjalised. Nimetatud asjaolud vähendavad nende muldade viljakust ja teevad toodangu sõltuvaks sademete hulgast ja ajast.

Karbonaatmuldadest vanemad on Pandivere kõrgustikul ja Kesk-Eestis levivad mullad. Need tekkisid paealus põhjal lasuval, süsihaput lupja sisaldaval ja raudkiviainesega segatud savimoreenil. Oma suurema vanuse tõttu on nende muldade lubjasisaldus väiksem kui karbonaatmuldadel, sest osa lubiainest on sademete poolt mullastiku ülemisest kihist välja uhutud. Lubiainese suurema väljauhtumise tõttu nimetataksegi neid leostunud ja leetunud karbonaatmuldadeks. Kuna need mullad tekkisid pealveelas, siis on neist peenaines välja uhtumata, mis soodustab vee paremat säilimist ja ringlemist mullas. Sügavama põhja ja vee parema ringlemise tõttu on nad karbonaatmuldadest viljakamad ja kuuluvad Eesti NSV parimate muldade hulka.

Kõige vanemad on Lõuna-Eesti mullad. Need tekkisid punast liivakivi katval lubjavaesel liiva- ja savimoreenil. Seetõttu on nad ka ise lubjavaesed ning väiksemal või

Joon. 24. Leetmuldade profiil.

Tumedast huumusekihist A_1 viivad maasse nõrguvad veed enesega kaasa huumuseaineid, mis lahustavad allpool asuvast heledast leetekihist A_2 raua- ja aluminiiumühendid, muutes selle kihi toitesooladest vaeseks. Tekkinud lahused sadestuvad temperatuuris rooste- ehk nõrgkihis B.

suuremal määral leetunud. Nad kuuluvad leetmuldade hulka. Leetumisele on lubjavaesuse kõrval kaasa aidanud rohke sademete hulk ja nende muldade suurem vanus. Et neis muldades aga pealveelas tekkimise tõttu on peenaines säilinud, mis soodustab vee paremat säilimist ja ringlemist mullas, ning mullad ise on sügavapõhjalised, siis kuulub osa neist Eesti NSV parimate muldade hulka.

Loetletud mullad kujundavad Eesti NSV kolm mullastikuvööndit. Need on: 1) Lääne-Eesti saarestiku ning Loode- ja Põhja-Eesti karbonaatmuldade vöönd, 2) Pandivere kõrgustiku ja Kesk-Eesti leostunud ja leetunud karbonaatmuldade vöönd ja 3) Lõuna-Eesti leetmuldade vöönd. Neist esimene kuulub allveealasse, teised kaks aga pealveealasse. Seepärast on viimased viljakama mullastikuga.

Lisaks eespool nimetatud, vöönditena esinevaile muldadele leidub Eesti NSV territooriumil suuremate või väiksemate laikudena hajali veel teisi muldasid. Need on jääsulamisvete poolt kohale kantud liivadele ja viirsavidele tekkinud kivideta liiv- ja savimullad. Kõige roh-

kem esineb neid Pärnu ja Kasari jõgikonnas, vähemas ulatuses ka mujal. Samuti kuuluvad siia hilis- ja pärastjäaegsete merede rannapiirkonnas ning jääserva peatuskohdades tekkinud liiv- ja kruusmullad. Enamik neist jääb allveelasse: Alutagusele, Põhjarannikule ja Pärnu jõe madalikule. Samuti esineb neid veel Peipsi järve läänekaldal, suuremate jõeorgude lammidel ja mujal.

Ulatuslikke soostunud alasid ning soid ja rabasid esineb enam-vähem tasase pinnamoega allveelas: Alutagusel, Põhja- ja Lääne-Eestis, Pärnu jõe madalikul jne. Väiksema pindalaga soostunud muldasid leidub üle kogu maa, õige sageli kõrgema reljeefi nõgudes.

Eesti NSV mullad üldiselt ei ole viljakad. Nende fosfori- ja lämmastikusisaldus on väike, paljudes muldades ei esine vajalikul määral kaaliumiühendeid. Lõuna-Eestis ja vabariigi teistes osades on rohkesti happelisi muldasid, laialdased alad on soostunud ning soode ja rabade all.

Sotsialistliku agrotehnika abil on võimalik tõsta meie vabariigi muldade viljakust ning kindlustada kõrged ja püsivad saagid. Tänapäeval saavad Eesti NSV kolhoosid aastas mitu korda rohkem mineraalväetisi, kui said talumajandid kodanlikul ajal. Nõukogude Eesti maaparandusplaani alusel toimuvad meie vabariigis ulatuslikud kuivendamise, kivide koristamise, võsalõikamise, kändude juurimise ning happeliste muldade lupjamise tööd. Neid töid teostavad maaparandus- ning masina-traktorijaamad. Rakendatakse moodsaid mullaharimisviise. Kõik need abinõud võimaldavad tõsta meie muldade viljakust, põllumajanduse taset, laiendavad põllumajanduses kasutatavat maa-ala ning suurendavad pidevalt Nõukogude Eesti põllumajanduse toodangut.

Ulesandeid.

1. Millal tekkis Eesti NSV mullastik, mis on tema tekkekivimeiks?
2. Mitmesse võõndisse jaguneb Eesti NSV mullastik?
3. Iseloomustada lühidalt karbonaatmuldi, nende teket ja tähtsamaid omadusi.
4. Iseloomustada lühidalt leostunud ja leetunud karbonaatmuldi.
5. Iseloomustada lühidalt leetmuldi.
6. Missuguseid muldi leidub veel Eesti NSV-s peale eespool nimetatud muldade, kuidas nad tekkisid?
7. Millised tööd toimuvad Eesti NSV-s põllumajanduse taseme tõstmiseks ning kõrgete ja püsivate saakide kindlustamiseks?
8. Miks ei teostatud kodanlikus Eestis ulatuslikke maaparandustöid, ei kasutatud kaugeltki vajalikul määral mineraalväetisi?

VIII. TAIMKATE.

Eesti NSV kuulub taimkattelt segametsade vööndisse. Segametsade vöönd haarab enda alla NSV Liidu Euroopa-osast kolmnurga-taolise maa-ala, mille alus jääb riigi läänepiirile, tipp aga Uraali. Eesti NSV asub nimetatud vööndi põhjapoolsemas osas.

Eesti NSV praegune taimestik on tekkelt noor — pärastjääaegne. Oma pealetungil lõunasse hävitas mannerjää kogu meie maa-ala tookordse taimestiku. Uued taime-liigid hakkasid sisse rändama alles pärast jää taganemist. Esimestena tulid tundrataimed, järgnedes liustiku servale. Hiljem, kliima pehmenedes, seltsisid nendega läänest, lõunast ja idast tulnukad, mis olid enam nõudlikud soojuse ja niiskuse suhtes. Puudest olid meil esimesteks k a s e d ja m ä n n i d, neile järgnesid j a l a k a s, p ä r n, t a m m ja teised lehtpuud. Viimasena ilmus k u u s k. Kultuurtaimed ja paljud umbrohud on toodud Nõukogude Eesti alale inimese poolt.

Taimkatte arengus on suur osatähtsus kliimal, mullastikul koos aluspõhjaga, pinnareljeefil ja inimese majanduslikul tegevusel. Eeskätt k l i i m a s t on tingitud Eesti NSV kuuluvus segametsade vööndisse. Meie vabariigi territooriumi väikese ulatuse tõttu ei põhjusta aga kohalikud kliimalised erinevused märkimisväärseid lahkuminekuid maa üksikute osade taimestiku koosseisus. Leidub ainult üksikuid taimeliike, mis kasvavad kas ainult mere lähedal või kaugemal sisemaal.

Näiteks võivad olla jugapuu ja luuderohi, mis esinevad ainult merelisema kliimaga Lääne-Eesti saarestikul. Jugapuu levimise idapiiriks on -4.5° jaanuari-isoterm. Saare- ja Hiiumaal kasvab jugapuu kaitsva metsa varjus kuni 10 cm tüveläbimööduga puuks. Luuderohu leidub ainult Lääne-Saaremaal ja Kõpu poolsaarel metsa-alusel samblal roomava taimena, aga ta ei õitse meil enam.

Mullastik tingib meie vabariigi m e t s a d e leviku ja iseloomu, samuti loopealsete esinemise.

Loopealsete taimestik on hõre ja kidur, sest mullakiht katab paealus põhja ainult mõne kuni mõneteistkümne sentimeetri paksuselt. Puude asemel kasvab siin hajali üksikuid madalaid laiu, sageli lammaste poolt kerakujuliseks näritud kadakapöösaid. Harvemini kohtame sara-puud ja tuhkpuud Saaremaal. Varem oli osa loopealseist kaetud männikuga, mis aga inimese poolt on hävitatud. Loopealsete võimalikku metsastumist takistab loomade kar-

jatamine neil. Praegu on päevakorras osa põllumajanduslikult vähekasulike loopealsete uuesti metsastamine. Loopealsete levimisalaks on karbonaatmuldadega Põhja- ja Loode-Eesti ning Lääne-Eesti saarestik.

Inimese majandusliku tegevusega on seotud ka puisniitude esinemine. Puisniiduks nimetame harvade puude ja põõsastega heinamaad. Madalamail ning niiskemal aladel on iseloomulikuks taimeks sookask, kõrgemal ning kuivemal — arukask, millega saartel seltsivad tamm, saar, vaher, pooppuu jne. Puisniitude metsastumist on takistanud heinategemine ja karjatamine, mis hävitab puude järelkasvu. Praegu teostatakse puisniitude muutmist kultuurheina- ja -karjamaadeks.

*

Kõik meie viljakama mullastikuga alad olid 6—7 sajandit tagasi suuremalt osalt kaetud puutumata ürgmetsaga. Aastasadu kestnud kultuurmaistu laiendamise eesmärgil laastati aga suurem osa metsast inimese poolt ja eeskätt just põllumajanduslikult parema pinnasega paikades. Tänapäeva Eesti metsad esinevad ülekaalukalt kehvemate mullaliikidega (soostunud ja liivmuldadega) maadel, kattes umbes 20—21% meie vabariigi territooriumist. Ulatuslikumad metsamassiivid on Alutagusel ja Edela-Eestis.

Ülekaalus on okas- ja segametsad, kuna puhtakujulisi lehtpuumetsi esineb harva. Okaspuude all on ligikaudu 71% metsamaast, ülejäänud 29% jääb lehtpuude arvele.

Arvuliselt on esikohal mänd, mis oma vähenõudlikkuse tõttu võib kasvada mitmesugusel maapinnal, alates liivasega ning lõpetades turbase pinnasega. Liivasel pinnasel on mänd ainuvalitsejaks, kuna ta parema mullastikuga aladelt kuuse poolt välja tõrjutakse.

Puhtakujulisi kuuskuid leidub Nõukogude Eestis harva. Tavaliselt kasvab kuusk koos kase, haava ja männiga, olles ülekaalus ja püüdes levida teiste puude arvel. Kõige edukam on kuuse pealetung niiskel ja raskel pinnasel.

Lehtpuudest on arvuliselt esikohal kask (umbes 25% puude hulgast). Kasele järgnevad haab ja sanglepp. Tammi on säilinud vähe, sest nad eelistavad paremat pinnast, mis on aga muudetud põllumaaks. Sagedamini leidub tamme veel Lääne-Eesti saarestikus, Rakvere ümbruses, Tallinna ja Paldiski vahel, Otepää ümbruses ja kohati mujal.

Meie suurimas metsamassiivis — Alutaguse metsades — kohtame kuivematel liivastel aladel sirgetüvelist männikut, milles alataimesetikuna kasvavad samblikud. Viljakamal pinnasel kasvab tihe kuuse-, kase- ja haava-segamets. Niiskemates ja soostunud paikades esinevad soo- ja lodumetsad. Siin valitsevad sanglepad, saared ja kuused. Lodumättaid katab paks ning kõrge sammalpolster. Madalal metsaserval kohtame lahtisi laukaid.

Joon. 25. Kuusemets Väändras.

Kaunimad lehtmetsad kasvavad Põhjarannikul paekalda jalami rusukaldel ja Saaremaal. Rusukalde metsad koosnevad tammedest, pärnadest, saartest, vahtratest ja teistest lehtpuuliikidest, mille all on lopsakas põõsasrinne. Saaremaa lehtmetsades leiame tammi, sangleppi, jalakaid, vahtraid, kaski, sarapuid, viirpuid, kontpuid, kibuvitsu ja harvem ka metsõunapuid. Siia kuuluvad ka jugapuu ja luuderohi.

Vettpidavate kihtidega ulatuslikel tasandikel ning nõgudes on raskema vee-äravoolu tõttu tekkinud sood ja rabad. Neid tekib ka kinnikasvanud veekogudest.

Soods ehk madalsoods kasvavad taimed toituvad mineraalsoolasid sisaldavast kõrge tasemega põhjaveest. Soid iseloomustavad mitmesugused pruunsambla- ja tarnaliigid, soopihl, ubaleht, samuti paju-, kase- ja lepapõõsad.

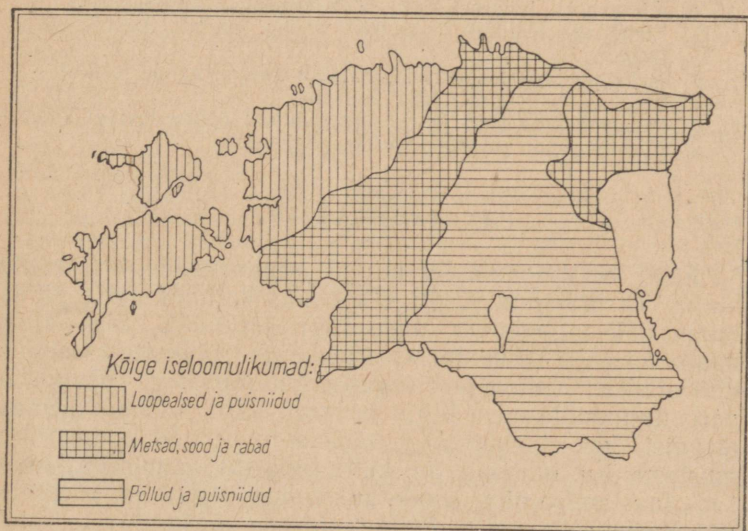
Rabad ehk kõrgsood saavad niiskust ainult sademeilt. Rabade pind on üles kummunud. Iseloomulikeks taimedeks on rabas turbasamblad, tupp-villpea, kanarbik, sookail, sinikad, jõhvikad, murakad, soomänd ja vaevakask.

Laialdased sood ja rabad levivad tasase pinnamoega Alutagusel, Hara ja Eru lahe juurest Pärnu laheni ulatavas, Eestit kirde—edela suunas läbivas Vahe-Eestis, Võrtsjärvest põhja ja kirde pool ning mujal, eeskätt vabariigi põhja- ja lääneosas. Suurematest soodest ja rabadest on nimetamisväärt: Sirtsu soo, Muraka, Ellamaa, Lavassaare, Kikepera ja Tootsi raba, Endla soo, Ulila raba (Laugesoo) jt.

Inimene oma tegevusega on kultuurmaistut kõige enam soetanud parima pinnasega alasse ja seal on põllumaa osatähtsus võrdlemisi suur, metsa aga on sageli säilinud vähe — ainult üksikute saludena. Inimene on mõjutanud ka heina- ja karjamaade taimestiku liigilist koosseisu, on harinud ning korrastanud metsa, külvanud uut, on kinnistanud liivikuid jne. Kuid kodanlikus ühiskonnas toimub see kõik plaanitult ja väheses ulatuses, kapitalistide kasude huvides. Kapitalismile on omane maa kurnamine ja maa viljakuse langemine. Nii oli see ka kodanlikus Eestis. Ainult sotsialistlik põllumajandus, mis kasutab eesrindliku nõukogude teaduse ja tehnika saavutusi, õpetab meid loodust õigesti ja ennenägemata suures ulatuses ümber kujundama, teda rakendama inimese teenistusse. Muude ürituste kõrval näeb Eesti NSV maaparandusplaan ette ulatusliku soostunud alade ja soode ning metsade kuivendamise ja uute metsade istutamise. Teiste puuliikide kõrval hakatakse rajama ka lehisemetsi. Kuuendal viisaastakul suureneb meie

Joon. 26. Soo Paide rajoonis.

Joon. 27. Eesti NSV taimkatte levik.

põllumajanduslike kõlvikute pindala uute kuivendussüsteemide rajamise ja olemasolevate ümberkorraldamise tõttu 232 000 hektari võrra.

Vaadeldes Eesti NSV taimkatte kaarti, märkame sellel teatud korrapärasust metsade, soode, rabade, loopealsete, puisniitude ja kultuurmaistu levimises.

Loopealsed levivad vabariigi põhja- ja loodeosas, karbonaatmuldade alal, neis kohtades, kus paealuspeid ulatub väga lähedale maapinnale. Puisniite leidub üle kogu vabariigi, eriti rohkesti vabariigi loodeosas ja Lääne-Eesti saarestikus.

Suuremad metsade, soode ja rabade massiivid laiuvad Alutagusel, Eru ja Hara lähelt Pärnu ja Riia laheni ulatuses Vahe-Eestis ning Võrtsjärvest põhja ja kirde pool.

Kõik need taimeühingud levivad kehvema mullastikuga allveealal, kuna vabariigi kõige tihedamalt põllustatud osa asub parema mullastikuga pealveealal, eeskätt Kesk- ja Lõuna-Eestis.

Ülesandeid.

1. Missugust mõju avaldas jääaeg Eesti NSV taimkatte kujunemisele?
2. Missugused tegurid võtsid osa Eesti NSV praeguse taimkatte kujunemisest?
3. Mis osa on kliimal Eesti NSV taimkatte kujunemisel?
4. Mis osa on inimesel Eesti NSV taimkatte kujunemisel?
5. Kirjeldada lühidalt Eesti NSV metsi, näidata kaardil nende levikut.
6. Iseloomustada loopealseid, näidata kaardil nende levikut.
7. Iseloomustada Eesti NSV puisniite.
8. Iseloomustada soid ja rabasid, näidata nende levikut kaardil.
9. Mis on soode ja rabade tekke põhjuseks?

IX. LOOMASTIK.

Eesti NSV loomastik kuulub segametsade loomastiku hulka. Ta praegune liigiline koosseis kujunes välja pärast mannerjää taganemist meie territooriumilt. Siis algas naabermaadelt loomade sissetoomine jääkattest vabanevad aladele. Kliima järkjärgulise muutumisega lisandusid varem tulnukaile uued liigid ja surid välja mõned olemasolevaist, kes ei suutnud kohaneda muutunud elamistingimustega. Ka inimene on kultuurmaistu loomisega (metsade laastamise ning soode kuyendamisega) ja küttimise teel üksikute loomaliikide hävitamisele või tunduval kahenemisele kaasa aidanud. Eesti NSV loomastik on liigilise

koosseisu poolest palju vaesem kui Vene NFSV, Karjala ANSV ja Valgevene NSV ulatuslike metsade loomastik, kelle hulgas on haruldasi liike.

Eesti NSV loomastikku kuulub üle 50 liigi imetajaid. Kiskjalistest kohtame vähesel arvul karu Alutaguse ja Pärnu jõe ülemjooksu metsamassiivides, ilvest (kahjuliku ulukite hävitajana) vabariigi suuremates metsades ja suurtes rabades, ajuti isegi asulate lähedastes metsatukkad. Hunte leiame rohkesti Ida-Eestis. Lääne-Eestis esineb hunte harvemini, saartel puuduvad nad hoopis. Üsna harilikud on meil väikesed kiskjalised — rebane, tuhkur, nirk, saarmas ja nugis. Sõralistest elutseb maa suuremates soodes ja metsades põder, samuti metssiga. Ka metsskitsi leidub rohkesti üle kogu vabariigi. Närilistest esineb oravaid, jäneseid ja rida hiire- ning rotiliike. Putuktoidulistest on tavalised siil ja mutt. Meres elutsevaist imetajaist olgu nimeetatud hülged (eriti viiger). Delfiinlaste hulka kuuluvat pringlit esineb Eesti NSV vetes vähe. Karusloomadest on nõukogude aastail Eesti NSV-sse toodud ondatra ehk biisamrott ja kährikkoer.

Ondatra ehk biisamrott sarnaneb oma väliskujult vesirotiga, kuid on temast palju suurem. Looma karvastik on tumepruun. Ondatra elutseb jõgede ja järvede ääres. Pehme kalda puhul uuristab ta sellesse vetteulatuvaid urgusid. Kui kaldad on kivised või madalad, ehitab ondatra endale vette kõrkjaist, roost ja muust saadaval olevast materjalist kuni 2-meetrilise läbimõõduga ja 1—1½ meetri kõrguse kuhilpesa. Ta toitub mitmesugustest veetaimedest.

Ondatra päriskoduks on Põhja- ja Kesk-Ameerika, Nõukogude Liitu toodi ta 1927. aastal. Eesti NSV-s lasti ondatra lahti 1947. a. Vooremaa järvedesse ning Ulila jõkke.

Kährikkoer tuletab üldkujult meelde mäkra. Ta pikk ja tihe karv on ülaltpoolt tume- ja altpoolt kollakaspruun. Kährikkoera eluasemeks on niisked metsad ning jõgede- ja järvede-äärsed madalamad alad. Siin kaevab loom endale künkasse uru või kasutab mahajäetud mägra- või rebaseurget. Kährikkoer toitub hiirtest, konnast, limustest, putukatest, marjadest jne.

1934. aastani elutses kährikkoer NSV Liidus ainult Ussuurimaal. 1934. aastast hakati looma tooma ka Nõukogude Liidu teistesse osadesse. Eesti NSV-sse toodi kährikkoer 1950. a. Põltsamaa, Rakvere ja Lihula rajooni.

Lindude poolest on Eesti NSV rikas, neid esineb siin aasta kestel üle 280 liigi. Sellest hulgast enamik pesitseb meil suviti, teised peatuvad ainult läbilennul — need on kaugemal põhjas pesitsevad rändlinnud ja talikülalised. Alalisi paiga- ja hulgulinde elab Nõukogude Eestis üle 50

liigi. Paigalindudest on tuntuim varblane, hulgulindudest hallvares, tihased ja rähnid. Suvel pesitsejaist on kõigile tuntud laululinnud aedades, parkides, puiestikes ja metsades ning veelinnud saarte, mere-ranna ja järvede roostikus ning suurte jõgede luhtadel. Läbilennul peatuvad meil aulid, lagled, algid, luiged, mitmed kajakaliigid jm. Talikülalistena tulevad Nõukogude Eestisse lumekakk, lumehangelind, männileevike, urvalind jt.

Roomajaid leidub Eesti NSV-s ainult 5 liiki: 3 sisalikuliiki (nende seas jäsemeteta vaskuss), madudest nastik ja rästik.

Kahepaikseid loendatakse 9 liiki.

Eesti NSV meres ja sisevetes elutseb üle 70 kalaliigi. Tähtsamad neist on nimetatud käesolevas õpikus vastavaid veekogusid käsitlevais peatükkides.

Uttest kalaliikidest toodi nõukogude ajal Eesti NSV-sse Peipsi ja Võrtsjärve uluk-karpkala ehk amuuri sasaan, Maardu ja Kahala järve hõbekoger, Vagula, Tamula, Kuremaa ja Raigastvere järve (Vooremaal) laadoga riipus.

Selgrootuid loomi on meil vähem tundma õpitud. Neist vihmauss aitab põllumeest huumuse hulga suurendamisega ja pinnase kobestamisega. Alamad vähilaadsed on toiduks kaladele, kuna jõevähesineb (muide arvuliselt tunduvat kahanenult) tulusa püügiloomana. Putukate seas leidub ohtlikke taimekahjureid, kuid teiselt poolt ka kasulikke liike (mesilane, käovaablane, lepatriinu).

Ülesandeid.

1. Mis ajast põlvneb Eesti NSV loomastiku praegune liigiline koosseis?
2. Missugused hilisemad tegurid on toonud muutusi meie vabariigi loomastiku liigilisse koosseisu?
3. Missugused on meie vabariigi tähtsamad imetajate liigid, kus on nende peamine levimisala?
4. Missugused on meie vabariigi tähtsamad lindude liigid?
5. Missugused roomajate liigid esinevad meie vabariigis?
6. Nimetada meie vabariigi tähtsamad mere ja sisevete kalaliigid?
7. Missugused uued karusloomade liigid on toodud meie vabariiki?
8. Missugused imetajad ja linnud elavad teie kooli ümbruses?

4 kordamine

1. RAHVAARV, RAHVASTIKU TIHEDUS, RAHVUSLIK KOOSSEIS JA KULTUURITASE.

Eesti NSV-s elab 1,1 miljonit inimest. Keskmiseks rahvastiku tiheduseks on umbes 24 inimest 1 km²-l.

Võrreldes teiste liiduvabariikidega, jääb Eesti NSV rahvastiku tiheduselt maha näiteks Moldaavia NSV-st, Ukraina NSV-st ja Gruusia NSV-st, kuid on ees Kasahhi NSV, Turkmeeni NSV ja Vene NFSV rahvastiku tihedusest ning ka üleliidulisest keskmisest.

Sotsialistliku industrialiseerimise tõttu on tunduvalt kasvanud meie vabariigi linnaelanike arv. Praegu moodustab linnarahvastik, s. o. linnade ja linnatüüpi asulate elanikkond Eesti NSV-s 53%. Suurem on linnaelanike osatähtsus Põhja-Eestis, kus Tallinna kõrvale on tekkinud suur linnarahvastikuga ala põlevkivibasseinis.

Maarahvastik levib tihedamini parema mullastikuga pealveealal — vabariigi kesk- ja lõunaosas; kehvema mullastikuga metsade-, soode- ja rabaderikas allveealal on asustatud märksa hõredamini.

Rahvastiku levimise peamiseks teguriks on tootmise tase. Võrdlemisi madala põllukultuuri juures suutis üksik- talupidaja oma väga piiratud majanduslike võimalustega harida enam-vähem tulutoovalt ainult neid maa-alasid, kus looduslikud ja mullastikulised tingimused olid paremad. Kus aga loodusega tuli pidada tõsisemat võitlust — teostada mõnesuguseid maaparandustöid, kasutada rohkem mineraalväetist jne., seal ütles üksik- talupidaja jõud täiesti üles ning laialdased maa-alad jäid seetõttu põllumajanduslikult kasutamata.

Nii oli see minevikus ka praeguse Eesti NSV territooriumil ja sellest on tingitud ebaühtlus meie vabariigi maa- rahvastiku levikus.

Eesti NSV rahvastiku enamiku moodustavad eestlased. Arvuliselt teisel kohal meie vabariigis on venelased. Eesti ja vene rahva vahel valitseb juba ammust ajast tihe sõprus. Ühiselt võideldi vihatud vaenlaste — saksa röövrüütlite vastu, kes katoliku kiriku ja Rooma paavsti õnnistusel teostasid vallutusretki naaberrahvaste maa-aladele, tappes, röövides ja põletades ning rahvaid orjastades. Koos kogu Venemaa töötava rahvaga võitles eesti töötav rahvas vene tööliklassi juhtimisel tsaarivalitsuse, mõisnike ja kapitalistide vastu. Pärast kodanluse võimu kukutamist oktoobris 1917. a. ja nõukogude korra kehtestamist asus suure Nõukogudemaa töötav rahvas ühiselt sotsialismi ülesehitamisele. Eesti territooriumil katkes see ülesehitustöö ajutise eraldamisega Nõukogude kodumaast. Pärast Eesti taasühendamist NSV Liiduga 1940. a. jätkus koostöö suure vene rahva ja teiste nõukogude rahvastega majanduslikul kui ka kultuurilisel alal. Õlg öla kõrval võideldi koos Suures Isamaasõjas saksa fašistlike röövvallutajate vastu ja purustati nad.

Praegu töötavad meie vabariigis eestlased sõbralikus koostöös teiste NSV Liidu rahvastega rahvamajanduse edasise arendamise ja kommunismi ülesehitamise rindel. Tohutut abi sel alal osutavad Nõukogude Eestile vennasvabariigid, andes meile masinaid, veokeid, kütte- ja tooraineid ning mitmesugust muud varustust. Samuti kasutame suures ulatuses vanemate liiduvabariikide rikkalikke töökogemusi.

Üleminekuga nõukogude korrale ja sotsialistlikule majandussüsteemile on meie vabariigi ühiskonna klassi-struktuuris toimunud põhjalikud muutused. On kujunenud sotsialistlik rahvus. Meil ei ole enam kapitaliste ega mõisnikke; kulaklus kui klass likvideeriti 1949. aastal üldise kollektiviseerimise alusel. Arvuliselt on tugevasti kasvanud tööliklass, üksiktalupojad on muutunud kolhoosnikuteks. Käsitöölised on koondunud tönduslikesse artellidesse. Selle tulemusel koosneb Eesti NSV rahvastik, nagu teisteski liiduvabariikides, kahest sõbraliku koostööga seotud klassist — töölistest ja kolhoositalurahvast ning nende hulgast võrsunud intelligentsist.

Nõukogude kord on andnud Eesti NSV-le suuri saavutusi kultuuri, tervishoiu ja muudel aladel. Kehtib 7-aastane koolikohustus, millele alluvad kõik 7—15-aastased noored. Käesoleva viisaastaku kestel tuleb kogu NSV

Joon. 28. Tallinna Kommunaal-ehitustehnikum.

Liidus põhiliselt kehtestamisele üldine keskharidus ja teostub üleminek polütehnilisele õpetusele. Üldhariduslikke keskkooli ja seitsmeklassilisi koole on Eesti NSV-s üle tuhande. Kõrvuti nendega tegutsevad kvalifitseeritud kaadrite ettevalmistamisel mitmesugused kesk-eriõppeasutused, näiteks rida tehnikume ja pedagoogiline kool ning hulk Tööjõureservide süsteemi kuuluvaid koole. Kõrgemaid õppeasutusi on Eesti NSV-s praegu 6: Tartu Riiklik Ülikool ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia Tartus; Tallinna Polütehniline Instituut, Riiklik Kunstiinstituut, Riiklik Konservatoorium ja Ed. Vilde nimeline Tallinna Pedagoogiline Instituut Tallinnas. Tuleb nimetada ka kaugõppeasukondi koolide juures, eksternaadi korras üldharidusliku keskkooli lõpetamise võimalust ja õhtukoole, mis võimaldavad edasiõppimist töötajaile tööprotsessi katkestamata.

Praegu on Nõukogude Eestis koolide ja õpilaste arv palju suurem, kui oli kodanlikus Eestis. Siis olid keskkooli ja kõrgemad õppeasutused oma kõrge õppemaksu tõttu kättesaadavad ainult jõukaile. Ka 6-klassilise algkooli lõpetas ainult 50% koolikohuslastest, kuna perekonnas valitsev ainepuudus sundis paljusid õpilasi lahkuma koo-

Joon. 29. Ahtme Keskkool.

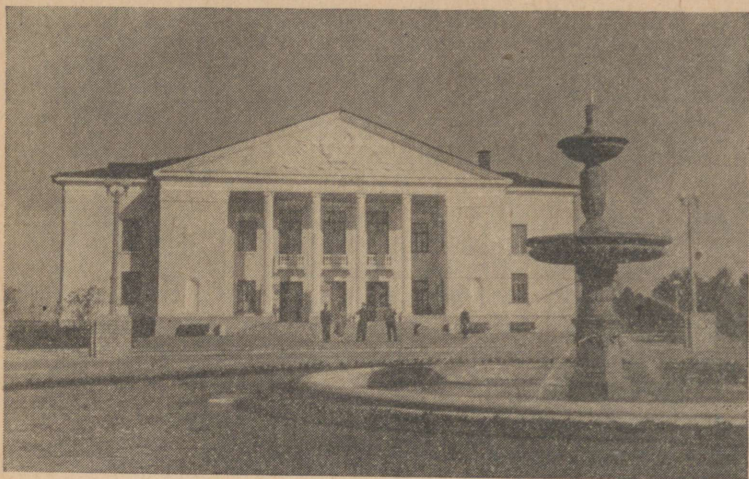
list ja otsima tööd. Praegu on aga edasiõppimine võimaldatud kõigile; kesk-eriõppeasutustes ja kõrgemates koolides makstakse hästi edasi jõudvatele õpilastele ja üliõpilastele stipendiumi; õppemaks puudub kõigis koolitüüpides.

Peale selle töötavad kodanike poliitilise ja haridusliku taseme tõstmiseks kultuurihooned, rahvamajad, klubid, raamatukogud, teatrid, kinod, muuseumid, hulk mitmesuguseid ringe, kursusi jne. Ilmuvate trükiteodete — raamatute, ajalehtede, ajakirjade jne. arv on palju suurem, kui oli kodanlikus Eestis. Suur tähtsus rahvahulkade kasvata-misel on ka raadiol.

Teadusliku uurimistöö alal tegutseb Eesti NSV-s Teaduste Akadeemia ja rida eriülesannetega uurimisinstituute.

Töötavaid emasid abistavad lastesõimed ja lasteaiad, millede arv suureneb märksa uute, sovhoosides, kolhoosides ja käitistes avatavate lastesõimede ja lasteaedade arvel. Vabariigis tegutseb rida lastekodusid, kuhu paigutatakse vanemateta lapsed ning kus nad peetakse ülal ja võimaldatakse neile hariduse saamine riigi kulul.

Nõukogude kord võimaldab Eesti NSV kodanikele tasuta arstiabi saamise, kindlustab neile toetuse saamise haiguse, invaliidisuse ja vanaduse puhul ning avab töötajaile tervise parandamiseks ja puhkeaja veetmiseks sanatooriumid ja puhkekodud.

Joon. 30. Kohtla-Järve Kultuurimaja.

Üle vabariigi on loodud polikliinikute, ambulatooriumide, haiglate ja jaoskonna-arstiabipunktide võrk. Haigete transportimise teenistusse on rakendatud ka lennukid. Pärnu ja Haapsalu sanatooriumid on üleliidulise tähtsusega. Puhkekodud asuvad vabariigi looduslikult kaunimates kohtades, näit. Võsul ja mujal.

Kehakultuuri arendamise eest hoolitseb rida spordiseltse, näit. «Kalev», «Dünamo», «Spartak» ja «Jõud», kellel on oma staadionid, võimlad, suusabaasid jne.

Ulesandeid.

1. Võrrelda Eesti NSV rahvastiku keskmist tihedust mõnede teiste vennasvabariikide rahvastiku keskmise tihedusega.
2. Missugune on rahvastiku tihedus meie vabariigi üksikuis osades?
3. Missugused rahvused peamiselt elavad meie vabariigis?
4. Tuua näiteid eesti ja vene rahva sõprusest minevikus ja tänapäeval.
5. Kuidas abistavad meid vennasvabariigid?
6. Missugused muutused on toimunud meie vabariigi rahvastiku struktuuris?
7. Missugune on hariduselu korraldus meie vabariigis? Mis-poolest ta erineb kodanlike riikide omast?
8. Kuidas hoolitsetakse elanikkonna kultuurilise teenindamise eest?
9. Kuidas hoolitsetakse elanikkonna tervise eest?

II. EESTI NSV ADMINISTRATIIVNE KORRALDUS.

Eesti NSV kuulub võrdõigusliku liikmena Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. Tema kõrgeimaks riigivõimuorganiks on rahva poolt valitav Ülemnõukogu, kes on ainus Eesti NSV seadusandlik organ. Ülemnõukogu valib Ülemnõukogu Presiidiumi ja moodustab Ministrite Nõukogu — kõrgeima täidesaatva ja korraldava võimu vabariigis.

Eesti NSV pealinn on Tallinn.

Meie vabariik koosneb administratiivselt 39 maarajoonist ja viiest vabariikliku alluvusega linnast — Tallinnast, Tartust, Narvast, Pärnust ja Kohtla-Järvest. Tallinn jaguneb kolmeks linnarajooniks.

Maarajoonid jagunevad külanõukogudeks ning rajoonilise alluvusega linnadeks ja aleviteks.

Eesti NSV-s on 34 linna, neist 29 rajoonilise alluvusega. Need linnad, peale eespool nimetatute, on: Ahtme, Antsla, Elva, Haapsalu, Jõgeva, Jõhvi, Kallaste, Keila, Kilingi-Nõmme, Kingissepp, Kiviõli, Kunda, Kärddla, Mustla, Mustvee, Mõisaküla, Otepää, Paide, Paldiski, Põltsamaa, Rakvere, Suure-Jaani, Sindi, Tapa, Tõrva, Türi, Valga, Viljandi ja Võru. Enamik neist linnadest on ühtlasi rajoonikeskusteks.

Aleveid on vabariigis 28, need on töölis-, linnatüüpi- ja kuurort-alevid. Töölisalevid on näiteks Kohtla, Kehra, Kohila, linnatüüpi alevid Väandra ja Järva-Jaani, kuurort-alevid Narva-Jõesuu, Aegviidu. Rõhuv enamus aleveist asub Põhja-Eestis, kui tööstuslikult enam arenenud vabariigi-osas. Rohkesti on aleveid põlevkivitööstuse piirkonnas.

Riigivõimuorganeiks linnades, maa- ja linnarajoonides, alevites ning külanõukogudes on kodanike poolt valitavad töörahva saadikute nõukogud (TSN), kes seavad täidesaatva ja korraldava töö läbiviimiseks ametisse vastavad täitevkomiteed (TK).

Ülesandeid.

1. Kuidas jaguneb Eesti NSV administratiivselt?
2. Näidata kaardil meie vabariikliku alluvusega linnad. Kanda nende nimed kontuurkaardile.
3. Näidata kaardil merega kokkupuutuvad rajoonid.
4. Näidata kaardil merest eemal asuvad rajoonid.
5. Näidata kaardil linnad-rajoonikeskused. Kanda nende nimed kontuurkaardile.
6. Näidata kaardil rajoonilise alluvusega linnad, mis ei ole rajoonikeskused. Kanda nende nimed kontuurkaardile.

Meie suur kodumaa — Nõukogude Liit — on esimene sotsialismimaa maailmas.

Nõukogude Liidu majandusliku aluse moodustab sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisriistade ning -vahendite sotsialistlik omandus. NSV Liidus pole ekspluataatorlikke klasse ega inimese ekspluateerimist. Kogu NSV Liidu rahvamajanduse arenemine toimub sotsialismi põhilise majandusseaduse alusel, s. o. kogu ühiskonna järjest kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste maksimaalse rahuldamise kindlustamise eesmärgil sotsialistliku tootmise pideva suurendamise ja täiustamisega kõrgeima tehnika baasil. Sotsialistlikku rahvamajandust iseloomustab plaanipärane arenemine, mistõttu NSV Liidu majanduslikku elu on võimalik ning vajalik planeerida ja suunata riikliku rahvamajanduse plaaniga.

Seoses kodanluse võimu kukutamisega ja nõukogude võimu taastamisega 1940. aastal ning Eesti NSV astumisega suure Nõukogude Liidu sõbralike vennasrahvaste perre on Eesti NSV ja ta rahvamajandus muutunud võimsa Nõukogude Liidu orgaaniliseks, lahutamatuks osaks. Seepärast tulebki Eesti NSV rahvamajanduse ja kultuuri arenemist vaadelda tihedaimas seoses kogu NSV Liidu rahvamajanduse ja kultuuri arenemisega.

Nõukogude võimu ajal on Eesti NSV rahvamajandus ja kultuur arenenud ennenägematult kiiresti. Lühikese aja jooksul on endisest imperialistlikest lääneriikidest sõltunud, majanduslikult mahajäänud agraarmaast saanud eesrindlik sotsialistlik tööstusmaa sotsialistliku mehhaniseeritud suurpõllumajandusega.

Maa sotsialistlik ümberkujundamine on toimunud sotsialistliku industrialiseerimise, põllumajanduse kollektiviseerimise ja kultuurirevolutsiooni teostamise teel.

Eesti NSV rahvamajanduse ja kultuuri kiire arenemine oli võimalik tänu vanemate vennasvabariikide rahvaste, eeskätt suure vene rahva omakasupüüdmatule abile, milles nii ilmekalt väljendub nõukogude rahvaste vennalik sõprus ja koostöö.

I. EESTI MAJANDUS REVOLUTSIOONIEELSE VENEMAA KOOSSEISUS.

Saksa röövrüütlite ja teiste sissetungijate vastu ammust ajast peetud ühises võitluses kujunesid vene ja eesti rahva vahel sõbralikud suhted.

XVIII sajandi alguses toimunud Eesti ühendamine suure vene riigi koosseisu kindlustas seni sõjatallermaaks olnud Eestile peaaegu kahesaja aasta kestusega püsiva rahu. See lõi soodsamad tingimused majanduse arendamisele Eestis ning ta muutumisele hiljem Vene impeeriumi üheks eesrindlikumaks majanduslikuks rajooniks.

Kapitalismi arenemine tsaari-Venemaal tõi kaasa suur- tööstuse arenemise ka Eestis. Seda soodustas nõudmise suurenemine Venemaa laieneval siseturul ja Eesti asend Balti mere ääres, Vene impeeriumi ühendusteedel välisriikidega. Eesti oli soodsas läheduses Venemaa tähtsamaile majandusrajoonidele (nagu Peterburi ja Tööstuslik Keskrajoon), kus turustati suur osa tema toodangust; mereäärne asend oli aga soodus sisseseadete, kütte- ja toorainete sisseveoks välisriikidest.

Juba XIX sajandi keskel tekkisid Eestis suured tekstiilitööstuse ettevõtted. Sellele järgnes metallitöötlemis- ja laevaehitustehaste rajamine. Tallinn muutus suureks sadamalinnaks, mis teenindas ka Peterburit ja Tööstuslikku Keskrajooni.

Suurettevõtteist olid tähtsamad võimsad laevaehitustehased Tallinnas (Vene-Balti, Bekkeri ja Peetri tehased). Ainuüksi Vene-Balti tehases oli Esimese maailmasõja ajal 11 000 töölist. Tallinnas asusid ka suuremad metallitöötlemis- ja masinaehitustehased, nagu vagunitehas «Dvigatel», elektrimasinaehitustehas «Volta», masinaehitustehas «Franz Krull», vaguni-veduriremonditehas jt.

Peale ülalloeletud tööstusharude loodi Eestis veel suur keemia-, tsemendi- ning tselluloosi- ja paberitööstus. Tselluloositööstuse suurima ettevõtena rajati Pärnu

«Waldhofi» tselluloosivabrik. Seega oli Eestis Esimese maailmasõja alguseks loodud silmapaistev rasketööstus.

Tugevasti arenenud tööstusharuks oli tekstiilitööstus, mille tähtsaimaks keskuseks oli Narva. Selle haru kõige suuremaks ettevõtteks oli Kreenholmi Manufaktuur Narvas, kus töötas enne revolutsiooni 11 000 töölise. Vabrikus oli ligi 500 000 väärtinat ja 3100 kudumistelge ning ta oli suuremaid tekstiilivabrikuid Euroopas. Tallinna suurimaks tekstiilitööstuse ettevõtteks oli Balti Manufaktuur.

Suure Venemaa turu olemasolu, eriti tööstusliku Peterburi kiire kasv, lõi soodsad tingimused ka Eesti põllumajanduse arenemisele, mis arenes loomakasvatuse suunas.

Põllumajanduse arenemine omakorda oli tõukeks põllumajandussaaduste töötlemise, eriti toiduainete tööstuse arenemisele (või- ja juustutööstus, tärklise- ja siirupi- ning piiritusetööstus, jahutööstus, linatöötlemine jne.).

Eestis töötas tööstuses enne revolutsiooni üle 60 000 töölise, nendest 26 000 töölise masina- ja laevaehituse alal.

Töölisi ja töötavat talurahvast ekspluateeriti rängalt oma- ja välismaiste kapitalistide ning mõisnike poolt, sest majandus oli tol ajal kapitalistlik.

Töölisklass ja töötav talurahvas pidasid kangelaslikku võitlust oma olukorra parandamise eest. Eestis oli suurearvuline töölisklass, kes moodustas Venemaa revolutsioonilise töölisklassi ühe võitlussalga ja võttis osa eesrindliku venelaste töölisklassi juhtimisel võitlusest tsarismi, mõisnike ja kodanluse kukutamise eest. See võitlus lõppes kogu Venemaal 1917. aastal töölisklassi võiduga.

Kommunistliku partei juhtimisel kukutas Venemaa töölisklass mõisnike ja kapitalistide võimu ja kehtestas oma maal nõukogude korra.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tähistab uue ajastu algust nii Venemaa kui ka kogu maailma töörahvale.

Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu asus Eestimaa Revolutsiooniline Sõjakomitee kommunistide juhtimisel purustama vana kodanlikku riigiaparaati ja looma nõukogude valitsemisorganeid. Linnades ja valdades valis töörahvas oma nõukogud. Leninliku maadekreedi põhjal konfiskeeriti balti parunite ja teiste mõisnike maad. Selle suure ümberkujundava töö katkestas välisinterventsioon ja Kodusõda.

II. MAJANDUSE LAOSTUMINE KODANLUSE DIKTATUURI PERIOODIL EESTIS.

Eesti kodanlusel läks korda imperialistlike riikide toetusel ajutiselt likvideerida nõukogude võimu Eestis. See toimus Kodusõja ja Nõukogude riigi vastase sõjalise interventsiooni käigus aastail 1918—1920. Need aastad olid noorele Nõukogude riigile kõige raskemad. Välisimperialismi ja sisemise reaktsiooni ühendatud jõud püüdsid iga hinna eest hävitada alles tekkinud Nõukogude riiki. Kuid kommunistliku partei juhtimisel purustas nõukogude rahvas välisimperialismi ja sisemise reaktsiooni ühendatud jõud ning asus sotsialismi ülesehitamisele oma maal.

Imperialistide ja oma kodanluse poolt suurest Nõukogudemaast lahutamise katkesid ajalooliselt kujunenud tihedad majanduslikud sidemed Eesti ja Venemaa vahel. Nii sattus kodanlik Eesti oma algaastaist peale majanduslikku, poliitilisse ja sõjalisse sõltuvusse suurtest imperialistlikest riikidest ning muutus Nõukogudemaale kallaletungi ettevalmistamise üheks platsdarmiks.

Sõltuvus imperialistlikest riikidest tõi kaasa kodanliku Eesti majanduse, eeskätt suurtööstuse laostumise. Kodanlik Eesti muutus imperialistlike riikide (Inglismaa, Saksa-maa jt.) agrariseks ripatsiks, s. o. maaks, kes varustas neid tööstusmaid odavate toor- ja toiduainetega ning oli ise sunnitud sisse vedama neilt tööstuskaupu kalli hinna eest.

Suurtööstus — masina- ja laevaehitus, keemiatööstus, tekstiilitööstus — kaotas Nõukogudemaast eraldamisega oma loomuliku turu. Kodanliku Eesti madala ostuvõimega siseturg ei suutnud tarbida hiiglaslike tehaste toodangut, võimsate monopolidega välisturul konkureerimiseks polnud aga sõltuva väikeriigi tööstus võimeline. See tõi kaasa suurte vabrikute ja tehaste hävitamise välismonopolide poolt, keda selles usinalt aitas eesti spekulatsioonikodanlus. Rida suurettevõtteid jäi täielikult seisma (Vene-Balti ja Bekkeri laevatehased, vagunitehas «Dvigatel» jm.). Teised suurettevõtted, nagu «Franz Krull», «Volta», Kreenholmi ja Balti Manufaktuur jne., töötasid ainult osaliselt. Palju sisseseadeid müüdi vanarauana välismaale. Tühjaks jäänud tehaste hooned jäid kas hoopis kasutamata või neisse asusid poolkäsitöönduslikud väikeettevõtted, laod

jm. «Volta» tehase üht hoonet kasutas kodanlik ladvik tennishallina.

Eriti suure languse elas kodanlikus Eestis seega üle rasketööstus: laevaehitus lakkas peaaegu olemast, kitsa siseturu jaoks töötav metallitööstus piirdus peaaesjalikult remonttöödega, imporditud osadest valmistoodete monteerimisega (jalgrataste, raadioaparaatide jne. monteerimine) ja tarbeesemete tootmisega.

Kodanliku Eesti tööstuse tehniline tase oli madal. Rohkearvuliselt esines käsitöenduslikke pisiettevõtteid. Tunduvalt vähenes suurettevõtete osatähtsus.

Tööstustöölise arv vähenes. Nii töötas 1939. aastal laevaehituse ja -remondi alal 600 tööliset (1916. a. 18 000 tööliset), tehases «Volta» 200 tööliset (1913. a. 1500 tööliset), Kreenholmi Manufaktuuris 2500 tööliset (1913. a. 11 000 tööliset) jne. Kriisiaastail oli töölise arv veelgi väiksem. Nii oli 1933. aastal suurtööstuses kokku ainult 21 000 tööliset (1916. aastal üle 50 000 töölise). Selline olukord põhjustas alalist tööpuudust, töölise palkade vähendamist kapitalistide poolt ja töölise olukorra järjekindlat halvenemist. Töötute arv ulatus kümnetesse tuhandetesse.

Ettevõtete omanikeks olid enamasti välismonopolid (inglise, saksa, rootsi jm. kapital). Neile kuulus suurem osa kodanliku Eesti tööstusest. Koos eesti kapitalistidega ekspluateerisid nad halastamatult eesti töörahvast, saades sellest suuri kasumeid. Eesti töölise palk oli aga madalam Euroopas.

Kodanlus püüdis majanduslikust ummikust välja pääseda nn. «taanistamise» poliitika teostamise, s. o. loomakasvatuse arendamisega ja loomakasvatussaaduste ekspordi suurendamisega.

See tõi kaasa teatud elavnemise toiduainete tööstuse osas. Kuid selle tööstusharu olukord, sarnaselt kogu kodanliku Eesti majandusele, oli ebapüsiv, kuna ta väga suurel määral sõltus välisturu olukorrast. Eriti suurt langust elas kodanliku Eesti majandus üle kriisiaegadel.

Enne Teist maailmasõda suurenes saksa kapitali sissetung kodanliku Eesti majandusse. Ta allutas eelkõige need tööstusharud, mis tootsid ja ekspordisid sõjaliselt tähtsaid poolfabrikaate ja tooraineid, nagu põlevkivi-, tselluloosi- ja fosforiiditööstuse. Valmistoodete tootmise organiseerimisest polnud väliskapital huvitatud.

Väliskapitali huvides toimunud suurtööstuse laostamine

ja põllumajanduse «taanistamine» muutsid kodanliku Eesti põllumajandusmaaks, ühekülgselt arenenud tööstusega, milles ülekaalus oli kergetööstus.

Põllumajandus, millega tegeles üle 60% rahvastikust, oli kodanliku Eesti peamiseks majandusharuks.

Põllumajanduses oli esikohal loomakasvatus. Loomakasvatuse põhilisteks suundadeks oli piimakarja- ja seakasvatus. Loomakasvatuse saadused — või, peekon ja munad — läksid eeskätt Inglise, kuid ka Saksa turule. Nende turustamine toimus imperialistlike monopolide poolt allasurutud madalate hindadega.

Teraviljamajandus, eelkõige nisukasvatus, oli tagaplaanil, mistõttu eriti nisu tuli sisse vedada. Suure languse elas üle kodanluse võimutsemise aastail linakasvatus. Lina külvipind vähenes ning saagid olid madalaimad maailmas.

Töötav talurahvas, kes moodustas maarahvastikust rõhuva enamuse, elas väga rasketes tingimustes.

Maa — taluraha peamine elatusallikas — oli jaotatud äärmiselt ebaõiglaselt. Seda soodustas kodanlik maa-reform, mis viidi läbi kulakluse huvides. Selle reformi alusel mõisnikelt võõrandatud maast läks üle $\frac{1}{5}$ kulakuile.

1939. a. põllumajandusliku loenduse andmeil oli kodanlikus Eestis üle 60 000 sulase, kellel ei olnud maad ja kes olid sunnitud töötama kulakule. Kehvikute majandid, mis moodustasid üle $\frac{1}{3}$ majandite üldarvust, omasid ainult 3,6% kogu põllumajanduslikust maast. Kulakuile aga, kelle majandid moodustasid alla $\frac{1}{5}$ majandite üldarvust, kuulus peaaegu $\frac{1}{2}$ põllumajanduslikust maast.

Kehvikud elasid rasketes tingimustes. Nende majandid olid väga väikesed, kusjuures neile kuulus halvem põllumajanduslik maa. Kümned tuhanded kehvikute majandid olid ilma hobuse ja lehmata. Kehvikute ennastsalgavale tööle vaatamata ei suutnud niisugused kääbusmajandid oma peret toita. Et kuidagi elatuda, olid kehvikud sunnitud töötama kulakute ja teiste ekspluataatorite juures. Paljud neist, otsides väljapääsu sellisest raskest olukorrast, lahkusid maalt ning siirdusid linnadesse ja vabrikutesse tööd otsima. Kuid seal ei oodanud neid parem saatus, sest ka linnas valitses tööpuudus. Raske majanduslik olukord sundis paljusid oma kodumaa maha jätma ja otsima väljapääsu teistele maadele väljarändamises.

Ka keskmikkude olukord polnud kerge. Koormatud ras-

kete maksudega ja maa väljaostu võlgadega ning kurnatud üle jõu käivast tööst, laostusid paljud neist ning muutusid kehvikuiks ja sulasteks.

Kehvikuid ja keskmikke ähvardas alaliselt majandite müük võlgade katteks ja täielik laostumine. Talurahva võlad moodustasid tohutu summa, mis kasvas 1940. aastaks 150 miljoni kroonini. Kodanlik valitsus nõudis võlgasid sundkorras sisse, müües talusid oksjoneil. Iga aasta müüdi oksjoneil keskmiselt 2000—3000 talu. 1937. a. vahetasid omanikku koguni 7923 talu. Selline olukord oli väga soodus kulakutele ja finantstusadele, sest nad said oksjoni korras müügile läinud talud poolmuidu endale. Töötava talurahva vaesumine oli kasulik kulaklusele veel seetõttu, et see kindlustas kulakuid odava tööjõuga.

Niisiis elasid kodanliku Eesti külas ainult kulakud hästi. Nad omasid palju maad, töö- ja kariloomi, võisid osta põllutöomasinaid ja mineraalväetisi, said kodanliku riigi poolt töörahvalt võetud maksude arvel soodustatud tingimustel laenusid ja eksportpreemiaid ning ekspuaterisid rängalt sulaseid ja ümbruskonna töötavaid talupoegi.

Kodanliku Eesti põllumajandusele olid iseloomulikud madalad saagid. Seda põhjustas talurahva enamiku vaesus, eramajapidamise jõuetus ja piiratud võimalused kapitalismi tingimustes. Talurahva põhihulk — keskmikud ja kehvikud — ei suutnud küllaldaselt osta ei kunstväetist ega põllutöomasinaid, ei suutnud teostada maaparandustöid hädavajalikus ulatuses.

Vaatamata töörahva visale tööle kiratses kogu kodanliku Eesti majandus. Kapitalistlik majandussüsteem, oma- ja võõramaise kapitali ike oli selle põhjustajaks.

1940. a. kukutas eesti tööliklass liidus töötava talurahvaga kommunistliku partei juhtimisel kodanluse võimu Eestis, taastas nõukogude korra ning tõi Eesti Nõukogude Liidu vennasvabariikide sõbralikku perre. Sellega algas uus ajajärk eesti rahva elus.

Ülesandeid.

1. Missugused tööstusharud olid arenenud Eestis juba tsaariajal ja mis oli selle põhjuseks? Iseloomustada selle aja tähtsamaid tööstuskeskusi.
2. Missuguse majandusega maaks muutus kodanlik Eesti?
3. Mis oli kodanliku Eesti suurtööstuse laostumise põhjuseks? Missugustes tööstusharudes toimus allakäik?
4. Iseloomustada põllumajandust kodanlikus Eestis.
5. Iseloomustada kodanliku Eesti väliskaubandust.

III. RAHVAMAJANDUSE KIIRE TÕUS NÕUKOGUDE EESTIS.

Nõukogude korra taaskehtestamine 1940. a. oli suurimaks murranguks eesti rahva elus. Maa, veekogud, maa-varad, tööstus, transport, pangad ja suurkaubandus nationaliseeriti, s. o. kuulutati kogu rahva omandiks. See andis võimaluse minna üle rahvamajanduse plaanipärasele arendamisele kogu töörahva huvides.

Algas sotsialismi ülesehitamine Eesti NSV-s. Kõik teised liiduvabariigid, eriti aga Vene NFSV, andsid selles ülesehitustöös eesti töörahvale omakasupüüdmatut abi ja toetust, saates meile hulgaliselt masinaid ja sisseseadeid, metalli, toor- ja toiduaineid jne. Seni kiratsenud rahvamajandus hakkas kiiresti arenema.

Kodanluse võimutsemise ajal laostatud ja ainult kuidagi hingitsenud suurtööstus alustas uuesti hoogsat tegevust. Lasti täie võimsusega käiku terve rida suurettevõt-teid. Tööstustoodang kasvas nõukogude võimu esimese aasta jooksul 63% võrra, kusjuures metallitöötlemis- ja masinaehitustööstuse toodang suurenes 91% võrra, tiku-tööstuse toodang 6,5 korda jne.

Kolme kuu jooksul kaotati tööpuudus, mis oli olnud töörahvale suureks nuhtluseks kodanliku klikivõimu kogu võimutsemise ajal. Mõne kuu vältel kasvas tööliste arv rohkem kui 30 000 tööliste võrra. Suurenes tunduvalt tööliste palk. Kasvas töötajate heaolu. Ekspluateerimisest vabastatud töörahvas muutus oma maa tõeliseks peremeheks. See tõi kaasa uue suhtumise töösse. Tehastes ja vabrikutes, kaevandustes ja transpordi alal arenes töötajate sotsialistlik võistlus.

Nõukogude võim päästis ka töötava talurahva täielikust laostumisest ja ekspluateerimisest, milles ta vaevles kodanlikus Eestis. Nõukogude võim andis töötavale talurahvale kohe maad: maa nationaliseeriti, s. o. kuulutati kogu rahva omandiks, ning anti riigi poolt talupoegadele põliseks kasutamiseks. Nõukogude võim tühistas talupoegade võlad (mis 1940. aastaks ulatusid 150 miljoni kroonini).

Nõukogude maareformi alusel piirati talumajandi suurus 30 hektariga. Talumajandeilt, mis ületasid 30 hektarit, võeti maa ülejäägid riiklikku maafondi. Sellest maafondist anti tasuta maad 53 000 talupojale, kelle hulgas oli 26 000

sulast ja maata talupoega. Nõukogude maareform oli tugevaimaks hoobiks kulaklusele.

Töötavale talurahvale aga andis nõukogude võim suurt abi. Endistele sulastele ja kehvikule anti soodustatud tingimustel krediiti loomade, inventari ja väetise ostmiseks ning hoonete ehitamiseks. Riigi poolt organiseeriti 24 masina-traktorijaama, hulk sovhoose ja hobulaenutus-punkte. Nüüd polnud töötaval talurahval vaja minna kula-kuilt «abi» otsima ega end müüa kulaklikku orjusse. Tema abiliseks ja ta huvide kaitsjaks oli Nõukogude riik. Tunduvalt paranes töötava talurahva materiaalne olukord.

Uued suured võimalused avanesid samuti kultuuri ja hariduse alal. Kesk- ja kõrgemate õppeasutuste ukсед avati eesti töörahva lastele. Laiendati tunduvalt teatrite, muu-seumide, raamatukogude, rahvamajade ja klubide võrku, mis nüüdsest peale hakkasid teenindama töörahvast. Keh-testati kogu elanikkonna jaoks tasuta arstiabi andmine.

Seda kogu rahvamajanduses alanud kiiret tõusu katkes-tas fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung meie suu-rele kodumaale. Saksa fašistidel läks korda ajutiselt oku-peerida Nõukogude Eesti territoorium ja tekitada meie rah-vamajandusele määratu suurt kahju.

Okupandid hävitasid suure osa meie tööstusest. Eesti NSV põlevkivikaevandused uputati, õlivabrikud ja kõik suuremad elektrijaamad purustati. Narva linn koos hiig-lasliku Kreenholmi Manufaktuuriga hävitati. Väärtusliku-mad sisseseaded veeti Saksamaale.

Suurte purustuste osaliseks sai elamufond. Täiesti hävi-tati Narva, Otepää ja Tõrva; Tallinnas ja Tartus purustati peaaegu pool kogu elamufondist. Tugevasti said kannatada ka Pärnu, Valga ja teised linnad ning asulad.

Saksa fašistlikud okupandid ja nende kulaklikud käsi-lased võtsid ära maa nendelt, kes olid selle saanud nõu-kogude maareformiga, ja andsid tagasi kulakuile. Hävitati kõik masina-traktorijaamad, hobulaenutus-punktid ja sov-hoosid. Talurahvalt rööviti ja veeti Saksamaale üle 300 000 veise, üle 160 000 sea ja umbes 130 000 lammast ning hävitati peaaegu täielikult kodulinnud. Koduloomade arv vähenes üksikute loomaliikide osas 30—70% võrra. Põl-lunduses vähenes külvipind peaaegu poole võrra. Järsult vähenesid saagid.

Nii linnas kui ka maal oli töörahva olukord väljakan-

natamatu. Fašistlikud okupandid ja nende käsilased kiussasid taga eesti töörahvast, piinasid vanglaid ja koonduslaagris kümneid tuhandeid süütuid inimesi ning hukkasid metsikult üle 61 000 Nõukogude kodaniku. Saksamaale vägivaldselt orjatööle veetute arv ulatus rohkem kui sajale tuhandele inimesele.

Fašistlikud okupandid teostasid meie rahva ja meie majanduse teadlikku ja sihikindlat hävitamist.

Ka neil raskeil aastail polnud eesti rahvas üksi. Tema võitlust okupantide vastu innustas kogu nõukogude rahva ennastsalgav võitlus Suures Isamaasõjas. Kangelaslik Nõukogude armee, kelle koosseisus võitles ka Eesti Rahvuskorpus, vabastas lõplikult oma võimsa pealetungiga 1944. aasta sügisel Eesti NSV territooriumi. Pärast Suure Isamaasõja võidukat lõppu asus kogu nõukogude rahvas oma maa rahvamajanduse taastamisele ja edasiarendamisele. Tuli kindlustada esmajärjekorras rasketööstuse ja transpordi taastamine ja arendamine, ilma milleta poleks olnud võimalik NSV Liidu kogu rahvamajanduse kiire ja edukas taastamine ja arendamine.

NSV Liidu neljanda (esimese sõjajärgse) viisaastaku (1946.—1950. a.) ülesanded täideti edukalt, kusjuures tähtsaimad ülesanded ületati tunduvalt. Nii ületas NSV Liidu tööstuse toodang 1950. aastal sõjaeelse, 1940. a. taseme 73% võrra, viie aasta plaanis ettenähtud 48%-lise ületamise asemel.

Rahvamajanduse taastamise ja arendamise plaan aastaks 1946—1950 oli esimeseks viie aasta plaaniks Nõukogude Eestile. Sellel viisaastakul toimus Eesti NSV rahvamajanduse sotsialistlik ümberkujundamine sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise alusel. Neljanda viisaastaku edukas täitmine tähistas sotsialismi võitu Eestis. Nõukogude Eesti muutus kõrgelt arenenud tööstusega ja sotsialistliku suurpõllumajandusega liiduvabariigiks.

Viiendal viisaastakul (1951.—1955. a.) jätkus kogu NSV Liidu rahvamajanduse kiire arenemine. Viisaastaku viimasel aastal (1955. a.) lasti NSV Liidus tööstustoodangut välja juba 3,2 korda rohkem kui 1940. aastal. Tähtsate abinõude tulemusena, mis partei ja valitsus võtsid tarvitusele teravilja ja loomakasvatussaaduste suurendamiseks, on loodud tingimused järsu tõusu saavutamiseks sotsialistlikus põllumajanduses.

Rahvamajanduse arendamise plaani kohta praegusel, kuuendal viisaastakul (1956.—1960. a.) võttis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress vastu direktiivid. Nende direktiivide elluviimine nõukogude rahva poolt kindlustab NSV Liidu rahvamajanduse edasise võimsa edasiarenemise ning sel alusel nõukogude rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme märgatava tõusu. Nõukogude riik jõuab sellega veel kaugemale edasi meie maal kommunistliku ühiskonna ehitamises.

See hoogne edasimineku toimub leninliku rahvuspoliitika järjekindla elluviimise tingimustes, mida väljendab nõukogude rahvusvabariikide majanduse ja kultuuri arenemise kiire tempo. Selle tulemusel on minevikult päritud majanduslik ja kultuuriline ebavõrdsus NSV Liidu rahvaste vahel kaotatud. Kujukaks näiteks selle kohta on ka Balti liiduvabariikide kiire majanduslik areng pärast seda, kui nad kehtestasid oma maal nõukogude korra. Nii ületas Eesti NSV 1956. aastal tööstusliku tootmise sõjaeelse taseme juba 7,5-kordselt.

Seejuures omab Eesti NSV mõnede majandusharude arendamiseks eriti soodsaid looduslikke ja majanduslikke tingimusi. Need majandusharud määravadki Nõukogude Eesti rahvamajanduse koha ja spetsialiseerimise suunad NSV Liidu liiduvabariikide ja majandusrajoonide vahelises tööjaotuses. Nii on üleliidulises ulatuses Eesti NSV-l esikoht põlevkivi kaevandamise ja töötlemise alal, suurt tähtsust omab elektrienergia tootmine, masinaehitus, tekstiili- ja toiduainete tööstus (liha-, piima- ja kalasaaduste tootmine). Nõukogude Eesti põllumajanduse põhiharuks on loomakasvatus, mis on spetsialiseerunud piimakarja- ja seakasvatusele.

Ülesandeid.

1. Missugused muutused toimusid Nõukogude Eesti majanduses pärast nõukogude võimu taastamist 1940. a.?
2. Kuidas kahjustas saksa fašistlik okupatsioon Eesti NSV rahvamajandust?
3. Millised on sõjajärgsete viisaastakute põhilised saavutused Eesti NSV-s?
4. Millised suured ehitustööd on tehtud või on teoksil teie kodukohas ja selle ümbruses?
5. Missuguste tööstus- ja põllumajandusharudega paistab Eesti NSV silma üleliidulises majanduses?

IV. TÖÖSTUS — EESTI NSV JUHTIV MAJANDUSHARU.

Tööstusel on juhtiv koht sotsialistlikus majanduses. Tööstuse arendamine NSV Liidus jätkub sotsialistliku industrialiseerimise saavutuste alusel. Sotsialistliku industrialiseerimisega asetati esikohale rasketööstuse arendamine, sest rasketööstus on kogu rahvamajanduse alus. Just rasketööstus varustab meie kiiresti arenevat rahvamajandust uue tehnika, vajaliku materjali, toor- ja kütteenega. Rasketööstus kindlustab NSV Liidu majanduslikku sõltumatust ja tugevdab meie riigikaitset. Rasketööstuse arendamisel seni saavutatud edusammud võimaldasid nüüd Nõukogude Liidus asuda põllumajanduse ja kergetööstuse tootmis- taseme järsule tõstmisele, kusjuures samaaegselt jätkub esmajärjekorras rasketööstuse edasiarendamine.

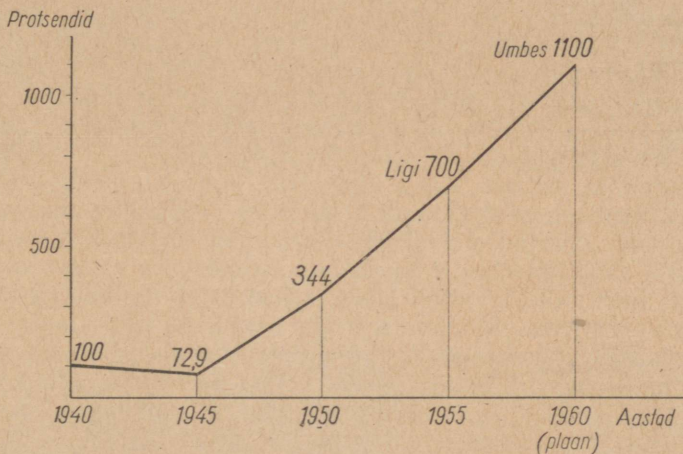
Sõjajärgsetel aastatel — Eesti NSV sotsialistliku industrialiseerimise käigus — arendati Eesti NSV-s välja oma rasketööstuslik baas. Rasketööstuse juhtivaks haruks on Eesti NSV-s põlevkivi- ja põlevkivikeemiatööstus. Suur tähtsus on elektrienergia tootmisel, masinaehitusel ja ehitusmaterjalide tööstusel.

Tööstuse arendamine on lahutamatu seotud kapitaal- mahutustega uute ettevõtete ehitamiseks, olemasolevate ettevõtete laiendamiseks ja rekonstrueerimiseks, uue eesrindliku tehnika laialdaseks kasutamisele võtmiseks. Hiiglaslikud kapitaal- mahutused Eesti NSV rahvamajanduses on võimalikud ainult tänu liiduvabariikide vahelistele sõbraliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhetele, kusjuures eriti suurt abi on osutanud Vene NFSV. Selle suure abita poleks eesti rahvas suutnud nii lühikese ajaga toime tulla rahvamajanduse taastamisega, rääkimata selle kiirest edasiarendamisest. Siit näeme nõukogude rahvaste sõpruse võimsat jõudu.

Kodanlusaegse majanduse kiratsemise üheks tunnuseks Eesti tööstuses oli väikeettevõtete rohkus. Need olid majanduslikult nõrgad ning puuduliku tehnilise varustusega poolkäsitöenduslikud ettevõtted. See mahajäämus likvideeriti valdavas osas sõjajärgse viisaastaku täitmise tulemusena. Nüüd koosneb Eesti NSV tööstus põhiliselt suurettevõttest, mis on varustatud nõukogude kaasaegse eesrindliku tehnikaga. Kõrgeima tehnika baasil toimub meie sotsialistliku tootmise suurendamine ja täiustamine ka praegusel viisaastakul ja edaspidi.

Hiiglasuurte kapitaalmahutuste tõttu ja ekspluateerimisest vabastatud tööliste loova töö tulemusel kasvas kiiresti tööstustoodang Nõukogude Eestis ning suurenes tööstuse osatähtsus rahvamajanduses. Juba 1948. aastal saavutas Nõukogude Eesti tööstustoodang sõjaeelse taseme ja isegi ületas selle. Eesti NSV rahvamajanduses moodustab tööstuse erikaal praegu üle 80%. Seejuures on iseloomustav, et tööstuses omakorda on rasketööstuse osatähtsus tõusnud 1955. a. 54%-ni (41% vastu 1950. a.).

Nõukogude Eesti tööstuse kiirest kasvust annab ülevaate joonis 31.

Joon. 31. Eesti NSV tööstustoodangu maht (protsentides 1940. aastaga võrreldes).

Seega kasvas tööstustoodang Eesti NSV-s 2 korda kiiremini kui Nõukogude Liidu ulatuses tervikuna. See Eesti NSV tööstuse kiirendatud arendamine oli vajalik meie liiduvabariigi rahvamajanduse taastamiseks, kodanluse ajast pärit olnud mahajäämuse likvideerimiseks ja seni ala-koormatusega töötanud tootmisvõimsuste täielikuks kasutamiseks ning Eesti NSV rahvamajanduse viimiseks vanemate vennasvabariikide tasemele. Kuuendal viisaastakul jätkub Eesti NSV tööstuse arenemine kiires tempos, mida näitab ka joonis 31.

Rida Eesti NSV tööstusharusid (puidu-, tselluloosi- ja paberitööstus, ehitusmaterjalide, toidu- ja maitseainete tööstus) saab vajaliku tooraine tervenisti või enamikus

oma vabariigist, teine osa aga (masinaehitus-, tekstiilitööstus jm.) veab tarvismineva tooraine täies ulatuses või ülekaalukas osas sisse vennasvabariikidest.

Põlevkivi- ja põlevkivikeemiatööstus ning energiamajandus. Väga suur osa Nõukogude Eesti tööstusest on seotud meie vabariigi tähtsaima maavara — põlevkivi tootmise, töötlemise ja kasutamisega. Vahetult on sellega seotud Eesti NSV tähtsaim tööstusharu — põlevkivi- ja põlevkivikeemiatööstus — ning suurem osa energiamajandusest. Raudteetransport, tööstusettevõtted ja enamik soojuselektrijaamadest kasutavad kütteks põlevkivi. Põlevkivitööstus varustab rahvamajandust põlevkivigaasiga, benssiini, küttej- ja immutusõlidega, põllumajanduses kasutatavate mürk- kemikaalidega, väävliga ja muude toodetega. Põlevkivitööstus on ainult kütteainet andnud tööstusest muutunud nüüd kütteaine- ja keemiatööstuseks. Põlevkivi kasutamine areneb põlevkivi kompleksse, s. o. igakülgse ja täieliku kasutamise suunas. Koos Leningradi ja teiste meie kodumaa teadlastega töötavad Eesti NSV teadusliku uurimise asutuste töötajad põlevkivi täielikuma kasutamise küsimuste alal. Põlevkivist saadavate toodete arv kasvab pidevalt. Isegi põlevkivituhk leiab järjest laialdasemat kasutamist: tööstuses ehitusmaterjalide tootmisel ja põllumajanduses happeliste muldade lupjamisel (tõstab tunduvalt põldude viljakust).

Põlevkivi- ja põlevkivikeemiatööstus paikneb Kirde-Eestis, Kiviõli ja Jõhvi rajoonis ning Kohtla-Järve linnas.

Siin, põlevkivibasseinis, kaevandatakse põlevkivi (praegu peamiselt veel allmaakaevandustes). Suuremad kaevandused on Ahtmes, Sompas, Kukrusel, Jõhvis ja mujal. Neist on osa rajatud sõjajärgseil aastail, vanad kaevandused aga on laiendatud ja põhjalikult rekonstrueeritud. Kaevandused on suured ja mehhaniseeritud. Kaevuri töö on muutunud tundmatuseni, võrreldes kodanluseaegsega.

Kodanlikus Eestis olid kaevuri peamisteks tööriistadeks kirka, labidas ja käsipuur. Põlevkivi vedu toimus algeliste vagonettidega, mida vedasid hobused. Sageli mitmesaja meetri kaugusel asunud hobuveoteeni aga tuli täis vagonette lükata töölistel endil. Kaevuri töö oli kurnavalt raske. Keegi ei hoolitsenud kaevurite töö- ja elamistingimuste parandamise eest.

Nõukogude korra tingimustes on kaevuri töö muutunud

Joon. 32. Nii töötasid Kohtla-Järve kaevurid lahtistes karjäärides kodanlikus Eestis.

Joon. 33. Töö elektripuuridega põlevkivi kaevandamisel allmaakaevanduses praegusel ajal.

põhjalikult. Meie põlevkivibasseini kaevurite käsutusse on antud eesrindlik nõukogude tehnika. See on muutnud kaevuri töö tunduvalt kergemaks ja tootlikumaks. Meie kaevandustes kasutatakse nüüd võimsaid soonimismasinaid, elektripuure, kraap- ja lintransportööre, elektrivedureid, laadimismasinaid jne. Kaevandustes on nüüd elektrivalgustus, kusjuures väga suures ulatuses on juba kasutusel päevavalgustus- (luminestsents-) lambid. On võetud kasutusele allmaa-tramm, millega kaevurid sõidavad oma töökohtadesse ja töö lõppedes jälle tagasi.

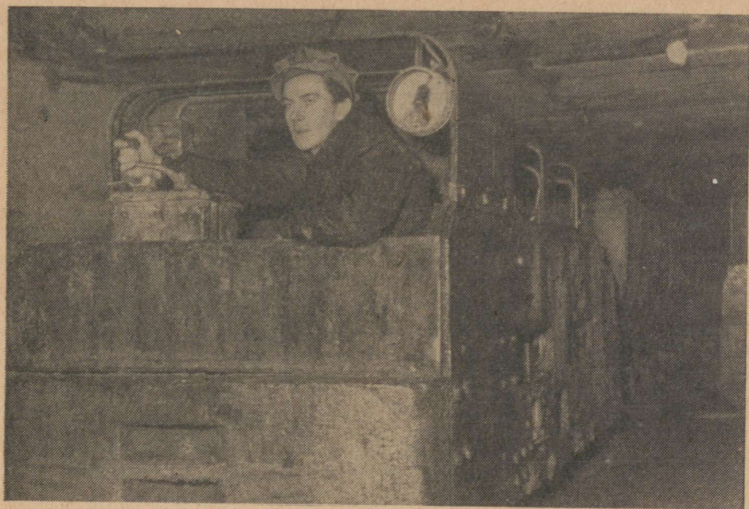
Laavas soonimismasina ja õhkimise abil lahtimurtud põlevkivi transporditakse kraaptransportööri abil lintransportöörile, mis toimetab põlevkivi veostreki ja laadib ta siin vagonettidesse. Elektrivedur viib vagonetid kas otse maa peale või kallaktransportööri või tõstukini (liftini). Vagonetid tühjendatakse kallaktransportöörile, mis viib põlevkivi maa peale. Tõstuki kasutamise korral tõstetakse maa peale täis vagonetid.

Järgneb põlevkivi sorteerimine sortide järgi, mis toimub mehhaaniliselt. Sorteeritud põlevkivi toimetatakse lintransportöörile abil laadimispunkritesse. Siit läheb põlevkivi meie vabariigi mitmesugustes osades asuvatele tarbijatele. See osa transpordist toimub raudteetransporti kasutades. Raudteevagunite laadimiseks tuuakse vagunid põlevkivi laadimispunkri alla (punker asub kõrgemal) ja lastakse mehhaaniliselt põlevkivi täis.

Suurejooneline elamute, koolide, klubide, haiglate jne. ehitus põlevkivibasseinis näitab Nõukogude valitsuse ja kommunistliku partei suurt hoolt meie kaevurite eest. Hoogsalt kasvavad põlevkivibasseini linnad ja asulad.

Meie kaevurid vastasid neile osutatud hoolitsusele sotsialistliku võistluse ulatusliku arendamisega, toodangu pideva suurendamisega.

Nõukogude Eestis on põlevkivi kaevandamine aasta-aastalt suurenenud, ületades 1940. a. taseme 1950. aastal 1,8-kordselt ja 1955. aastal 3,7-kordselt. Kuuendal viisaastakul suureneb põlevkivi tootmine veel vähemalt 1,7 korda, kusjuures kasvab lahtise kaevandamise osatähtsus. Lahtise kaevandamisviisi suureks eeliseks on põlevkivilademete täielikum kasutamine. Kui praeguse maa-aluse kaevandamisviisi juures jääb umbes $\frac{2}{5}$ põlevkivist välja võtmata (kadudeks), siis lahtisel kaevandamisel on võimalik ära kasutada 90% kuni 95% põlevkivilademetest. Kuuendal

Joon. 34. Põlevkivi väljavedu kaevandustest toimub elektrirongidega.

Joon. 35. Vaade põlevkivi sorteerimisjaamale.

viisaastakul rajatakse juurde kaks suurt karjääri põlevkivi lahtiseks kaevandamiseks ja varustatakse need eesrindliku kodumaise tehnikaga, eeskätt võimsate ekskavaatoritega. 1956. a. toodeti ENSV-s 7,5 milj. tonni põlevkivi, mis moodustab ligi $\frac{2}{3}$ kogu põlevkivitoodangust NSV Liidus.

Suur osa põlevkivist läheb toorainena edasisele töötlemisele põlevkivikeemia tööstuses, nimelt vedelkütte- ja gaasitööstuses, millega meie põlevkivitööstus on muutunud üleliidulise tähtsusega tööstusharuks.

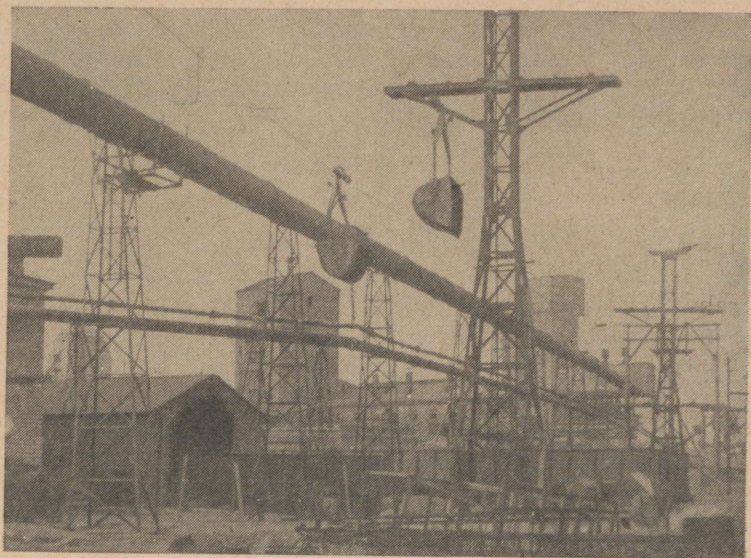
Põlevkivist vedelkütte ja põlevgaasi tootmine on suure rahvamajandusliku tähtsusega, sest madala kütteväärtusega põlevkivist on niiviisi võimalik saada kõrgeväärtuslikku vedelkütet ja põlevgaasi. Saadava vedelküttega on võimalik osaliselt asendada kaugelt (Bakuust ja «Teisest Bakuust») veetavaid naftatooteid. Samuti on põlevkivist toodetava vedelkütte ja gaasi transport odavam ja otstarbekam põlevkivi transpordist, sest põlevkivi sisaldab palju tuhka, mis koormab transporti. Majanduslikult eriti otstarbekas on torujuhtme-transport, mida kasutatakse põlevkivigaasi toimetamiseks suurtesse kaugustesse.

Vedelkütte tootmine toimub põlevkivi utmise (kuivdestilleerimise) teel. Esialgsest saadakse põlevkivist kuumutamisel toorõli. Selleks kasutatakse mitmesuguseid erinevaid sisseseadeid, nagu tunnelahjusid (väljastkõetavaid), püstretorte (siseküttega) ja pöörlevaid lamavretorte (väljastkõetavaid). Utmisel jääb põlevkivist järele poolkoks.

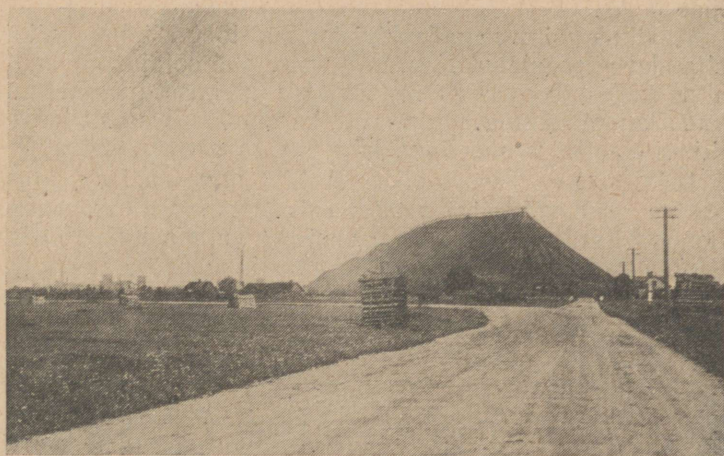
Tunnelahi on pikk tunnelitaoline kamber, mis on tihedasti suletav. Utmiseks suletakse sellesse ahju terve rong erilisi vagonette, mis on laaditud põlevkiviga. Utmisprotsessiks vajalikku kuumust annavad väljastpoolt kõetavad küttekolded. Kuumutamisel (utmisel) eralduvad põlevkivist õliaurud. Kuumad õliaurud omakorda läbivad vagonettides olevat põlevkivi, sellest niiviisi uuesti õliaurusid eraldades. Edasi toimub eriseadeldistes õliaurude veeldamine. Saame põlevkivi toorõli. Vagonettides olnud põlevkivi on utmisprotsessi vältel muutunud jäätmeiks, poolkoksiks.

Toorõli utmisel ja töötlemisel omakorda saadakse kerget ja rasket bensiini, mootoripetrooleumi, kütteõli, immutus- ja määrdeõlisid, bituumenit (tänavate ja maanteed asfalteerimiseks), lähteaineid värv- ja parkainete, plastmasside, arstimite, taimekaitsevahendite jne. tootmiseks.

Sõjajärgsel perioodil on põlevkivibasseinis taastatud ja laiendatud utmistehased Kiviõlis, Kohtlas ja Kohtla-Järvel, mis koos juurdekuuluvate kaevanduste ja abiettevõtetega moodustavad võimsad tootmiskombinaadid.

Joon. 36. Vaade põlevkivitöötlemise tööstusele.

Joon. 37. Tuhamägi. Mäe harjal on raudtee, mida mööda vagonetid veavad tuha mäe tippu.

Viiendal viisaastakul suurenes põlevkivi toorõli tootmine ligi 2 korda. Ahtmes (Jõhvi rajoonis) on kavas ehitada võimas põlevkiviõli töötlemise tehas, mis hakkab andma suurtes kogustes bensiini, diiselmootoriteainet ja muid tooteid.

Nõukogude teaduse ja tehnika suureks võiduks on põlevkivist põlevgaasi tootmise ja selle gaasi elamukommunaalmajanduses kui ka tööstuses kasutamise küsimuse edukas lahendamine. Põlevkivi gaasistamine toimub utmistemperatuurist kõrgema temperatuuri juures.

Põlevgaasi kasutamise eelised on eriti suured elamukommunaalmajanduses. Elamute, sööklate, koolide, haiglate, asutuste jne. gasifitseerimine muudab nende hoonete kütmise ja toiduvalmistamise puhtaks ja mugavaks, vabastades elamute rajoonid suitsust ja elanikud aeganõudvast küttaine (küttepuude, turba jne.) varumisest ja ettevalmistamisest (küttepuude saagimisest, lõhkumisest, kandmisest jne.). Nii jääb elanikele rohkem aega vaba aja kultuurseks veetmiseks. Gaasi kasutamine aitab säästa väärtuslikku puumaterjali.

Gaasi transport toimub gaasijuhtmete (torustiku) abil. Seetõttu aitab küttepuude jm. asemel majapidamisgaasi kasutamine vähendada raudtee-, vee- ja autotranspordi suurt koormust ning vabastada hulgaliselt tööjõudu teiste tööde jaoks.

Maailma esimene põlevkivist gaasi tootev tehas ehitati neljandal viisaastakul Kohtla-Järvele. See sõjajärgne suurehitus varustab gaasiga üle 200 km pikkuse gaasijuhtme kaudu kangelaslinna Leningradi, kergendades seega mitme miljoni elanikuga suurlinna küttainega varustamist.

1953. aastast varustatakse Kohtla-Järve põlevkivigaasi ka meie vabariigi pealinna Tallinna. Selleks ehitati viienda viisaastaku esimestel aastatel valmis ligi 150 km pikkune Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhe.

Ka gaasitootjad ise, s. o. Kohtla-Järve elanikud, on nüüd põlevkivigaasi kasutajad. Järgnevalt on asunud Narva linna gasifitseerimisele.

Linnade gasifitseerimine jätkub kiires tempos. Seetõttu kasvab Eesti NSV-s suuresti põlevkivigaasi tootmine. Viienda viisaastaku viimasel, 1955. aastal ületas põlevkivigaasi tootmine rohkem kui 2,2 korda 1950. a. tootmistaseme. Ahtmes on nähtud ette ehitada uus võimas gaasitehas.

Joon. 38. Kohtla-Järve. Võidu piiestee.

Joon. 39. Traktorkraana gaasijuhtme paigaldamisel.

Gaasijuhtmete ehitamine on keerukas ja rasketes tingimustes toimuv töö. Ehitajatel tuleb gaasijuhet rajada nii läbi metsade ja soode kui ka läbi jõgede ja orgude. Gaasijuhtme ehitustöö suurust iseloomustavad mõned järgmised andmed: Kohtla-Järve—Tallinna gaasijuhtme ehitamisel võeti välja üle 400 000 m³ mulda, pandi kohale torusid kogukaaluga üle 7000 tonni, keevitati üle 15 000 torujätku.

Niisuguste suurte tööde läbiviimine ei oleks kõne alla tulnud kodanlikus Eestis. Eesti kodanlus, kes oli ennast münud lääne imperialistidele, ei olnud majanduslikult võimeline sellise töö läbiviimiseks. Kuid ta ei olnud selleks suuteline ka madala tehnilise taseme ja teaduse mahajäämuse tõttu. Pealegi olid kodanlusele võõrad rahva huvid.

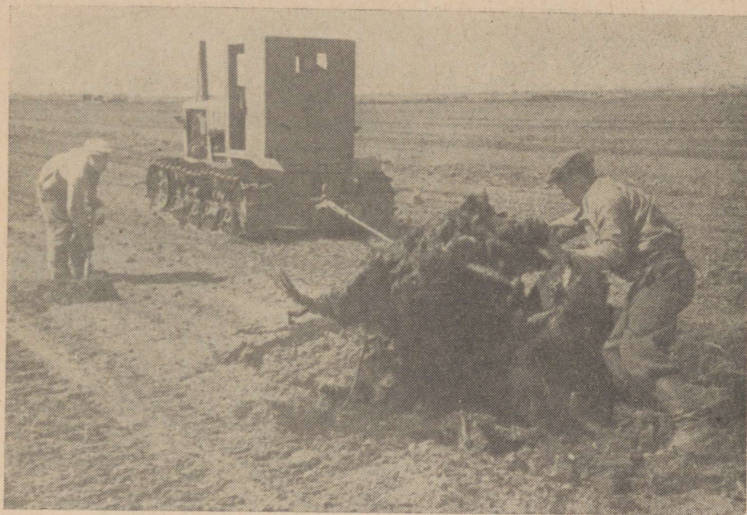
Hoopis teistsugune on olukord Nõukogudemaal, kus on esikohal rahva huvid. Tänu vennasvabariikide, eeskätt suure vene rahva sõbralikule abile, sai teoks niisugune hiiglaslik töö. Vennasvabariigid varustasid gaasijuhtme ehitust võimsa tehnika, tarvisminevate materjalide ja kvalifitseeritud kaadriga.

Põlevkivibassein on muutunud NSV Liidu võimsaimaks põlevkivitööstuse rajooniks, millel pole võrdset kogu maailmas. Tööstuse arenemise taseme ja tempo poolest on ta muutunud vabariigi üheks kõige silmapaistvamaks osaks.

Väga suurt tähtsust omab ka põlevkivi kasutamine odava kohaliku kütteenaine Eestis NSV energia majanduses — elektriijaamades, vabrikuis ja veduriküttena. Meie liiduvabariigis kasutamist leidvate kütteenainete hulgas on põlevkivil kõige suurem osatähtsus, mis aasta-aastalt kasvab. Põlevkivi ja turba ulatuslikum kasutamine on võimaldanud vähendada küttepuid osatähtsust ning suurendada sellega väärtusliku tarbepuidu säästmist rahvamajandusele, kus vajadus selle järele praegusel hiiglasliku ehitustöö ajajärgul on väga suur. Kohalike kütteenainete kasutamise suurenemisega väheneb samuti kaugeltveetavate kütteenainete — kivisöe ja nafta osatähtsus, millega meid varustavad teised liiduvabariigid. Kaugelt veetavaid kütteenaineid kasutatakse meie tööstuses, transpordis ja põllumajanduses seal, kus nad on asendamatud.

Sõjajärgseil aastail toimus ka meie liiduvabariigi turbatööstuse mehhaniseerimine. Rasketes tingimustes toimunud ja palju tööjõudu nõudnud labidatöö turba väljadel on asendatud masinate tööga. See on võimaldanud tunduvalt suurendada turba ja turbabriketi toodangut. Nii toodeti 1955. aastal turvast Eesti NSV-s 1,8 korda rohkem kui 1940. aastal. Turba kui tähtsa kohaliku kütteenaine tootmine suureneb kuuenda viisaastaku jooksul veel 1,7 korda.

Suurtes kogustes toodetakse kütturestivast Ellamaa,

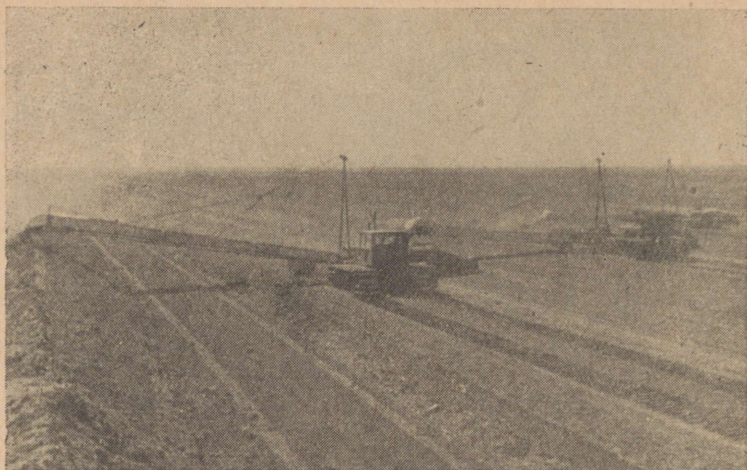

Joon. 40. Turbavälja puhastamine kändudest.

Lavassaare, Ulila, Lehtse, Kõrgsoo (Narva lähedal) jt. turbarabades.

Meie turbatööstuse esirinnas sammub Tootsi briketivabrik (Vändra rajoonis), kus praegu freesturba ja turbabriki tootmine on täielikult mehhaniseeritud. Kõrgevärtusliku kütteaine — turbabriki tootmine on 1945.—1955. a. suurenenud 3,8 korda. Käesoleval viisaastakul kasvab turbabriki tootmine tunduvalt, kusjuures algab Eesti NSV teise võimsa turbabriki ehitamine (Orule, Jõhvi rajoonis).

Turbatootmise töö esimene järk — turbaväljade ettevalmistamine — toimub Tootsis ekskavaatorite abil, mis kaevavad kuivenduskraave, ja spetsiaalseadeldistega traktorite abil, mis lõikavad kraavikaldaid, tasandavad turbavälju ja juurivad kändusid. Ettevalmistamisele järgneb turba freesimine turbaväljadel, s. o. peenendamine freestruumlite abil. Turba kuivamise kiirendamiseks järgneb hiljem freespuru pööramine spetsiaalpöörade abil. Edasi algab freespuru kogumine. Esialgu koguvad vallitajad selle väiksemateks turbapuru vallideks. Vallitajaile järgnevad mitu kõrvuti töötavat freesturbakogujat. Esimene koguja tõstab turbavalli järgmise koguja ette, viimane koguja moodustab sellest turbast virna. Kõik need turbamasinad töötavad traktorijõul. Kogutud turba laadib vagonettidele võimas kraana. Elektrivedur veab vagonetid tehase 5-kordse hoone juurde. Transportlindil liigub turvas hoone sisse ja tõuseb kõige kõrgemale korrale. Järgnevalt,

Joon. 41. Freesturbakogujad tööil Tootsi turbaväljadel.

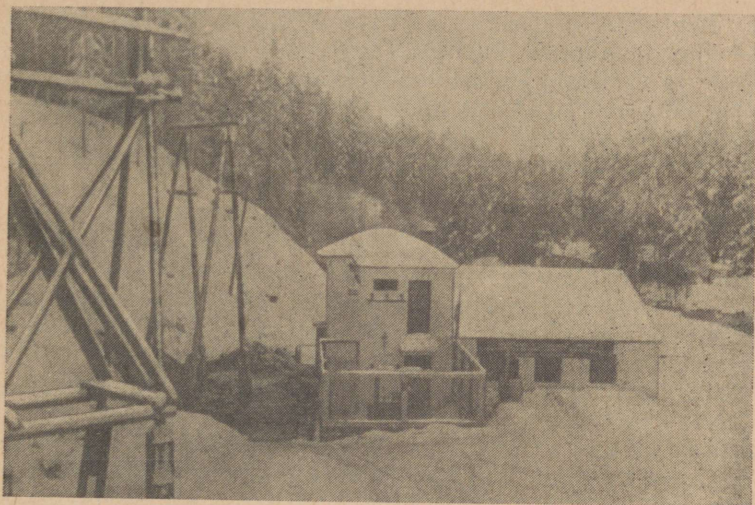
laskumisel, toimuvad freesturba söelumise, kuivatamise ja muud tööd ning lõpuks toimub presside abil turbabriketi vormimine. Transportlint viib briketi lattu. Mehhaniseerimise ulatust ja taset iseloomustab see, et kogu tööprotsessi vältel — freesturbaväljadel kuni briketilaoni — inimese käsi ei puuduta turvast.

Eesti NSV-s jätkub ulatuslik uute elektrijaamade ehitamine ja olemasolevate jaamade võimsuse suurendamine.

Kuigi fašistlikud okupandid purustasid 40% Nõukogude Eesti elektrijaamade võimsusest, ületab elektrijaamade võimsus ja elektrienergia toodang praegu mitmekordselt sõjaeelse taseme. Nii toodeti 1956. a. Eesti NSV-s 1020 miljonit kilovatt-tundi elektrienergiat, s. o. 6,6 korda rohkem kui 1938. aastal.

Elektrienergia toodangu kasv peab ületama tööstustoodangu kasvu, mis võimaldab kasutada järjest rohkem elektrienergiat tootmisprotsesside elektrifitseerimiseks, mehhaniseerimiseks ja automatiseerimiseks nii tööstuses ja transpordis kui ka põllumajanduses.

Selle ülesande lahendamisel omab olulist kohta veeenergia senisest ulatuslikum kasutamisele võtmine, eeskätt võimsa hüdroelektrijaama ehitamine Narva jõe. Nõukogude Eesti sotsialistliku põllumajanduse elektrifitseerimisel etendavad olulist osa ka maa-hüdroelektrijaamad.

Joon. 42. Vaade Saesaare kolhooside-vahelisele hüdroelektrijaamale.

Kuuendal viisaastakul kasvab Eesti NSV-s elektrienergia tootmine 2,8 korda, ületades seega tunduvalt meie vabariigi kogu tööstuse kasvu. Sel viisaastakul ehitatakse ja lastakse käiku Eesti NSV kõige võimsama elektrijaama — Balti elektrijaama esimene järk 300 000-kilovatilise võimsusega. Nimetatud elektrijaam, mis ehitatakse Narva lähedale, hakkab kütteks kasutama peenpõlevkivi.

Elektrienergia tootmise võimas kasv Eesti NSV-s võimaldab elektrienergiat anda ka meie lähematele naabritele, eeskätt suurele tööstuskeskusele Leningradile.

Eesti NSV suuremad elektrijaamad paiknevad Eesti kõige tööstuslikumas osas — Põhja-Eestis. Enamik neist kasutab kütteks põlevkivi (põlevkivibasseini jaamad, Tallinna elektrijaam jne.). Teiseks soojus-elektrijaamade kütteks Eesti NSV-s on turvas, millel töötavad mõned Eesti lääneosa elektrijaamad. Turbaküttega töötavaist elektrijaamadest asub suurim Ellamaal (Keila rajoonis).

Narva jõel paikneb ka viienda viisaastaku võimsa uusehitus — Narva hüdroelektrijaam, mis hakkas elektrienergiat andma 1955. aastal. See, Nõukogude Liidu loodeosa üks kõige võimsamaid hüdroelektrijaamu, ehitati valmis viie aastaga. Narva hüdroelektrijaama ehitamine sõb-

ralikke vennasvabariike — Vene NFSV-d ja Eesti NSV-d — ühendaval piiril, kusjuures tema ehitamisest võtsid vene-
laste ja eestlaste kõrval osa veel paljude teiste nõukogude
rahvaste esindajad, on nõukogude rahvaste vahelise sõp-
ruse uueks suurepäraseks tähiseks.

Narva jõe vee-energia kasutamise mitmesuguseid pro-
jekte ja kavasad elektrienergia tootmiseks kaaluti juba
Oktoobrirevolutsiooni-eelsel ajal, samuti kodanlikus Eestis.
Narva jõe energeetiliste ressursside kasutamine sai teoks
aga alles nõukogude korra tingimustes.

Võimsast Narva kosest ülesvoolu on rajatud vee paisu-
tamiseks üle 200 m pikkune jõe ühest kaldast teise kaldani
ulatuv betoonist pais. Jõe mõlemale kaldale on ehitatud
ulatuslikud muldtammid, mis kaitsevad ümbruskonda
(Narva ja Ivangorodi linna koos lähedaste maa-aladega)
ülespaisutatud vee eest. Paisust ülesjõge, Peipsi järve
poole on tekkinud uus suur veekogu (ligikaudu 200 km²-
lise pindalaga), mida nimetatakse Narva veehoidlaks
(«Narva mereks»). See uus veekogu võimaldab lähemas
tulevikus tunduvalt suurendada kalapüüki Narva jõe
basseinis. Ühtlasi paranevad laevasõidutingimused paisust
ülesvoolu. Veehoidla tähtsaimaks ülesandeks on aga Narva
hüdroelektrijaama kindlustamine aasta ringi küllaldase ja
võimalikult püsiva veehulgaga.

Paisu taha tekkinud veehoidlast lastakse vesi Narva jõe
paremale kaldale rajatud juurdevoolu-kanalisse. Vee and-
mine kanalisse on reguleeritav. Piki seda väikese langu-
sega betoneeritud kanalit, mille pikkus ulatub 2,3 kilomeet-
rile, suunatakse vesi Narva hüdroelektrijaama turbiinidele.
Seega välditakse kanali abil veetaseme järkjärguline langus,
mis esines Narva kose piirkonnas jõe kulgedes senist, vana
jõesängi mööda.¹ Selle asemel langeb nüüd vesi juurde-
voolukanali lõpus järsult ja seega suure jõuga, pannes töö-
tama hüdroelektrijaama võimsad turbiinid. Siin, juurde-
voolu-kanali lõpus, Narva jõe paremal kaldal, vana ajaloo-
lise ja maalilise Jaanlinna (Ivangorodi) kindluse lähedu-
ses, sügavale kaljusesse pinnasesse rajatud süvendisse on
ehitatud hüdroelektrijaama hoone. Turbiine tööle pannud
vesi suundub nüüd jälle vanasse jõesängi. Kevadise suur-
vee ajal lastakse veehoidlast osa suurvett otse üle betoon-

¹ Juurdevoolu-kanalis ei ületa veetaseme langus 60 cm, veetaseme
langus jõe selles osas moodustab aga 20 meetrit.

paisu vanasse jõesängi. Siis avaneb ka võimalus vaadelda Narva kosest alla tormava vee võimsat hoogu.

Masinaehitus ja metallitööstus. Kiires tempos kasvab Nõukogude Eesti masinaehitus ja metallitööstus. Kodanlikus Eestis kiratsenud tööstusharust on saanud võimas, mitmekülgset toodangut andev tööstusharu. Aasta-aastalt täieneb ta tehniline varustus nõukogude eesrindliku tehnikaga, mida saadavad teised vennasvabariigid. Meie liiduvabariigi masinaehitus ja metallitööstus töötab peasjalikult Nõukogude Eesti vajadusteks, kuid selle tööstusharu tooteist on terve rida ka üleliidulise tähtsusega: elektrimootorid ja -kaabel, raadioaparaadid, mitmesugused mõõteaparaadid, seadmed vedelkütte tootmiseks, mehhaanilised küttekolded, katlaautomaatika, teedeehitusmasinad jne.

Põhiline osa masinaehitusest ja metallitööstusest on koondunud Tallinna. Edasi on tähtsamad Tartu, Pärnu ning põlevkivibassein koos lähedaste Narva ja Rakvere linnaga. Põlevkivibasseini metallitööstus on spetsialiseerunud eeskätt seadmete ja mehhanismide remondile ning tagavaraosade tootmisele põlevkivitööstuse ja ka ehituse vajadusteks.

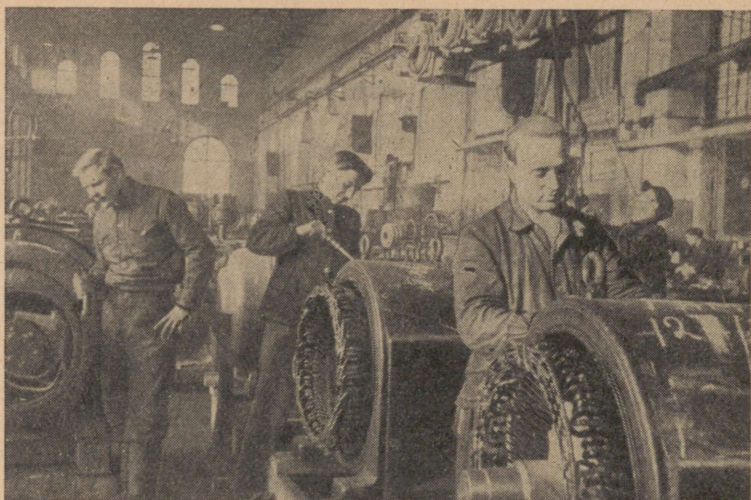
Tallinna suurematest tehastest valmistab seadmeid põlevkivi- ja naftatööstusele ning ehitusmehhanisme Tallinna Masinaehitustehas. Energeetilisi abiseadmeid (küttekoldeid, katlaautomaatikat jm.) toodab tehas «Ilmarine».

Mitmekümnekordseks on kasvanud, võrreldes 1940. aastaga, elektrimootorite toodang. Neid toodab elektrimasinaehitustehas «Volta». Tehas «Eesti Kaabel» toodab elektrotööstuse jaoks kaablit. Mootorpaatide mootoreid toodab ja remondib Pärnu tehas «Proletaar».

Elektriaparaatide ehituse alal on tähtsamaks tehaseks raadiotehas «Punane Ret» Tallinnas. Samuti on Tallinnas tehaseid, mis valmistavad mitmesuguseid seadmeid, mõõteriistu ja kaubanduslikku inventari (kaalusid, veemõõtjaid, toiduainete tööstuse jaoks seadmeid ja mõõteriistu jne.). Toiduainete tööstuse jaoks toodab seadmeid ka Pärnu Mehaanikatehas.

Tartus asub mitu aparaaditehast («Termoautomaat» taksomeetreid tootev tehas «AGE» jt.) ja alumiiniumivabrik, mis toodab alumiiniumist majapidamisnõusid.

Tehas «Võit» (Tartus) annab meie põllumajandusele lihtsamaid põllutöömasinaid ja nende tagavaraosi, teostab

Joon. 43. Võimsate elektrimootorite monteerimine.

malmivalu (valab malmist ahju-uksi, keskküttekatlaid jm.) jne. Rippraudteid loomakasvatuse jaoks toodetakse Rakveres. Keerulisemaid masinaid — traktoreid, kombaine, viljapeksumasinaid jne. — saadavad meile vennasvabariigid. Põllumajanduse käsutusse antud võimsa tehnika korrashoidmiseks ja remontimiseks on vabariigis loodud mitu remondiettevõtet (Tallinnas, Tartus, Viljandis) ja masinatraktorijaamade remonditöökodade võrk. Selle võrgu näol on loodud metallitööstuskolled ka meie maarajoonides. Tallinnas asuv Ekskavaatoritehas toodab ekskavaatoreid maaparandustööde teostamiseks.

Tallinnas ja Tartus töötavad autoremonditehased, kusjuures Tartu tehas toodab ka väiksemaid autobusse. Suurimaks remonditehaseks on Kalinini-nimeline Veduriremonditehas Tallinnas. Selles tehases, samuti «Voltas», töötas 1901.—1904. a. treialina M. I. Kalinin, kes Eestis pani aluse revolutsioonilisele sotsiaal-demokraatlikule organisatsioonile. Eestis on ka mitu laevaremonditehast (Tallinnas, Loksal). Teedehitusmasinate tootmise tähtsaks keskuseks on kujunemas Paide, kus toodetakse teehöövleid.

Kahe sõjajärgse viisaastaku jooksul on masinaehituse toodang Eesti NSV-s suurenenud ligi 10-kordseks.

Ehitusmaterjalide tööstus. Sõjajärgse taastamise ja arendamise viisaastakuga algas Nõukogude Eestis enneolematult laiaulatuslik ehitustegevus. See on haaranud nii linna kui ka maa. On ehitatud rida suuri tööstusettevõtteid ja palju tööstushooneid, linnades ja töölisasulates on ehitatud ja taastatud palju elumaju, on ehitatud hulk koole, klubisid, haiglaid jne. Kohtla-Järvel ja teistes põlevkivibasiseini linnades on ehitatud uued linnaosad, mis asuvad tööstusettevõttest ja nende suitsust eemal. Ka maa-asulais on ehitatud palju elumaju ja tootmishooneid. See suur, üha kasvav ehitustöö nõuab tohutul hulgal väga mitmesuguseid ehitusmaterjale.

Ehitusmaterjalide tööstus on seetõttu kujunenud Nõukogude Eesti tähtsaks tööstusharuks. Seda on soodustanud ehitusmaterjalide toorainete rikkalikud varud Nõukogude Eestis (paas, savi, liiv, põlevkivituhk jm.).

Käesoleval ajal toimub Nõukogude Liidus ehitustööstuse industrialiseerimine, s. o. käsitsi töö asemel seadmete ja mehhanismide ulatuslik kasutamisele võtmine ja ehitusdetailide tööstuslik tootmine, kusjuures ehitusplatsil toimub ainult ehituskonstruksioonide, -detailide, -plokkide jne. kohalepaigutamine ja monteerimine. Uut moodi ehitamine nõuab ka ehitusmaterjalide tööstuse ümberkorraldamist, sest ehituses vajatavad monteeritavad ehitusdetailid tuleb toota vastavates tehastes. Industriaalsete ehitusmeetodite kasutamine võimaldab ehitada kiiresti, hästi ja odavalt.

Ka Eesti NSV-s on ehitusmaterjalide ja ehitustööstus hakanud kiiresti arenema selles uues eesrindlikus suunas. Paari viimase aasta jooksul on Nõukogude Eestis rajatud monteeritavate raudbetoondetailide tehaseid, polügoone ja tsehhe (Tallinnas, Tartus, Narvas, Rakveres, Paides, Pärnus ja Võrus). Ehitamine toimub järjest suuremas ulatuses ajakohaste ehitusseadmete ja -mehhanismide kasutamise abil.

Ehitusmaterjalide tööstuse suuremate ja tähtsamate ettevõtete hulka Eestis kuulub Kundas asuv tsemenditehas «Punane Kunda». Tehas töötab kohapealsel toorainel — paekivil ja sinisavil — ning toodab kõrgeväertuslikku siliikaattsementi. Käesoleval viisaastakul tehas rekonstrueeritakse ja laiendatakse. Tsemenditoodang Eestis, mis 1955. a. ületas 1940. a. taseme 1,6 korda, kasvab 1960-ndaks aastaks veel 2 korda. Tsemendi vajaduse tunduv kasv on tingitud raudbetoondetailide ulatuslikule kasutamisele üle-

minekust ehitustegevuses, s. o. ehitustööstuse industrialiseerimisest.

Uue sideainena on sõjajärgseil aastail kasutamisele võetud kukermiit. Kukermiiditehas (Tallinnas) toodab sideainet põlevkivituhast. Mitmesuguste tööde juures (ehitusplokkide tootmisel jne.) saab hinnalist tsementi asendada selle sideainega. Lähemate aastate jooksul hakatakse kukermiiti tootma ka põlevkivibasseinis, kusjuures suur osa kukermiidist läheb ehitusdetailide ja -plokkide tootmiseks.

Ammust ajast on Eestis laialdaselt kasutatud lupja kui sideainet ehitamisel. Võrreldes 1940. aastaga on lubja tootmine suurenenud ligi 3 korda. Suured lubjatehased asuvad Põhja-Eestis Vasalemmas, Rakkes ja Tamsalus. Tehaste varustamine lubjakiviga on siin soodus, kuna paene aluspõhi küünib Põhja-Eestis maapinna lähedale. Paremat lupja, mida kasutatakse ka paberi- ja tselluloositööstuses, suhkrutööstuses jne., saadakse puhtamast, vähem kõrvalaineid sisaldavast lubjakivist. Selliseks on meil nn. «vasalemma marmor» (eriti puhas lubjakivi), mida kasutatakse ka seinte kattematerjalina, mitmesugustel ehitustöödel, mälestussammaste ja nende aluste valmistamisel jne. Samasugust kasutamist leiab ka Saaremaal Kaarmas ja Muhus murtav dolomiit. Lasnamäe paemurdudes Tallinnas toodetakse suurtes kogustes ehituskive.

Uute ehitusmaterjalide (raudbetoondetailide jm.) kõrval on praegusel ajal ehituses oluline koht veel tellistel, mis kuuluvad vanade, põliste ehitusmaterjalide hulka. Tellisetehaseid on meil üle kogu Eesti NSV paremate savileiukohtade läheduses. Suuremad tellisetehased asuvad Tallinnas, Aseris ja Loksal (Põhja-Eesti paeranniku sinisavi leiukohtadel) ning Rapla, Pärnu, Valga, Võru ja Tartu lähedal. Neis tehastes on sõjajärgseil aastail rakendatud uut nõukogude tehnikat. Eesti NSV-s on veel hulk väikesi tellisetehaseid (rajooni tööstuskombinaatidel jt.), millel on kohapealne tähtsus.

Silikaattelliseid toodavad kolm tehas Tallinnas — «Kvarts», «Silikaat» ja uus Männiku tehas. Toorainena kasutavad nad lähedasi liivalademeid ja lubjatehastest juurdeveetavat lupja või põlevkivituhka.

Katusekive toodetakse Võrus, Pärnus, Kundas, Tallinnas ja mujal, katusepappi Tallinnas ja Rakvere rajoonis.

Nõukogude Eesti ehitusmaterjalide tööstuse tähtsaks haruks on klaasitööstus, mis ühtlasi annab laiatarbekaupu

elanikkonnale. Klaasitööstusettevõtted asuvad Tallinnas, Järvakandis, Meleskis ja Tartus.

Järvakandi klaasi- ja puidutöötlemise kombinaat toodab harilikku tahvelklaasi kõrval kõrgeväärtuslikku tehnilist klaasi (autoklaasi jne.), samuti dekoratiivklaasi, mida saadetakse ka teistesse liiduvabariikidesse. Puidutöötlemise osas annab kombinaat kastilaudu klaasitööstuse jaoks ning toodab saematerjale, standardmaju ja ehitusdetalle, samuti ka mööblit. Tallinna klaasivabrik «Tarbeklaas» valmistab väga mitmesuguseid klaasnõusid ja -esemeid (õõnesklaasi) ning kristalltooteid. Tartu Keraamikatehas toodab pudeleid, portselantooteid ja savinõusid.

Tallinnas asub ka isoleerplaatide tehas «TEP», mis teeb ka soojusisolatsioonitöid, kasutades selleks tööks isolatsiooniliste omadustega maavara diatomiiti, mida leidub Narva jõe alamjooksul.

Metsa-, paberi- ja puidutöötlemistööstus. Mets on Eesti NSV tähtis loodusvara, NSV Liit tervikuna aga on metsarikkuselt maailmas esimesel kohal. Seda rikkust tuleb otsustavalt ja heaperemehelikult kasutada ja hooldada, sest metsa tähtsus rahvamajanduses suureneb järjekindlalt. Suureneb puidu kasutamine ehitusmaterjalina ja tarbeesemete tootmisel, eriti aga puidu keemiline töötlemine (tselluloosi-paberi, kunstiidi, piirituse jne. tootmine).

Eesti NSV metsatööstuses on toimunud põhjalikud muutused. Sõjajärgsete aastate jooksul on suurelatuslikult mehhaniseeritud raie- ja veotööd. Vennasvabariigid saavad selleks elektri- ja mootorsaage, liikuvaid elektrijaamu, metsaveotraktoreid, veoautosid, laadimismehhanisme jne., mis kõik kergendavad tööliste tööd. Metsatööl del töötab nüüd peamiselt alatine ja kvalifitseeritud tööliiskaader.

Metsa töötlemine saematerjalideks toimub rohkearvulistes saeveskites, mis asuvad üle kogu Eesti NSV. Tähtsaimaks keskusteks saematerjalide tootmise ning puidutöötlemise alal üldse on aga Tallinn ja Pärnu.

Üleliidulise tähtsusega on Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik ning Pärnu Suusavabrik. Mööblit valmistavad samuti väiksemad ettevõtted, s. o. töönduslikud artellid ja kohalikud tööstuskombinaadid. Meie mööbel on leidnud kõrge tunnustuse ka vennasvabariikides.

Tallinnas alustatud kontsertklaverite ja pianiinode tootmine on samuti omandanud üleliidulise tähtsuse.

Tuletikutööstus oli kodanlikus Eestis varjusurmas. Seda põhjustas Rootsi-Ameerika tuletikutrusti tolleaegne pere-mehetsemine Eestis. Praegu annab meie liiduvabariigi tuletikutööstus palju kordi rohkem toodangut kui enne sõda. Täie pingega töötavad Tallinna ja Viljandi tuletiku-vabrik.

Suurt tähtsust meie liiduvabariigis omab tselluloosi- ja paberitööstus, mis on suureks metsamaterjali tarbijaks. Selle tootmisala suurtehased on Viktor Kingissepa nimeline Tselluloosi- ja Paberikombinaat Tallinnas ning Kehra tsel-luloositehas. Kohilas ja Räpinas on paberivabrikud. Pabe-rit toodeti Eestis 1955. a. 2,4 korda rohkem kui 1940. a.

Keemiatööstus. Koos teaduse ja tehnika arenemisega kasvab keemiatööstuse tähtsus. Mitmesuguste keemiamee-todite kasutamine tungib järjest rohkemal määral palju-desse varem keemiatööstusest eemal seisnud tööstusharu-desse. Eesti NSV tööstuse ülevaates näeme sellist põimu-mist keemiatööstusega eriti põlevkivi- ja tselluloosi- ning paberitööstuse, aga ka teiste tööstusharude osas.

Keemiatööstuse arendamiseks on Eesti NSV-s soodsad võimalused, sest meie liiduvabariigi käsutuses on selliseid keemiatööstuslikke tooraineid nagu fosforiit, põlevkivi ja selle tooted, puit ja turvas. Kodanlikus Eestis oli keemia-tööstus määratud hingitsemisele, sest imperialistlikud riig-id olid huvitatud ainult Eesti keemiatööstuslikust toor-ainest ja poolfabrikaatidest, mitte aga Eestis toodetud val-mistooteist. Nõukogude kord andis tugeva hoo meie kee-miatööstuse igakülgsel arendamisele, mida eriti kujukalt näitab meie põlevkivikeemiatööstuse kiire areng sõjajärg-seil aastail.

Keemiatööstuse ettevõteteist omab suurt tähtsust Maardu keemiakombinaat Tallinna lähedal. Ta kasutab kohapealset rikkalikku fosforiidi leiukohta, kus fosforiidimaagi kihid asuvad maapinnast ainult 10—15 m sügavusel. Uus ees-rindlik nõukogude tehnika on teinud võimalikuks fosforiidi allmaakaevandamiselt järk-järgult üle minna lahtisele, kar-jääriviisilisele kaevandamisele. Sellega paranevad tööliste töötingimused, tõuseb tootlikkus ja vähenevad tootmis-kulud. Fosforiidi kaevandamisele järgneb selle rikastamine (kõrvalainete eraldamine) ning edasi rikastatud tooraine jahvatamine fosforiidijahuks. Fosforiidijahu on suure täht-susega minaraalväetis, mis leiab ulatuslikku kasutamist meie põllumajanduses. Seetõttu on fosforiidijahu tootmist

aasta-aastalt suurendatud (viienda viisaastaku jooksul 2,1 korda). Selleks on tulnud kombinaati varustada uue tehnikaga ja täiendada fosforiidi töötlemist. Tööliste jaoks on ehitatud uus nägus Maardu töölisalev.

Vabariigi põllumajanduse jaoks omab suurt tähtsust superfosfaaditehase ehitamine Maardu keemiakombinaadis. Superfosfaati toodetakse Koola poolsaarelt saadavast apatiidist. Alates 1956. aastast annab tehas põllumajandusele kõrgekvaliteedilist väetist. Kombinaat toodab nüüd ka väävelhapet, mida vajatakse superfosfaadi tootmisel.

Kuuendal viisaastakul kasvab mineraalväetiste tootmine Eesti NSV-s 4 korda.

Lahtisele kaevandamisele üleminek tõstab järgneva ülesandena päevakorda fosforiidimaagi kihi peal ladestuva kogu maavarade kompleksi (paas, rauapüriit, glaukoniitliiv, diktüoneema-põlevkivi jm.) kasutamisele võtmise, s. o. Maardu leiukoha maavarade kompleksse kasutamise organiseerimise.

Kodanliku Eesti fosforiiditööstus töötas väliskapitaliga ja varustas sõjaks valmistunud fašistlikku Saksamaad odava keemiatööstusliku toorainega. Samal ajal veeti Eestisse sisse superfosfaati, mille hind oli välismonopolide poolt kõrgeks kruvitud. Kodanliku Eesti fosforiiditööstuse ühekülgne arendamine väliskapitali poolt oli seega äärmiselt tulus ettevõtte välismonopolidele. Sellele ebanormaalse olukorrale tegi lõpu nõukogude võim.

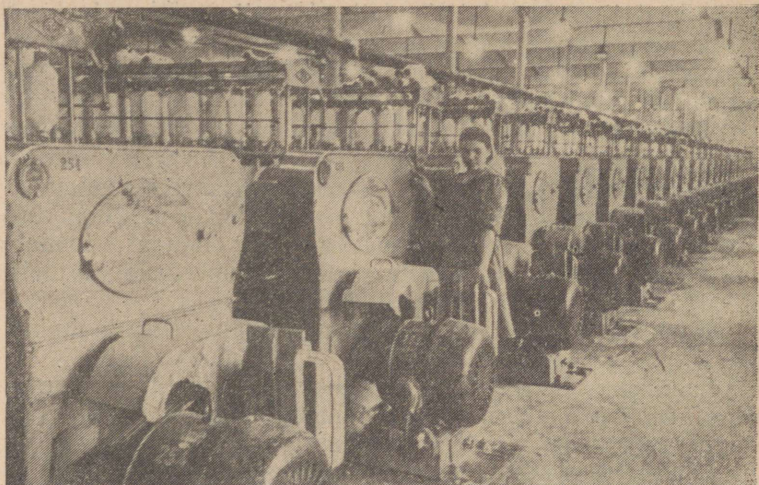
Tallinna koondunud keemiatööstus toodab aniliin- ja muid värve, lakke, parfümeeria- ja seebitooteid, liimi, äädikat, lihv- ja poleerpastasid, kreeme jne.

Tallinnas on ka mitmesuguseid ravimeid tootev tehas.

Kummijalatseid, kummitaldu, transportlinte, voolikuid, tehnilisi ja sanitaartehnilisi tooteid, jalgratta sise- ja väliskumme ja muid kummitooteid toodab Tallinnas asuv kummivabrik «Põhjala». Toorainet, sünteetilist kautšukit, saab ta vennasvabariikidest. Mitmesuguseid plastmassist tooteid (nööpe, kamme jne.) annavad Tallinna Kunstsarvetehased ja Tartu Kummivabrik.

Väiksemaid keemiatööstusettevõtteid on ka väljaspool Tallinna ja Tartut.

Tekstiilitööstus. Fašistlikud okupandid purustasid täielikult tekstiilitööstuse suurettevõtte Kreenholmi Manufaktuuri Narvas ja Balti Manufaktuuri Tallinnas. Nüüd on

Joon. 44. Kreenholmi Manufaktuuri uus ketrustsehh.

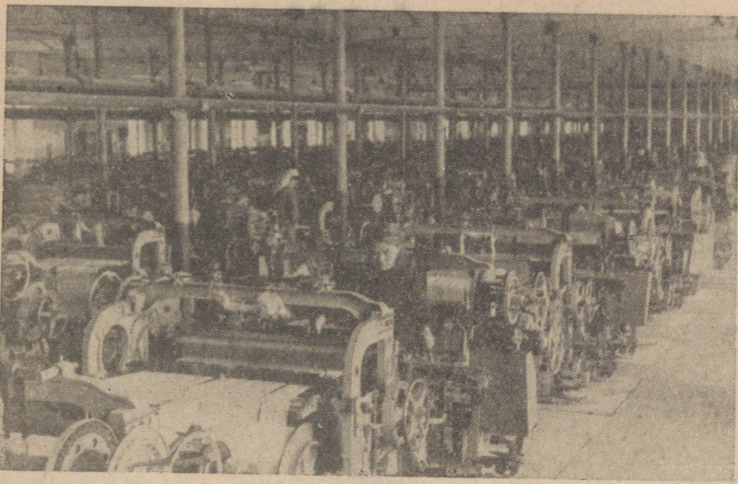
mõlemad tehased taastatud. Jätkub nende ja teiste tekstiilitööstuse ettevõtete laiendamine.

Suure tootlikkusega tekstiilitööstuse seadmeid (ketrusmasinaid, automaat-kudumistelgesid), samuti tekstiilitoorainet — kogu vajaliku puuvilla, siidi, kunstiidi ja suurema osa villast — saadavad meile vennasvabariigid.

Tähtsaimaks tekstiilitööstuse haruks Eesti NSV-s on puuvillatööstus. Ta on esindatud suurte kombinatidega — Kreenholmi Manufaktuuriga Narvas ja Balti Manufaktuuriga Tallinnas. Puuvillatööstuse toodang ületab tunduvalt sõjaeelse taseme. Üksi Kreenholmi Manufaktuur toodab meie töötajate jaoks aasta jooksul kümneid miljoneid meetreid puuvillast riidet, andes palju kordi rohkem toodangut kui kodanlikus Eestis. Võrreldes 1938. aastaga on puuvillase riide tootmine vabariigis suurenenud 3,5 korda, ulatudes nüüd rohkem kui 70 milj. meetrile aastas. Nõukogude Eestil on silmapaistev koht ka üleliidulises puuvillase riide tootmises (liiduvabariikide hulgas neljas koht VNFSV, Usbeki NSV ja Aserbaidžani NSV järel).

Villase riide vabrikud asuvad Sindis («Esimene Detsember») ja Tallinnas («Keila»).

Linavabrikud, mis toodavad linast riidet, asuvad tooraine lähedal — Pärnus, Viljandis ja Mõisakülas. Samuti

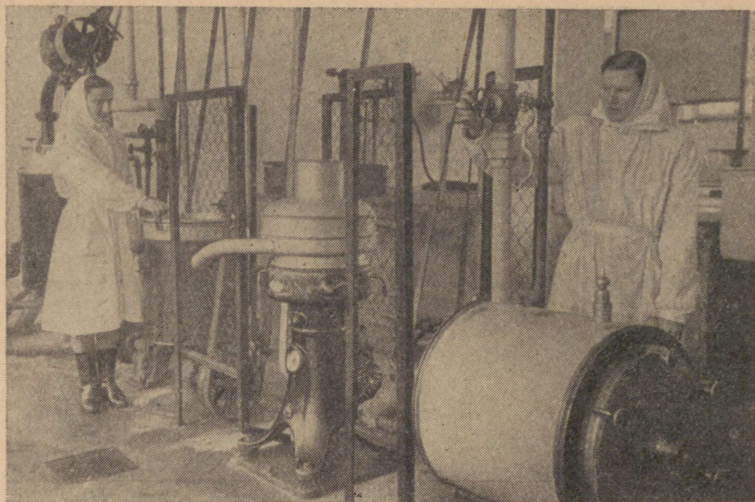
Joon. 45. Kreenholmi Manufaktuuri uus kudumistsehh.

paiknevad tooraine lähedal ka toorlinavabrikud, kus toimub linavarte töötlemine linakiuks (Viljandis, Vändras, Kilingi-Nõmmel ja Abjas). Pärast Suurt Isamaasõda on ehitatud uusi toorlinavabrikuid linakasvatuseala idapoolsetesse, linakasvatamise poolest tähtsamatesse rajoonidesse (Võrusse, Põlva ja Antslasse).

Trikotaaži- ja õmblustööstuse suuremad ettevõtted asuvad Tallinnas. Siin on trikotaaživabrik «Marat», tekstiilivabrik «Punane Koit» (toodab sukki, sokke, paelu, siidriiet jne.), mitu õmbluskombinaati jne. Tallinnas on ehitamisel veel suur õmblusvabrik, kus hakatakse valmistama mitmesuguseid üleriideid (ülikondi, mandleid jne.).

Tallinnas asub kõievabrik ja võrguvabrik «Püünis».

Naha ja jalatsitööstus. Suuremad selle tööstusharu ettevõtted on naha- ja jalatsikombinaat «Kommunaar» ja saapavabrik «Aktiiv» Tallinnas, Tartu Naha- ja Jalatsikombinaat ning nahavabrik «Kroom» Pärnus. Ka selles tööstusharus on nõukogude võimu ajal teostatud suuri muudatusi: on võetud kasutamisele uut nõukogude tehnikat, põhjalikult on ümber korraldatud tootmisprotsess, on rakendatud vennasvabariikide ja oma ratsionaliseerijate eesrindlike algatusi jne. See kõik on toonud kaasa toodangu tunduva suurenemise ning sõjaeelse, 1940. a. tootmistaseme ületamise (nahkjaluksite osas näiteks 3,6 korda).

Joon. 46. Vastseliina võitööstuses.

Toidu- ja maitseainete tööstus. Seda tähtsat tööstusharu iseloomustab ettevõtete rohkus ning tihe seos põllumajandusega, mis annab talle toorainet. Need toiduainete tööstuse ettevõtted, kus tooraine kadu töötlemisel on suur või tooraine on kiiresti riknev, asuvad toorainete tootmise aladel. Sellised on näiteks või-, konservi-, piirituse-, tärklise- ja siirupitööstus. Teine osa toiduainete tööstusest (kiiret realiseerimist nõudvaid või mahukaid saadusi tootev) asub aga tarbimisrajoonis, nagu näiteks leiva-, kondiitri- ja makaronitööstus.

Meie suuremad linnad, eeskätt Tallinn, on ka suuremad toiduainete tööstuse keskused.

Piimatööstuse suuremateks ettevõteteks on Tallinna ja Tartu piimakombinaat, mis varustab linnaelanikke mitmesuguste piimatoodetega. Või- ja juustutehaseid on üle kogu maa. Kolhoosidest saadavast piimast tehakse siin peamiselt võid, kuid ka juustu, kohupiima, kaseiini, piimapulbrit jm. Et meie liiduvabariigi põllumajandus on piimakarjanduse suunaga, siis on võivalmistamine kujunenud meil tähtsaks tootmisalaks ka üleliidulises ulatuses. Piimakarjanduse ja piimatööstuse kiireks edasiarendamiseks on Eestis erakordselt soodsad tingimused ka suurte tarbimis-

keskuste — Tallinna ja põlevkivibasseini kiire kasvu ja suurlinna Leningradi läheduse tõttu, kes on meie loomakasvatussaaduste tähtsaks tarbijaks.

Suuremad lihakombinaadid paiknevad Tallinnas, Tartus ja Võhmas. Neist Tallinna kombinat on rikastunud uue eeskujuliku konservivabrikuga. Tallinna on ehitatud uus suur külmutushoone.

Puuvilja ja köögivilja konservimise alal omavad suuremat tähtsust Viljandi ja Tartu. Selle tootmisala kasvuks on kujunemas avarad võimalused ühenduses aianduse ja köögiviljakasvatuse arenemisega meie kolhoosides.

Jahu- ja leivatööstuse alal on Tallinnas suur Viktor Kingissepa nimeline Teraviljakombinat. Siin toimub vilja säilitamine suurtes elevaatorites, vilja jahvatamine ja leivaküpsetamine. Uusi leivakombinaate, kus leivavalmistamine on mehhaniseeritud, on ehitatud terves reas meie vabariigi keskustes: Tallinnas, Kohtla-Järvel, Ahtmes, Narvas, Valgas ja mujal. See vabastas meid rohkearvulistest väikestest, kodanlikule Eestile iseloomulikest pagaritöökodadest, kus leiba valmistati käsitsi ja tervishoiunõuetele mittevastavalt. Praegu jätkatakse mehhaniseeritud leivatehaste ehitamist meie vabariigi teistesse linnadesse ja keskustesse.

Sokolaadi, kompvekke, biskviite jms. valmistavad kondiitritoodete vabrikud «Karamell» ja «Kalev» Tallinnas. Siin on ehitamisel ka uus kondiitritoodete vabrik, kus tootmisprotsess on täielikult mehhaniseeritud ja automatiseeritud.

Karastusjookide ja õlle valmistamine on koondunud suurtesse tarbimiskeskustesse või nende lähedale. Suuremad selle ala tehased on Sakus Tallinna lähedal, Tartus ja Pärnus.

Eesti NSV piiritusevabrikud ning tärklise- ja siirupitehased, mis kasutavad toorainena kartulit, asuvad tooraine lähedal, s. o. peamiselt Põhja-Eesti maarajoonides.

Tallinnas asuvad tubakavabrikud «Säde» ja «Leek», mis töötavad teistest liiduvabariikidest sisseveetaval toorainel.

Eesti NSV mereäärne asend kui ka sisevete rohkus loovad soodsad tingimused kalatööstuse arendamiseks. Kalatööstus on meie maa rahvamajanduse tähtsaks haruks.

Kalapüük on juba ammust ajast olnud rannaelanike peamiseks tööalaks. Kuid alles nõukogude võim lõi kala-

Joon. 47. Pärnu kalakonservitööstuses.

püügi ja kalatöötlemise tööstuse kiireks arendamiseks kõik võimalused. Töötav kalur vabanes kulaku ja kapitalistikalatöösturi ikkest. Nõukogude Eesti kalurid on ühinenud suurtesse ja tugevaisse kalurikolhoosidesse, millede arv küünib 80 piiridesse.

Kalapüük ületas 1956. aastal sõjaeelse, 1938. a. taseme 3,5 korda. Uute püügivahendite suurelulatuslik kasutamisele võtmine, millega meie kalureid varustab Nõukogude riik, teeb võimalikuks suurendada kalapüüki kuuendal viis-aastakul 1,6 korda, võrreldes 1955. aastaga.

Kalapüügi otsustavaks suurendamiseks on vaja uut, võimsat püügitehnikat: kalapüügiriistu ja kalalaevastikku. Et anda seda uut tehnikat küllaldaselt meie kolhoosikalurite käsutusse, selleks on loodud riiklikud mootor-kalapüügijaamad. Nende jaamade poolt antakse kalurikolhoosidele kasutada püügiriistu, nagu kallihinnalisi kaproonvõrke, tormikindlaid seisevnotasid ja muid võrke, samuti antakse jaamade poolt neile kasutada kalapüügilaevastik. Kuna mootor-kalapüügijaamad on ka traallaevad, siis on kalurikolhoosidel avanenud võimalus pikendada kalapüügihooaega ja laiendada kalapüügialasid suurele merele. Mootor-kalapüügijaamad valmistavad ette kalurikolhooside liikmete hulgast igal aastal laevajuhte, mehhaanikuid ja teisi kalapüügimeistreid. Praegu on meie vabariigis järgmised mootor-kalapüügijaamad: Pärnu, Kingissepa, Orissaare, Hiiumaa, Haapsalu, Tallinna, Mahu (Mahu asub Soome lahe rannikul Kunda ja Aseri vahel) ja Tartu.

Kalapüüki teostab ka Pärnu Riiklik Merepüük. Omades võimsat traallaevastikku, teostab ta aktiivset kalapüüki ka kaugemates vetes.

Püütud kala laaditakse merel üle kalatranspordilaevadele (nende hulgas on ka kalakülmutuslaevu), mis toimetavad kala töötlemiskoh- tadesse.

Tähtsamaks püügikalaks meie merekalanduses on räim. Teda püütakse suurtes kogustes kõigis meie vabariigi mere-kalapüügibasseinides, kuid kõige enam Pärnu bas- seinis.

Pärnu kalapüügibassein on kalapüügi suuruselt Eesti NSV-s esikohal. Peale räime on siin tähtsamaiks püügi- kaladeks koha, vim, ahven jt.

Väga suurt tähtsust omab kalapüük ka Lääne-Eesti saa- restikku ümbritsevates vetes. Siin püütakse räimi, lesti, turski, vääriskaladest angerjat, siiga jt.

Kolmandaks mere-kalapüügibasseiniks on Soome laht. Räime kõrval omab siin suurt tähtsust kilu, millest valmis- tatakse üldtuntud vürtsikilu. Soome lahes püütakse roh- kesti ka lesti ja vääriskaladest lõhet ning silmu (viimaseid eriti Narva jõe alamjooksul ja suudmealal).

Meie saarte elanikud tegelevad ka hülgepüügiga. See mereloom annab väärtuslikke tooraineid — rasva ja nahka.

Eesti siseveed moodustavad neljanda kalapüügibasseini. Meie sisevetes on püügikaladeks koha, latikas, haug, kiisk, ahven, särg jne.

Iga aasta lastakse Eesti veekogudesse miljoneid kala- maimet, millega veelgi aidatakse tõsta kalatööstuse too- dangut.

Uudseks, suuri arenemisvõimalusi omavaks ürituseks kalapüügi alal on läbi aasta toimuva ränd-heeringapüügi organiseerimine Atlandi ookeani põhjaosas (Islandi saare ümbruses), millega Eesti NSV-s tehti algust 1955. aastal.

Kalapüügi tunduv suurenemine on toonud kaasa ka kalatöötlemise tööstuse kasvu. Viimastel aastatel on eriti suurt tööd tehtud kalatööstuses kala vastuvõtu, transpordi ja töötlemise mehhaniseerimiseks. Nii on kasutamisele võetud 34 mehhaniseeritud kalavastuvõtuliini ja 30 hüdro- transportööri. Mehhaniseerimine kiirendab kala vastuvõttu ja töötlemist ning väldib sellega kala rikkumist. Mootor- paatide seisuaeg sadamas lüheneb, mis võimaldab pikenda- da püügil-oleku aega.

Kala väljavõtmine seisevnotadest on mehhaniseeritud. Kalalae- vade ja mootorpaatide tühjendamiseks kasutatakse täielikult mehha- niseeritud kalaimemispumpasid ja kraanasid. Räime vastuvõtmiseks,

pesemiseks, transportimiseks ja soolamiseks on kasutusele võetud mehhaniseeritud soolamisliinid, mis koosnevad hüdro- ja linttransportööridest. Tootmise elektrifitseerimine võimaldab kasutada elektrikarusid, elektrikraanasid, elektripresse ja muid mehhanisme.

Mehhaniseerimise esirinnas sammub meie vabariigi tähtsaima kalatööstuskeskuse Pärnu tööstus. Pärnus asuvad meie vabariigi suuremad kalatööstustevõtted: Pärnu Kalatehas, Kalakonservitehas ja uus Kalakonservikombinaat. Kalakombinaate mitme kalatöötlemistehhiga on samuti meie teistes rannikulinnades ja -asulates — Kingissepas, Haapsalus, Tallinnas ja mujal, ka Narvas ja Rakveres. Kalakombinaatide kalavastuvõtupunktid, kus toimub ka kala töötlemine, asuvad piki rannikut võimalikult lähedal kalapüüjaladele.

Suurt tähtsust omab ka kalapüük sisevetes, eeskätt Peipsi järves koos Narva ja Emajõe ja Võrtsjärves. Kala töötlemine koondub siin Peipsi-äärsetesse keskustesse, Tartu ja Narva.

Järjest rohkem vääriskala antakse meie töötajatele ka tiigimajanduse poolt. Suuremad seda laadi kalamajandid asuvad Tallinnas, Rakvere (Põlula) ja Tartu (Äksi) rajoonis.

Kaluri töö ning kogu kalatööstus on kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse suure abi tulemusel omandanud hoopis uue ilme. Kalapüük ja kalatööstus on muutunud võimsaks ja mehhaniseerituks. Sõjaeelse ajaga võrreldes on kalatöötlemine tunduvalt suurenenud. Sõjajärgsete aastate jooksul on kalakonservide tootmine suurenenud ligi 30-kordselt.

Kalapüügi väga suur kasv nõuab ka kalatööstuse põhjalikku rekonstrueerimist uue tehnika baasil. Eesti NSV-s on kuuendal viisaastakul ette nähtud jätkata kalatööstuse mehhaniseerimist, laiendada tegutsevaid ja ehitada uusi kalatöötlemistevõtteid. Järsult suureneb kõrgeväärtuslike kalatoodete väljalase.

Kohalik riiklik ja kooperatiivne tööstus. Selle tööstuse tähtsaks ülesandeks on elanikkonna vajaduste rahuldamiseks kasutada ära kohapealseid võimalusi. Eesti NSV suuremates linnades ja kõikides rajoonides on loodud riiklikud kohaliku tööstuse kombinandid, mis toodavad eeskätt kohalikust toorainest mitmesuguseid rahvatarbekaupu ja ehitusmaterjale kohalikeks vajadusteks. Nende koosseisu kuuluvad ka mitmesugused töökojad (rätsepa- ja kingsepa-töökojad, juuksetööstused jne.) elanikkonna teenendamiseks.

Riiklike tööstuskombinaatide kõrval on käsitöölise vabatahtliku ühinemise teel loodud laialdane töönduslike

artellide võrk. Need artellid valmistavad samuti rahvatarbekaupu ja teenindavad elanikkonda. Ka tarbijate kooperatiivide süsteem (ETKVL), mille peaülesandeks on kaubanduse arendamine maal, omab rida tööstusettevõtteid (näiteks Kaubandusliku Inventari Tehas Tallinnas).

Polügraafiatööstus. Üha suureneb ka meie polügraafiatööstuse toodang. Trükiteodete arv ületab kodanlusaegse mitmekordselt. Tähtsamaks polügraafiatööstuse keskuseks on Tallinn. Siin asuvad vabariigi suuremad trükikojad «Kommunist» ja «Ühiselu», kus trükitakse ka meie vabariigi keskajalehte «Rahva Hää!», «Советская Эстония» ja «Noorte Hää!», ning teised. Teiseks suuremaks keskuseks on Tartu, kus asub Hans Heidemanni nimeline trükikoda jne. Igas rajoonis antakse välja oma (rajooni-) ajalehte.

*

Sõjajärgseil aastail on Eesti NSV-s vanemate vennasvabariikide eeskujul arenenud suureulatuslik sotsialistlik võistlus. Praegu võtab sotsialistlikust võistlusest meie vabariigi tööstuses osa 90% töölistest. Aastast aastasse kasvab tootmise ratsionaliseerijate ja leiutajate arv. Kõik see näitab nõukogude patriotismi võimsat jõudu ning tööliklassi tehnilise ja kultuurilise taseme pidevat tõusu. Eksploateerimisest vabastatud tööliste uus, teadlik suhtumine töösse ongi meie suurte saavutuste üheks tähtsaimaks aluseks.

*

Nõukogude Eesti tööstuse paiknemises on suhteliselt lühikese aja jooksul toimunud suuri muutusi. Tööstus paikneb vabariigi territooriumil nüüd ühtlasemalt kui kodanlikus Eestis, millal tööstuse paiknemine oli ebaratsionaalne ja kuhjatud ainult mõnesse keskusse, eeskätt Tallinna.

Sõjajärgseil aastail on toimunud Nõukogude Eesti tööstuse paiknemises suured nihked ida suunas — põlevkivibasseini, kuid samuti ka lõuna, kagu ja edela suunas.

Peamiseks nihkeks tööstuse paiknemises on tööstuse, eriti rasketööstuse kiire arenemine põlevkivibasseinis. Selle tööstuse aluseks on Eesti NSV tähtsaima maavara — põlevkivi kasutamine.

Lõuna ja kagu suunas tuleb välja tõsta masinaehituse ja metallitööstuse arenemist Tartu linnas ning toorlinavab-

rikute ehitamist vabariigi lõunapoolsetes rajoonides, kus kasvatatakse palju lina.

Edela suunas paistab silma kalapüügi ja kalatööstuse hoogne arenemine (niihästi mandriosa rannikul, eriti Pärnus, kui ka saartel).

Üle kogu Eesti NSV territooriumi on paljudes kohtades tekkinud uusi tööstuskoldeid. Kõikjal, ka maarajoonides, areneb jõudsasti kohalik tööstus, mis kohalike toorainete kasutamise suurendamise alusel peab tublisti kaasa aitama elanikkonna vajaduste rahuldamiseks tarbeesemete ja ehitusmaterjalidega. Selleks on organiseeritud riiklikud kohaliku tööstuse kombinaadid, töönduslike artellide kui ka tarbijate kooperatiivide tööstus. Võimsa tehnikaga varustatud masina-traktorijaamade rajamine on viinud metallitööstuse alged ka meie küllasse, sest masina-traktorijaamade koosseisu kuuluvad masinate-remonditöökojad.

Nõukogude ajal ehitatud tööstus paikneb toor- ja kütteenaine või tarbimisrajooni lähedal, mis väldib ülearu kaugeid vedusid. Sotsialistliku tööstuse paiknemist iseloomustab ratsionaalsus ja plaanipärasus.

Ülesandeid.

1. Iseloomustada tööstuse, eriti rasketööstuse tähtsust rahvamajanduses.
2. Missugune on Eesti NSV tähtsaim tööstusharu ja kus ta paikneb?
3. Iseloomustada põlevkivi kasutamist ja nimetada põlevkivist saadavaid tooteid.
4. Jutustada põlevkivigaasitööstuse rajamisest Eesti NSV-s, linnade gasifitseerimisest ja selle tähtsusest.
5. Mis jõul töötavad Eesti NSV elektrijaamad?
6. Iseloomustada Eesti NSV masinaehitustööstust ja ta paiknemist.
7. Missuguseid tähtsamaid ehitusmaterjale toodab Eesti NSV tööstus ja missuguseid tooraineid ta selleks kasutab?
8. Mida valmistatakse Eesti NSV-s puidust ja kus see tööstus paikneb?
9. Kus kaevandatakse Eesti NSV-s fosforiiti? Milleks seda kasutatakse?
10. Kus asub Eesti NSV-s puuvillase, linase ja villase riide tööstus? Nimetada tähtsamad tekstiilitööstuse ettevõtted?
11. Millega varustab meid Eesti NSV toidu- ja maitseainete tööstus ja kus asuvad selle haru tähtsamad ettevõtted?
12. Kuidas on kalapüük meil organiseeritud? Millised on Eesti NSV tähtsamad kalapüügibasseinid ja millised on tähtsamad püügikalad?
13. Iseloomustada Nõukogude Eesti kalatööstuse arenemist ja paiknemist.
14. Millised on tähtsamad saavutused Nõukogude Eesti tööstuse

arenemises sõjajärgsete viisaastakute jooksul ja olulisemad ülesanded kuuendal viisaastakul?

15. Millised suuremad nihked on toimunud Eesti NSV tööstuse paiknemises?
16. Missugused suuremad tööstusettevõtted paiknevad teie kodulinnas või rajoonis? Millised neist püstitati sõjajärgsete aastate kestel?
17. Kirjeldada lühidalt tootmisprotsessi teile tuntud tööstusettevõttes.

V. PÖLLUMAJANDUS.

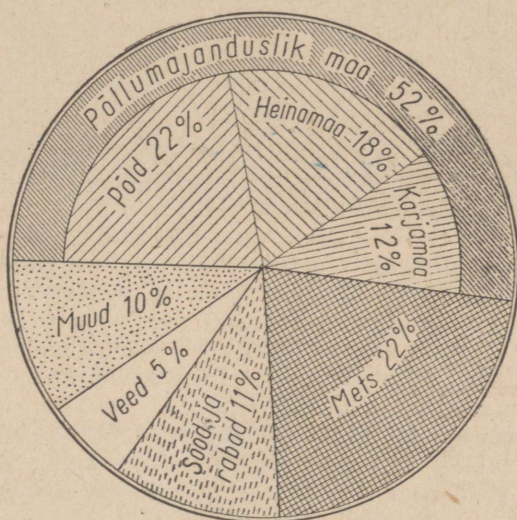
Suured muudatused on toimunud sõjajärgsete aastate jooksul Eesti NSV põllumajanduses. Juba neljanda viisaastaku lõpuks viidi kommunistliku partei juhtimisel põhiliselt lõpule põllumajanduse kollektiviseerimine. Töötav talurahvas ühines kolhoosidesse. Kollektiviseerimise käigus likvideeriti viimane ekspluataatorite klass — kulaklus. Eesti NSV-s — nii nagu vanemates vennasvabariikides juba varem — võitis kolhoosikord. Kodanlikus Eestis olnud 140 000 üksikväiketalumajapidamise asemel on loodud suured mehhaniseeritud sotsialistlikud põllumajandusettevõtted kolhooside, sovhooside, masina-traktorijaamade ja teiste riiklike ning kooperatiivsete majandite näol. Kuuenda viisaastaku alguseks oli Eestis ligikaudu 900 põllumajanduslikku artelli, 84 kalurikolhoosi, 97 sovhoosi ja 69 masina-traktorijaama.

Eesti NSV kolhoosid on võrdlemisi suured majandid. Praegu tuleb keskmiselt iga kolhoosi kohta 135 kolhoosiperet ja 2500 ha maad, sellest üle 800 ha põllumaad, 600 ha heinamaad ja 450 ha karjamaad. Suurteks majanditeks on ka sovhoosid. Nende kasutada on samuti suured põllumajandusliku maa massiivid.

Kolhoosid ja sovhoosid on avanud laialdased võimalused põllumajanduse arendamiseks. See, mis oli üle jõu üksiktalupidajale, on jõukohane kolhoosile. Niisugustes suurtes majandites, nagu seda on kolhoosid ja sovhoosid, on võimalik laialdaselt kasutada mitmesuguseid põllutöomasinaid, traktoreid, elektrienergiat, millede kasutamine võimaldab järjekindlalt laiendada tootmisprotsesside mehhaniseerimist ja tõsta tööviljakust põllumajanduses. Sotsialistlikud suurmajandid on suutelised kasutama mineraalväetisi ja sordiseemet, saavad kasutusele võtta õiged külvikorrad, rakendada eesrindlikke agrotehnilisi maaharimise võtteid ja teostada ulatuslikult maaparandustöid, mis kõik

kindlustavad põldude saagikuse ja karja produktiivsuse tõusu.

Eesti NSV maafond, tema struktuur ja jaotus kasutajate järgi. Maa on tähtsaim põllumajanduslik tootmisvahend. Eesti NSV kogu maafondist moodustab 1955. a. andmeil põllumajanduslikult kasutatav maa — põllu-, heina- ja karjamaa — ligikaudu 52%, mets 22%, sood ja rabad 11%, jõed ja järved 5% ning muud maad (linnade, tööstusettevõtete, teede all jne.) 10%.

Joon. 49. Eesti NSV maafondi struktuur.

Suuremateks maakasutajateks on kolhoosid, sovhoosid ja riiklikud metsamajandid. Kõlvikute jagunemist maakasutajate järgi näitab alljärgnev tabel (protsentides).

Maakasutajad	Põllu- maa	Heina- maa	Karja- maa	Mets
Kolhoosid	91,2	83,4	86,6	23,1
Sovhoosid	4,8	4,0	3,8	1,7
Riiklik metsafond	1,1	3,6	3,1	74,1
Riiklik maafond	0,8	8,1	4,6	0,7
Muud kasutajad	2,1	0,9	1,9	0,4
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0

Loomakasvatus. Eesti NSV põllumajanduse tähtsamaks haruks on loomakasvatus. Nõukogude Eesti kuulub NSV Liidu kõrge produktiivsusega piimakarja- ja seakasvatuse tsooni. Meie vabariigi kolhoosid ja sovhoosid toodavad võrdlemisi palju loomakasvatussaadusi — piima, võid, juustu, liha ja mune ning saavad nende turustamisest kuni 70—80 protsenti oma rahalistest sissetulekutest.

Loomakasvatuse arendamist Eesti NSV-s soodustavad mitmed tegurid, eelkõige üha suurenev nõudmine loomakasvatuse saadustele vabariigi kiiresti kasvavate linnade ja tööstuskeskuste ning lähedal asuva suurlinna Leningradi poolt, aga ka vabariigi looduslikud tingimused ja töötava talurahva suured kogemused loomakasvatuse alal.

Eesti NSV loomakasvatuse tähtsamaks haruks on kujunenud piimakarjakasvatus. Teatud määral soodustab seda suhteliselt niiske ja pehme kliima ning looduslike niitude ja karjamaade rohkus.

Sõjajärgsetel aastatel on vabariigi kolhoosid ja sovhoosid saavutanud teatud edu piimakarjakasvatamise alal. Aastatel 1950—1955 on nad veiste arvu suurendanud 1,5-kordselt. Põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta peeti 1955. aastal meie vabariigis 22 veist, neist 13 lehma (keskmiselt kõikide majandite kohta). Kõige rohkem peeti piimakarja sovhoosides — 36 veist, neist 17 lehma, põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta. Aasta-aastalt kasvab piimakarja produktiivsus. Keskmise piimatoodang 1 lehma kohta oli 1955. a. ligikaudu 2000 kg (kolhoosides 1600 kg, sovhoosides üle 3000 kg).

Eesti NSV-s kasvatatakse järgmisi veisetõugusid: vabariigi lõuna-, kesk- ja idaosas peamiselt eesti punast tõugu karja, loodeosas — eesti mustakirju tõugu karja ja lääneosas — eesti maakarja.

Suurt tööd tehakse kolhoosides, eriti aga sovhoosides, piimakarja tõuomaduste parandamise alal, sest eeskätt tõukari kindlustab kõrge produktiivsuse. Eesti NSV sovhoosid ja kolhoosid saadavad igal aastal tuhandeid kõrge produktiivsusega tõuloomi teistesse vennasvabariikidesse.

Kuuendal viisaastakul tuleb Nõukogude Eestis suurendada piimatoodangut 2,3 korda. Selle ülesande täitmiseks tuleb suurendada veiste arvu, arvestatuna põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta (kõikide majandite kohta keskmiselt), 28—29 peani ja tõsta lehma piimatoodangut kolhoosides 2500—3000 kilogrammini ja sovhoosides 4000

Joon. 50. Kostivere sovhoosi eesti mustakirju kari.

Joon. 51. Sommerlingi-nimelise sovhoosi uue karjalauda sisevaade.

kuni 4500 kilogrammini aastas. See on ulatuslik, kuid täiesti teostatav ülesanne.

Vabariigis on juba praegu kümneid kolhoose, kus on saavutatud silmapaistvaid tulemusi veisekasvatamise alal (Türi rajooni «Estonia» kolhoos, Tartu rajooni «Tuleviku» kolhoos, Rapla rajooni «Uue Elu» kolhoos jt.).

Näiteks Türi rajooni «Estonia» kolhoos tootis 1955. aastal põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta 398,8 tsentnerit piima, kusjuures keskmine piimatoodang 1 lehma kohta oli 3195 kg. Selle kolhoosi parim lüpsja E. Mihkelson lüpsis aga üle 5000 kg piima lehma kohta aastas.

Veel kõrgemaid näitajaid piimakarjakasvatamise alal on saavutanud sovhoosid. Nii saadi Elva rajooni Kureküla sovhoosis 1955. aastal 1127,4 tsentnerit piima põllumajandusliku maa iga 100 ha kohta, kusjuures keskmine piimatoodang lehma kohta ulatus 4166 kilogrammile. Piimakarja kõrge produktiivsusega on suure tunnustuse võitnud Udeva sovhoos (Paide rajoonis), kus rea aastate jooksul piimatoodang lehma kohta ületab 5500 kg aastas.

Nõukogude valitsus on kõrgesti hinnanud meie vabariigi loomakasvatajaid. Kaheksale neist on antud sotsialistliku töö kangelase nimetus, paljusid on autasustatud ordenite ja medalitega.

Teiseks tähtsaks loomakasvatusharuks on Eestis seakasvatatus. Järjekindlalt kasvab meie vabariigis sigade arv ning suureneb sealiha toodang. Põllumaa iga 100 ha kohta toodeti 1955. aastal meie vabariigis ligikaudu 30 tsentnerit sealiha (keskmiselt kõikide majandite kohta).

Sigade tõugudest on suur valge tõug levinud vabariigi kesk-, ida- ja lõunaosas, eesti lontkõrvaline tõug loodes osas.

Kuuendal viisaastakul on ette nähtud suurendada Eesti NSV-s lihatoodangut 1,8 korda. Seda saavutatakse eelkõige seakasvatuse arendamisega, kusjuures eriti suurt tähtsust omab peekonsigade kasvatatus.

Meie eesrindlikud kolhoosid on saavutanud seakasvatuse alal silmapaistvaid tulemusi. Nii tootis 1955. aastal Kose rajooni «Edu» kolhoos 61,7 tsentnerit sealiha põllumaa iga 100 ha kohta. Häid tulemusi on saavutanud ka Rapla rajooni «Uue Elu» kolhoos (50—60 tsentnerit sealiha põllumaa iga 100 ha kohta).

Eesrindlike kolhooside ja sovhooside kogemused näitavad, et kõik meie kolhoosid ja sovhoosid võivad lühima aja jooksul täita ja tunduvalt ületada viisaastaku ülesanded piimakarja- ja seakasvatuse alal.

Peale piimakarja- ja seakasvatuse omab meie tingimustes suurt tähtsust ka lamba- ja kodulinnukasvatatus.

Joon. 52. Kolhoosi sigala.

Joon. 53. Kolhoosi lambakari karjamaal.

Lambatõugudest kasvatatakse peamiselt eesti musta-pealisi ja vähemal määral eesti valgepealisi lambaid. Lambakasvatuse on suure rahvamajandusliku tähtsusega, sest ta varustab tekstiilitööstust villaga ja rahvastikku lihaga ning on kolhoosidele ja sovhoosidele lisatuluallikaks.

Kodulindudest kasvatatakse meie kolhoosides ja sovhoosides peamiselt kanu ning vähemal määral hanesid, parte ja kalkuneid. Praegu on juba kõigis kolhoosides ja sovhoosides kodulinnufarmid. Ülesanne seisab nüüd kodulindude arvu suurendamises ja nende produktiivsuse tõstmises niisuguses ulatuses, et põllumaa iga 100 hektari kohta tuleks vähemalt 340 kana, munatoodanguga vähemalt 110 muna aastas.

Paljud meie kolhoosid ja sovhoosid on juba saavutanud sellel alal häid tulemusi. Nii on Võru rajooni V. I. Lenini nimelises kolhoosis 600 kanalt saadud aastas keskmiselt 222 muna iga kana kohta.

Tiike ja muid veekogusid omavil kolhoosidel on otsustavaks laiendada veelindude (hanede ja partide) kasvatamist.

Kuni viimase ajani oli meil mesindus suhteliselt mahajäänud alaks, vaatamata sellele, et meil on kõik võimalused selle tähtsa ja tuluka majandusharu arendamiseks. Juba praegu on paljudel kolhoosidel ja sovhoosidel mesilaid, millest nad saavad täiendavaid rahalisi tulusid. Mesilased on väga kasulikud. Peale selle, et nad koguvad mett, aitavad nad kaasa paljude põllunduskultuuride tolmlemisele, tõstes nende kultuuride viljakust.

Eesti NSV-s on samuti ka spetsiaalseid sovhoose ja mõned kolhoosid, mis tegelevad karusloomade (hõberebaste jne.) kasvatamisega. See majandusharu on samuti suure tähtsusega ning seetõttu tuleb seda igati arendada.

Suurt tähtsust omab meie majanduses hobune. Hobust kasutatakse töö-, veo- ja sõiduloomana. Kolhoosi- ja sovhoosimajandus pole mõeldav hobuseteta. Vaatamata põllumajanduse mehhaniseerimisele säilib hobuste tähtsus meie kolhoosi- ja sovhoosimajanduses. Peale selle vajab hobuseid ka Nõukogude armee.

Kõigil meie kolhoosidel ja sovhoosidel on hobuseid, kuid mõnel kolhoosil, näit. Vorošilovi-nimelisel kolhoosil (Põltsamaa rajoonis), Lauristini-nimelisel kolhoosil (Haapsalu rajoonis) jne., on peale selle veel tõuhobuste

Joon. 54. Tori tõugu noorhobused karjakoplis.

Joon. 55. Kolhoosi kanafarm.

Joon. 56. Linnufarm veelindudega.

farmid, kus kasvatatakse tõuhobuseid oma vajadusteks ja ka teistele kolhoosidele.

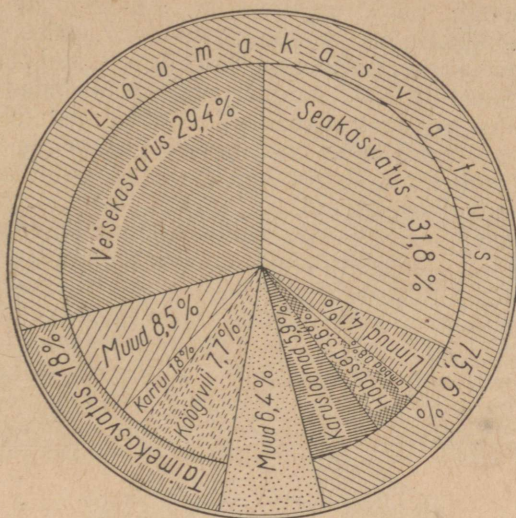
Hobusetõugudest on levinud tori tõugu hobune meie vabariigi edela- ja lõunapoolsetes rajoonides, eesti raskeveo tõugu hobune kirdepoolsetes rajoonides, kohalikku eesti tõugu hobune saartel.

Suurteks riiklikeks hobusekasvandusteks on Tori hobusekasvandus Vändra rajoonis (tori tõugu hobused) ja hobusekasvandus Kingissepa rajoonis (kohalikku eesti tõugu hobused).

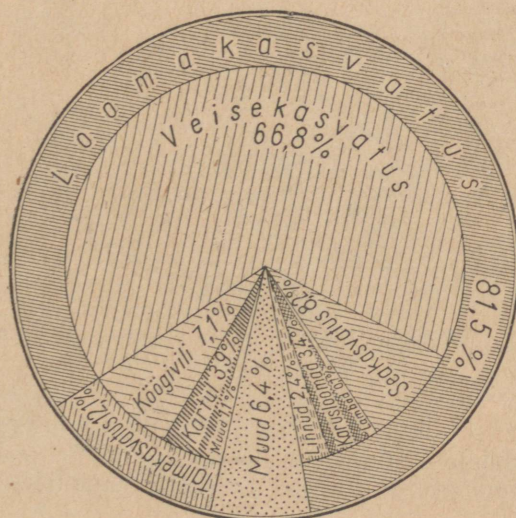
Loomakasvatus, mis on meie vabariigi juhtivaks põllumajandusharuks, on ühtlasi ka kolhooside ja sovhooside rahaliste sissetulekute tähtsaimaks allikaks. Seda näitavad diagrammid Rapla rajooni kolhoosi «Uus Elu» ja Harju rajooni kolhoosi «Rahva Võit» rahaliste tulude struktuuri kohta.

Partei ja valitsuse poolt on meie kolhooside ja sovhooside ette püstitatud loomakasvatuse arendamise alal suured ülesanded. Tuleb tunduvalt suurendada produktiivloomade arvu ja järsult tõsta nende produktiivsust.

Selleks et kindlustada loomakasvatuse kiire tõus, on tarvis: luua kolhoosides ja sovhoosides kindel söödabaas,

Joon. 57. Rapla rajooni kolhoosi «Uus Elu» rahaliste tulude struktuur (1955. a.).

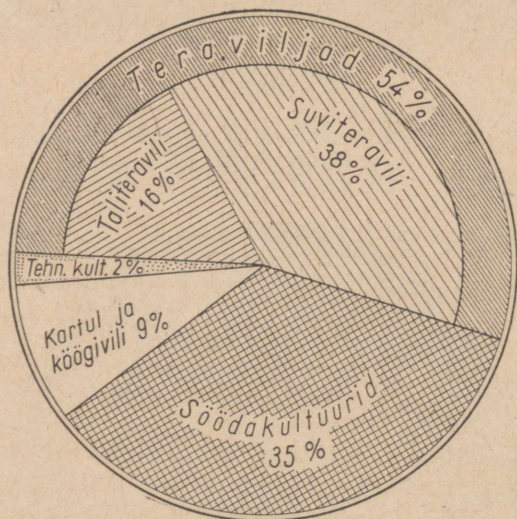

Joon. 58. Harju rajooni kolhoosi «Rahva Võit» rahaliste tulude struktuur (1955. a.).

mis kindlustab karja vajaliku ja mitmekülgse söödaga (kore-, mahlakad, jõu- ja mineraalsöödad), ehitada nõuetekohased loomakasvatushooned, igakülgset mehhaniseerida ja elektrifitseerida tööd loomakasvatuse farmides (elektrijõul lüpsmine, sööda transportimine ja valmistamine, automaatjootmine jne.) ning otsustavalt parandada loomade eest hoolitsemist. Kolhoosidele annavad sellel alal suurt abi masina-traktorijaamad.

Põllundus. Meie liiduvabariigi põllumajanduse teiseks tähtsaks haruks on põllundus. Ümber 22% meie vabariigi pindalast on põllumaa all.

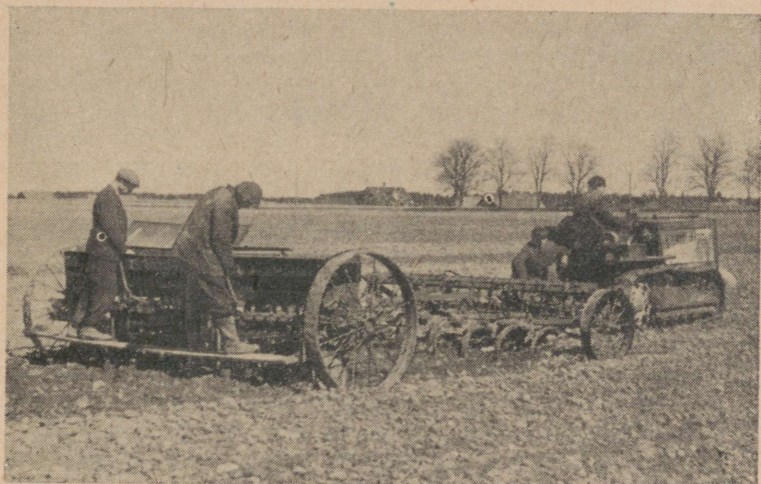
Diagrammist nähtub, et üle poole (54%) põllumaast võtavad enda alla tera- ja kaunviljakultuurid (taliniisu ja -rukis 16%, suvivili — suvinisu, kaer, oder,

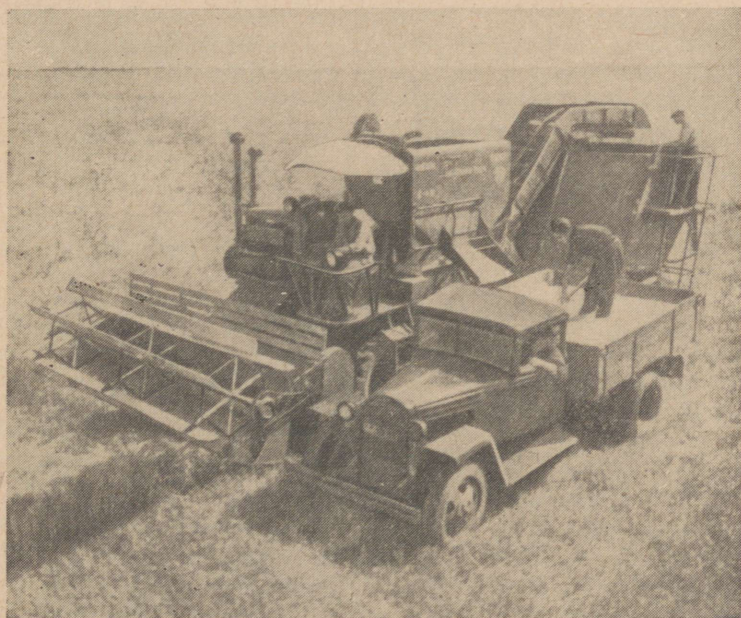
Joon. 59. Eesti NSV külvipinna struktuur (1955. a.).

hernes jt. — 38%). Teraviljamajandus varustab elanikkonda toiduteraviljaga ja loomakasvatust söödaviljaga. Teraviljamajandus on kogu põllumajandusliku tootmise alus.

Meie vabariigi tingimustes, kus loomakasvatus on põllumajanduse juhtivaks haruks, omab teravilja, eriti aga

Joon. 60. Kevadkülv kolhoosi põllul.

Joon. 61. Teraviljakombain põllul.

söödateravilja kasvatamine suurt tähtsust. Praegune teravilja, eeskätt söödateravilja kasvatamise tase jääb maha vabariigi majanduse arendamise nõuetest. Teraviljade erikaal külvipinnas on küll võrdlemisi suur, kuid saagid jäävad veel madalaks. Järelikult seisab ülesanne siin selles, et tõsta otsustavalt kõikide teraviljakultuuride viljakust.

See ülesanne on täiesti lahendatav. Eesrindlikumad kolhoosid ja sovhoosid on juba saavutanud silmapaistvaid tulemusi teraviljakultuuride külvipindade laiendamise ja viljakuse tõstmise alal. Meil on vabariigis kümneid kolhoose ja sovhoose, kus on saadud kogu teravilja-külvipinnalt keskmiselt üle 20 tsentneri hektarilt.

Tähtsamad teraviljakasvatamise rajoonid on meil vabariigi keskosas, kus asuvad suuremad põllumaamassiivid.

Eriti tähtis koht Eesti NSV põllunduses on söödakultuuride kasvatamisel, mis hõlmavad umbes 35% kogu külvipinnast. Söödakultuuride tootmine on loomakasvatuse põhialuseks.

Söödakultuuridest kasvatatakse meie vabariigis põlluheina, peamiselt ristikut, timutit ja lutserni, silokultuure — maisi, söödakapsast, segatist ja päevalille, ning söödajuurvilja — söödakaalikat, -peeti, -naerist ja -porgandit.

Eriti tähtis söödakultuur on ristik, mida kasvatatakse harilikult koos timutiga. Ristik on mitmeaastane kultuur, mis annab kõrgeväärtuslikku koresööta. Ristik kui liblikõieline kultuur rikastab mullastikku lämmastikuga, parandab mulla struktuuri ja tõstab teiste kultuuride saake.

Mitmeaastased põlluheinad on tähtsaks lüliks külvikordades, sest nad kindlustavad muldade püsiva viljakuse ja seega ka kõikide kultuuride kõrged saagid. Mida kõrgemad on põlluheinte saagid, seda kõrgemad on ka teiste kultuuride saagid. Meie vabariigi tingimustes on põllukultuuride saakide tõstmine tihedalt seotud mitmeaastaste põlluheinte saakide tõstmisega.

Kuid Eesti NSV põldudest on umbes 40% happeliste muldadega (peamiselt vabariigi lõunapoolses osas), kus mitmeaastased põlluheinad annavad madalaid saake. Et saada niisugustel muldadel mitmeaastaste põlluheinte, järelilikult ka teiste kultuuride kõrgeid saake, on tarvis kaotada muldade happelisus. Seda saavutatakse muldade lupjamise

teel. Meie vabariigis on rohkem kui 100 mitmesuguste lubjamaterjalide (merglid, järvekriit) leiukohta, samuti on meil piiramatul hulgal põlevkivituhka, mis katavad täielikult põldude lupjamiseks vaja mineva materjali vajaduse.

Meie vabariigi tingimustes on väga väärtuslikuks söödakultuuriks ka mitmeaastane liblikõieline taim lutsern (sinine ja kollane). Ta annab palju toitvat heina, mida loomad söövad meelsasti. Lutserniheinast võib valmistada ka heinajahu mitmesuguste koduloomade ja -lindude söötmiseks. See söödakultuur kasvab hästi karbonaatmuldadel, mis on meil levinud vabariigi põhjapoolses osas (kaasa arvatud Lääne-Eesti saarestik) ja mis hõlmavad umbes poole meie vabariigi põllumaast. Lutsern annab häid saake isegi kõige kuivematel kivistel rähkmuldadel, kus teised põllukultuurid tihti üldse ei anna saaki. Laiendades lutserni külviaalasi võib muuta väärtuslikeks söödakultuuride kasvualadeks tuhandeid hektareid seni kasutamata seisnud maid Põhja-Eestis.

Eesti NSV eesrindlike kolhooside ja sovhooside kogemused tõestavad lutserni kasvatamise erakordset kasulikkust. Näiteks A. Sommerlingi nimeline sovhoos (Harju rajoonis) on rea aastate jooksul saanud aastas keskmiselt üle 60 tsentneri lutserniheina hektarilt, s. o. rohkem kui saadi ristikut koos timutiga.

Suurimad lutserni külvipinnad on praegu Orissaare rajoonis.

Uuteks kultuurideks meie vabariigis on silokultuurid. Silosööt on väga hea mahlakas sööt piimakarjale ning tõstab tublisti piimakarja produktiivsust. Kodanlikus Eestis ei kasutatud üldse silosööta ega kasvatatud silokultuure. Silosööta valmistatakse palju rohelist massi andvaist kultuuridest. Meie vabariigi tingimustes on niisugusteks kultuurideks mais, päevalill, söödakapsas, valge mesikas ja segatis. Eesrindlike kolhooside ja sovhooside kogemused näitavad, et õige agrotehnika kasutamisel on meil võimalik saada nende kultuuride kõrgeid saake.

Väga tähtsaks silokultuuriks meie vabariigi tingimustes on mais. 1955. aastal said kümned sovhoosid ja kolhoosid Eesti NSV-s kõrgeid maisi haljasmassi saake. Kureküla sovhoosis (Elva rajoonis), kus maisi külvipind moodustas 110 ha, saadi keskmiselt üle 300 tsentneri haljasmassi igalt hektarilt, mis võimaldas varuda iga lehma kohta kuni

10 tonni kõrgeväärtuslikku silo. Seejuures koguti üksikutelt põldudelt maisi haljasmassi kuni 700 tsentnerit hektari kohta.

Tähtsaks uueks kultuuriks meie vabariigi tingimustes on ka valge mesikas. Teda hakati laialdasemalt kasvatama sõjajärgseil aastail. Kõige rohkem kasvatatakse teda haljasväetiseks. Sel eesmärgil külvatakse valge mesikas kesapõllule. Mesika õitsemise ajal ta niidetakse või rullitakse maha ja küntakse mulla sisse, kus ta laguneb, rikastades mulda toiteainetega, eriti aga lämmastikuga (mesikas on liblikõieline taim). Ta kasvab hästi mittehappelistel, eriti karbonaatmuldadel, s. o. Eesti põhjaosas. Kuid muldade lupjamisel annab ta häid saake ka vabariigi lõunapoolsel happelistel muldadel.

Mesikas annab rohkesti haljasmassi ja seepärast kasvatatakse teda ka silokultuurina. Mesikaheinast võib valmistada väärtuslikku heinajahu.

Mesikas on kiiresti kasvav kaheaastane taim. Mesika kiire kasv võimaldab ta teisel kasvuaastal kasutada esimest lõikust silo või heinajahu valmistamiseks ja teist lõikust haljasväetiseks.

Meie kolhoosid ja sovhoosid laiendavad selle hinnalise kultuuri külvipinda.

Happelistel liivsavistel ja liivastel muldadel on meil hakatud kasvatama haljasväetisena uut kultuuri — ühe- ja mitmeaastast lupiini. See on liblikõieline taim, mis annab palju haljasmassi. Mullasse küntuna rikastab ta seda toiteainete, eriti lämmastikuga.

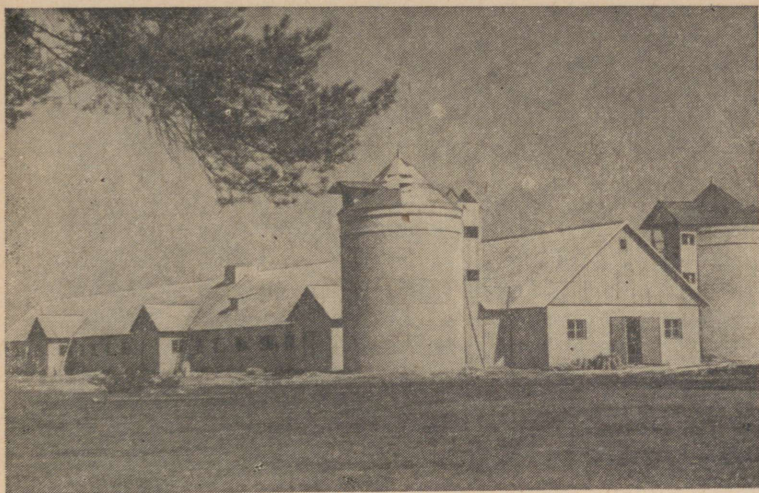
Tehnilistest kultuuridest kasvatatakse meie liiduvabariigis eelkõige lina.

Linakasvatamine on vanaks haruks, kuid kodanliku Eesti tingimustes, eriti aga fašistliku okupatsiooni aastail, vähenes linakasvatamine tunduvalt.

Lina on tähtis ja tulukas, kuid seejuures töömahukas kultuur. Ta annab toorainet — kiudu — linatekstiilivabrikuile ja linaseemet taimeõlitehastele.

Linakasvatuse piirkond paikneb vabariigi lõunapoolses osas, kus kolhooside külvipinnas lina osatähtsus moodustab sageli 3% ja rohkemgi.

Vabariigi kolhoosid osutavad praegu suurt tähelepanu linakasvatuse arendamisele ja paljud on neist saavutanud häid tulemusi. Eriti paistab silma saavutustega linakasvatamise alal Põlva rajoon, kus 1955. aastal lina külvipind

Joon. 62. Kolhoosi uus karjalaut silotorniga.

Joon. 63. Linakombain kolhoosi põllul.

moodustas 1200 ha. Selle rajooni kolhoosid said linakasvatusest üksnes rahalist sissetulekut üle 6 miljoni rubla.

Vennasvabariigid abistavad meie kolhoose linakasvatamise arendamisel, varustades meid lina külvi- ja kitkumismasinatega ning linakombainidega. Lina esialgne töötlemine toimub nüüd ka toorlinavabrikus, mille võrku meil on laiendatud.

Tähtsal kohal meie vabariigis on kartuli ja köögivilja kasvatamine. Nende all on umbes 9% kogu külvipinnast.

Kartulit kasutatakse inimtoiduks, loomasöödaks (eriti seasöödaks) ja toorainena piirituse, tärklise ja siirupi valmistamisel. Kartulit kasvatatakse meil kõikjal, kuid eriti vabariigi põhjapoolsetes rajoonides.

Kuid kartulikasvatuse praegune tase jääb maha vajadustest. Kartulisaagid on meil vabariigis veel madalad. Kuuendal viisaastakul on ette nähtud suurendada kartuli toodangut 1,9 korda, selleks on tarvis laiendada kartuli külvipinda ja tunduvalt tõsta saaki.

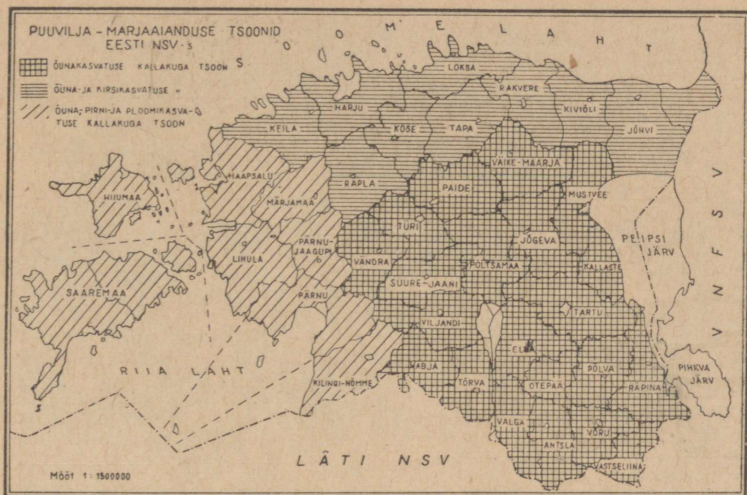
Meie põllumajanduses minnakse üle uuele, progressiivsele kartuli ruutpesiti kasvatamise meetodile, mis võimaldab mehhaniseerida kõik tööd, alates kartuli mahapanemisest ja lõpetades kartuli koristamisega, ning tõsta tunduvalt saaki.

Tööstuskeskuste ja linnarahvastiku kiire kasv nõuab köögiviljade (kapsa, peedi, porgandi, kurgi, tomati, sibula jm.) kasvatamise suurendamist. Köögivilja kasvatatakse meil kõikjal üle maa, kuid tähtsamad köögivilja kasvatamise alad, mis varustavad meie linnu, asuvad vabariigi põhjaosas (Tallinnast Narvani) ja Peipsi järve ning Pärnu lahe äärsedel aladel.

Köögivilja kasvatamisel saavutatud tase ei suuda veel rahuldada kasvavaid vajadusi, eriti varajase köögivilja alal.

Vastavalt partei XX kongressi direktiividele rajatakse lähemate aastate jooksul suurte linnade ja tööstuskeskuste ümber (Tallinn, põlevkivibassein, Narva, Tartu) linnalähedast tüüpi põllumajandus, mis hakkab neid keskusi varustama värsket piima, liha, varajase kartuli ja varajase värsket köögiviljaga.

Suure tähtsuse peab omandama meil ka aiandus (viljapuude ja marjapõõsaste kasvatamine). Meie vabariigi kolhoosides ja sovhoosides rajatakse uusi viljapuu- ja mar-

Joon. 64. Aiandustsoonid Eesti NSV-s.

jaedu. Tähtsamaiks viljapuudeks on meil õuna-, kirsi-, ploomi- ja pirnipuud. Marjapõõsastest on levinumad punase ja musta sõstra ning karusmarja põõsad. Kasvatatakse ka vaarikaid ja aedmaasikaid.

Eesti NSV-s on kujunemas puuvilja- ja marjaaianuse alal kolm puuviljanduse arendamise põhitsooni. Need on: 1) õunakasvatuse kallakuga puuviljaaianuse tsoon, mis hõlmab Eesti NSV kesk- ja lõunaosa, 2) õuna- ja kirsikasvatuse kallakuga puuviljaaianuse tsoon, kuhu kuulub Eesti NSV põhjaosa, ja 3) õuna-, pirni- ja ploomikasvatuse kallakuga puuviljaaianuse tsoon, mis asub Eesti NSV lääneosas.

*

Eesti NSV põllumajanduse arendamist takistavad suuresti sood ja rabad. Tasandikuline pinnaehitus liigse niiskuse ja vee nõrga äravoolu juures põhjustab soostumist. Sajandeid unistasid talupojad soode kuivendamisest ja nende muutmisest viljakaiks põldudeks ja lopsakaiks heinamaadeks. Kuid kodanliku korra ja üksiktalupidamise tingimustes oli võimatu neid unistusi täide viia. Nõukogude võimu kehtestamise ja kolhoosikorra võiduga avanes võimalus selle unistuse muutmiseks tegelikkuseks. Viienda

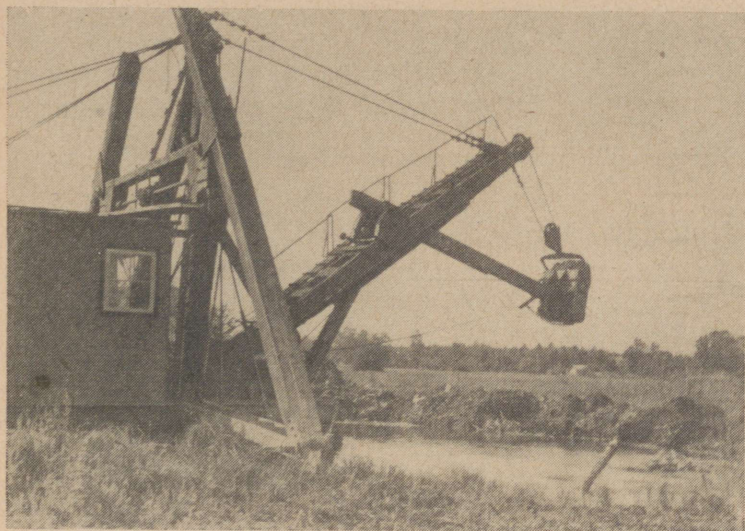

Joon. 65. Õunte mahavõtmine kolhoosi viljapuuaias.

viisaastaku jooksul on Eesti NSV-s kuivendatud umbes 100 000 hektarit soostunud ja liigniiskuse all kannatanud maid. Kuuenda viisaastaku jooksul tuleb kuivendada ligi 240 000 hektarit põllumajanduslikku maad. Suuremad soostunud maamassiivid kuivendatakse, küntakse üles ning muudetakse põldudeks ja kultuurheina- ning -karjamaadeks, põldudelt koristatakse kivid, mis takistavad traktorite ja teiste põllutöömashinade kasutamist, heina- ja karjamaad puhastatakse võsast.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus annavad meie vabariigile selle ulatusliku ülesande elluviimisel suurt abi. On juba loodud 9 maaparandusjaama, mis soostunud maa-alade kuivendamiseks, kändudest puhastamiseks ja ülesharimiseks on varustatud esmaklassilise nõukogude tehnikaga. Lähematel aastatel rajatakse veel mitu uut maaparandusjaama. Peale selle on masina-traktorijaamades loodud maaparandusrühmad.

Põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine koos ulatuslike maaparandustöödega on muutnud ja muudab tunduvalt meie territooriumi ilmet. Endiste üksikute väikeste põllulappide asemele, mis on surutud soode ja metsade vahele, luuakse suured põllumassiivid, kultuurheinamaad

Joon. 66. Ekskavaator süvendustöödel.

ja -karjamaad, kus põllumajanduslikel töödel ulatuslikult saab rakendada võimsat masinatehnikat.

Me pärisime kapitalistlikult korralt äärmiselt killustatud ja hajutatud maa-asulastiku (üksiktalundite süsteemi näol), mis ei sobi kokku kolhoosliku suurtootmisega, takistades kolhooside edasiarendamist. Vastavalt uutele tingimustele on meie vabariigis kujunemas uut tüüpi maa-asulastik: Kerkivad uued kolhoosikeskused, kuhu eelkõige ehitatakse nõuetekohased loomakasvatushooned (laudad, tallid, sigalad, kanalad), viljaaidad, loomasööda hoiupaigad (küünid, katusealused, silo-, kartuli-, söödajuurviljahoidlad), kuivatid, kolhoosi juhatuse-, klubi-, kooli- ja muud ühiskondlikud hooned. Järk-järgult koondatakse kolhoosikeskustesse ka kolhoosnikute elumajad.

Uueks nähtuseks meie maa-asulastikus on ka masina-traktorijaamade keskused, kuhu on püstitatud remonditökojad, garaažid ja vedelküttegaasid, masinakuurid, administratiivhooned, masina-traktorijaamade töötajate elamud, kommunaal- ja kultuurihooned.

Tohutut abi meie kolhoosidele annavad masina-traktorijaamad (MTJ). Masina-traktorijaamad on

riiklikud ettevõtted, mis on varustatud eesrindliku põllumajandusliku tehnikaga ja on riigi poolt organiseeritud kolhooside abistamiseks. Nad kujutavad endast kolhoosikorra tööstuslikku, materiaalist ja tehnilist baasi ning on praegu otsustavaks jõuks kolhoosi tootmise arendamisel. 1955. aastal tegid masina-traktorijaamad ligi $\frac{3}{4}$ kõigist põllumajanduslikest töödest kolhoosides. Seepärast sõltub edasine järsk tõus kõigis kolhooside tootmisharudes suurel määral masina-traktorijaamadest.

Kuuenda viisaastaku alguseks oli meie liiduvabariigis 69 masina-traktorijaama, see on 2,5 korda rohkem, kui neid oli 1948. aastal. Traktoripargi võimsus Eesti NSV masina-traktorijaamades on viienda viisaastaku jooksul kasvanud rohkem kui 2 korda, teraviljakombainide arv aga 11 korda.

Kuuendal viisaastakul on ette nähtud laialdaselt arendada palju jõukulu nõudvate tööde mehhaniseerimist ka loomakasvatuses, kartulikasvatuses, köögiviljakasvatuses ja aianduses, samuti arendada põllumajanduse toodangu transportimise ja laadimise tööde, soostunud kõlvikute kiuvendamise ja uute maade kasutuselevõtmise tööde mehhaniseerimist.

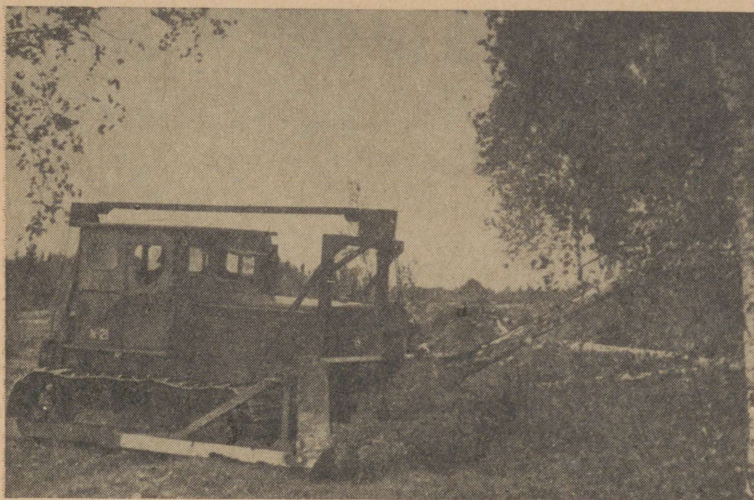
Traktoreid, mitmesuguseid põllutöömasinaid, alates atradest ja lõpetades kombainidega, mineraalväetisi jm. saabub meile pidevalt teistest liiduvabariikidest. Ilma selle abita poleks mõeldav meie põllumajanduse kiire tõus.

*

Kodanlikus Eestis arenes põllumajandus stiihiliselt ja sõltus täielikult turukonjunktuurist. See tõi kaasa põllumajandusliku tootmise äärmiselt ebaühtlase territoriaalse paiknemise ja sagedasi suuri raskusi toodangu turustamisel. Põllumajanduslikult arenenum oli Eesti kesk- ja lõunaosa, millele järgnes Põhja-Eesti. Väga algeline ja mahaäänud oli põllumajandus maa lääneosas.

Nõukogude korra tingimustes areneb meie vabariigi põllumajandus, nii nagu kogu majandus, plaanipäraselt. Põllumajanduse paiknemise väljakujundamisel lähtub Nõukogude riik kogu NSV Liidu rahvamajanduse vajadustest põllumajanduse saadustele, samaaegselt arvesse võttes looduslike tingimuste mitmekesisust ja talurahva kogemusi.

Eesti NSV kõikides rajoonides on peamiseks põllumajandusharuks piimakarja- ja seakasvatus. Meie põllumajandus spetsialiseerub eelkõige loomakasvatuse väljaarendamise

Joon. 67. Buldooser puid juurimas.

suunas, kusjuures kõrvuti põhilise haruga (loomakasvatus koos söödakultuuride kasvatamisega) arendatakse igati ka teisi põllumajandusharusid (teraviljakasvatust, tehniliste kultuuride kasvatust, köögiviljakasvatust, aiandust jne.). Põllumajandus paikneb nüüd ühtlasemalt kogu vabariigi territooriumil, kusjuures põllumajandus ise on muutunud paljude tootmisharudega igakülgselt arenenud majanduseks.

Eesti NSV territooriumi väikesele ulatusele vaatamata on ta eri osades tingimused põllumajanduse arendamiseks erinevad (kaugus linnadest ja tööstuskeskustest, erinevused mullastikus, kliimas jne.). Sellest on tingitud, et põllumajanduse peamise haru — loomakasvatuse ja söödakultuuride kasvatamise kõrval, mille arenemiseks on kõigis meie vabariigi rajoonides soodsad tingimused, on otstarbekas arendada veel mitmesuguseid muid — ühtedes rajoonides ühtesid, teistes rajoonides teisi põllumajandusharusid (näiteks vabariigi lõunapoolsetes rajoonides linakasvatust, linnade ja tööstuskeskuste ümbruses linnalähedast põllumajandust jne.).

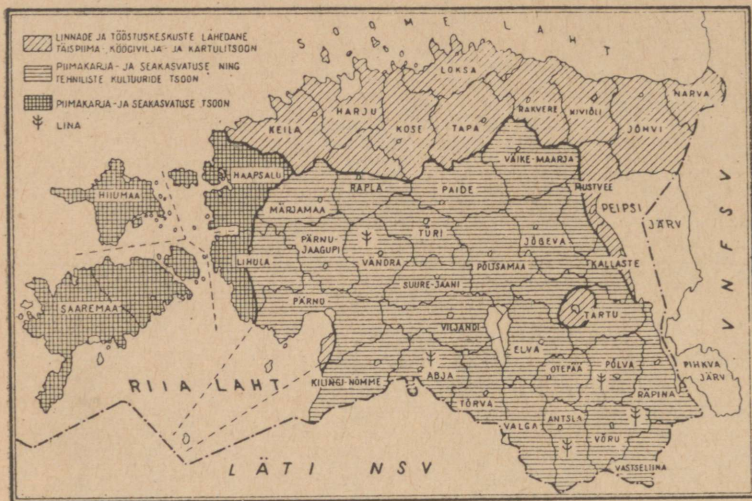
Vastavalt ülalmainitud kohalikele iseärasustele on Eesti NSV-s välja kujunemas kolm põhilist põllumajanduslikku tootmistsooni. Need on:

Joon. 68. Traktor uudismaad kündmas.

Joon. 69. Traktor kevadist künnitööd teostamas.

Joon. 70. Põllumajanduslikud tootmistsoonid Eesti NSV-s.

1) linnade ja tööstuskeskuste lähedane täispiima tootmise, köögivilja- ja kartulikasvatuse tsoon, mis hõlmab vabariigi põhjaosa, kus asuvad suuremad linnad ja tööstuskeskused (Tallinn, põlevkivibassein, Narva) ning Tartu ja Pärnu linna lähedased alad.

2) piimakarja- ja seakasvatuse ning tehniliste kultuuride (peamiselt lina) kasvatamise tsoon, mis hõlmab vabariigi kesk-, kagu- ja lõunaosa.

3) piimakarja- ja seakasvatuse tsoon, mis hõlmab Lääne-Eesti saarestiku ja mõned läänepoolsemad rajoonid mandril.

Kogu NSV Liidu ja ta liiduvabariikide, nende hulgas ka meie vabariigi sotsialistliku põllumajanduse ja tema eesrindlaste saavutusi näitab üleliiduline põllumajandusnäitus Moskvas. Näitusel on Eesti NSV-l oma paviljon. Siin on vabariigi põllumajanduse saavutuste kohta esitatud rikkalikult väljapanekuid. Üleliidulisest põllumajandusnäitusest osavõtmise õigus on suureks auks ja tunnustuseks kolhoosile, sovhoosile, masina-traktori ja igale põllumajanduse eesrindlasele.

Ülesandeid.

1. Iseloomustada Eesti NSV maafondi struktuuri.
2. Iseloomustada Eesti NSV loomakasvatust ja selle levikualasid.
3. Milliseid teraviljakultuure kasvatatakse Eesti NSV-s? Missugused ülesanded seisavad meie vabariigi teraviljakasvatuse ees?
4. Missuguseid söödakultuure kasvatatakse Eesti NSV-s? Iseloomustada neist tähtsamaid.
5. Milliseid tehnilisi kultuure kasvatatakse Eesti NSV-s? Näidata kaardil nende levikualad.
6. Missuguseid uusi põllukultuure on hakatud kasvatama Eesti NSV-s ja milline on nende tähtsus? Kus neid meil kasvatatakse?
7. Milliseid maaparandustöid teostatakse Eesti NSV-s ja misugused muutused toimuvad ühenduses sellega meie põllumajanduse geograafias?
8. Nimetada, näidata kaardil ja iseloomustada meie põllumajanduslikke tootmissoone.
9. Nimetada lähem masina-traktorijaam ja sovhoos. Kirjeldada neid majandeid, nende tootmistegevust.

VI. TRANSPORT.

Transport on tähtis rahvamajandusharu. NSV Liidu transport moodustab ühtse terviku, mis koosneb raudtee-, jõe- ja mere-, maantee- ja õhustranspordist ning nafta- ja gaasijuhtmetest. Transport seob meie suure kodumaa vabariigid, kraid, oblastid ja rajoonid ühtseks orgaaniliseks tervikuks, teostab tooraine, kütteaine ja materjali vedu töötlemiskohtadesse ning valmistoodete vedu tarbimiskohtadesse. Peale selle kindlustab transport reisiliiklust ja omab erakordset tähtsust sõjaajal tagala ja rinde ühendajana.

Eesti NSV transport moodustab NSV Liidu transpordi orgaanilise osa. Tähtsamateks transpordiliikideks on Eesti NSV-s raudtee-, vee- (mere- ja jõe-), auto- ja õhustransport ning päris uueks transpordiliigiks — magistraalgaasijuhtmed.

Suurem osa kaupade ja reisijate veost toimub meil raudteel. Raudteemagistraalide kogupikkusest on veidi üle poole laiarööpmelisi ja alla poole kitsarööpmelisi teid.

Laiarööpmelised teed seovad meid teiste liiduvabariikidega ja ühendavad meie liiduvabariigi linnu ja tööstuskeskusi omavahel. Tähtsaim laiarööpmeline liin ühendab meie liiduvabariigi pealinna Tallinna Leningradiga (Tallinn—Tapa—Narva—Leningrad). See on meie kõige pinge-

lisemalt töötav liin, sest ta läbib tähtsamaid tööstuslikke rajoonid ja linnu. Sellel liinil liiklevad vahetpidamata kaubarongid põlevkiviga, vedelküttega, metsamaterjaliga, ehitusmaterjalidega, masinatega, tekstiilkaubaga jne. Teiseks tähtsamaks liiniks on Tapa—Tartu—Pskovi (Pihkva) liin, mis ühendab Eestit meie suure kodumaa pealinna Moskva, Ukraina, Valgevene ja teiste liiduvabariikidega. Tartust hargneb raudtee Valka, mis ühendab meid Läti NSV pealinna Riiaga. Valgast läheb raudtee Võrru ja edasi Pskovi (VNFSV). Nõukogude Eesti läänepoolset osa läbib ainsa laiarööpmelise raudteena Tallinn—Haapsalu—Rohuküla liin, millest Keilas läheb haru Paldiskisse.

Meie vabariigi tingimustes omavad suurt tähtsust ka kitsarööpmelised raudteed, eriti Eesti NSV lääneosas, kus nad seovad omavahel meie vabariigi paljusid rajoonid ja linnu. Tähtsamaks liiniks on siin Tallinnast algav liin, mis Lelles hargneb kaheks haruks: üks Viljandi—Mõisaküla suunas ja teine Pärnu—Mõisaküla suunas. Need kaks haru moodustavad ringühenduse Lelle—Viljandi—Mõisaküla—Pärnu—Lelle. Pärnu—Mõisaküla liinilt hargneb kitsarööpmeline liin Riisseljalt Iklasse, mis läbib Kilingi-Nõmme rajooni. Tallinn—Lelle liinilt hargneb Raplast haru Virtsu, millel on suur tähtsus ühenduse pidamisel Saare- ja Muhumaaga. Kitsarööpmelist võrku ühendab laiarööpmelisega Türi—Tamsalu kitsarööpmeline raudteeliin. Peipsi-äärne Mustvee linn on ühendatud kitsarööpmelise raudtee abil Sondaga, mis asub laiarööpmelisel raudteel. Kitsarööpmelistel raudteedel veetakse metsamaterjali, turvast, põllumajandussaadusi ja reisijaid.

Fašistlikud okupandid purustasid meie raudteed, laskisid õhku raudteesillad, põletasid jaamahooneid. Praegu on kõik raudteed täielikult taastatud. On ehitatud terve rida uusi jaamahooneid. Pärast sõda on meie raudtee varustatud võimsate vedurite, suure kandejõuga kaubavagunite, mugavate reisivagunite, peale- ja mahalaadimismehhanismidega jne. Tallinn—Pääsküla liin on elektrifitseeritud, siin liiklevad mugavad ja kiired elektrirongid. Meie raudteid kasutatakse praegu hoopis paremini ja täielikumalt kui kodanlikus Eestis.

Nõukogude võimu aastail on tunduvalt kasvanud autotranspordi osatähtsus meie rahvamajanduses. Autotransport omab suurt tähtsust lühimaa-vedude teostamisel ja seal, kus puudub muu transport. Ta on kõige

manööverdamisvõimelisem transpordiliik, ta pääseb kõikjale, kus on vähegi kõlblikud teed.

Teised liiduvabariigid — Vene NFSV ja Valgevene NSV — varustavad meid mitmesuguste eri tüüpi ja erineva kandejõuga autodega (veoautod, isetühjenduvad autod, sõiduautod, autobussid jm.). Meie vabariigi autopark kasvab aastast aastasse, kusjuures ülekaalus on veoautod. Põhiline osa autopargist kuulub Autotranspordi ja Maanteedevõtte Ministeeriumi autobaasidele, mis asuvad meie liiduvabariigi suuremais linnades-teenesõlmedes. Peale selle omavad autosid tööstusettevõtted, sovhoosid, masina-traktorijaamad, kolhoosid ja ametiasutused. Järjest kasvab isiklikuks kasutamiseks olevate sõiduautode ja mootorrataste arv, mis näitab meie töörahva jõukuse pidevat kasvu.

Autotransport on tihedasti seotud maanteemajandusega. Eesti NSV-s on tihe maanteedevõrk. Tähtsamad on need maanteed, mis ühendavad meie liiduvabariigi pealinna teiste linnadega ja teiste liiduvabariikidega. Need on: Tallinn—Narva—Leningrad, Tallinn—Tartu ja sealt edasi üks haru Pskovi (Pihkva) ning teine Valga—Riia suunas ja Tallinn—Pärnu.

Tallinn ja teised suuremad keskused on ühendatud autobussiliinidega omavahel, samuti oma ümbruskonna asulatega. Tallinna, Tartu, Kohtla-Järve, Narva, Pärnu, Viljandi jt. linnade reisiliinidel peavad ühendust suured mugavad autobussid. Tallinnas ja teistes linnades teenindavad elanikkonda taksoautod (sõidu- ja veoautod), mille arv kiiresti kasvab.

Eesti NSV-s pole suuri laevatatavaid jõgesid ja seetõttu jõe transportil ei ole nii suurt tähtsust kui teistel transpordiliikidel. Laevatatavad on ainult Narva jõgi (alla ülalpool Narva koske) koos uue veehoidlaga, Emajõgi ja Pärnu jõgi (alamjooksul) ning järvedest Peipsi ja Võrtsjärv. Hoopis suurem tähtsus on meie arvukail jõgedel metsaparvetamisel, eriti suurvee-ajal. Jõelaevastik hävitati sõjaajal fašistide poolt täielikult. Praegu on ta taastatud.

Tähtsal kohal on Eesti NSV mere transport. Eesti NSV-s on häid sadamaid, milledest suuremad on Tallinn ja Pärnu. Neist on Tallinn üleliidulise tähtsusega sadam. Tallinna sadama kaudu toimub ühendusepidamine välisriikidega, samuti meie oma sadamatega — Leningradi, Riia, Klaipeda, Kaliningradi ja teistega.

Peale selle toimub laevaühendus veel kohalikel ranna-

liinidel — oma liiduvabariigi sadamate vahel. Eriti elav liiklemine on Virtsu ja Kuivastu, Rohuküla ja Heltermaa ning Tallinna ja saarte vahel.

Üha suuremat tähtsust omandab meie elus ja majanduses õhustranspord. Tallinnal on regulaarne otseühendus lennukitega meie kodumaa pealinna Moskva (üle Riia) ja kangelaslinna Leningradiga.

Meie vabariigis kasutatakse ka sanitaarlennukeid haigetele kiirabi andmiseks.

*

Nõukogude Eesti rahvamajandus koosneb mitmesugustest, omavahel tihedasti seotud majandusharudest ning moodustab koos teiste vennasvabariikide rahvamajandusega ühtse, orgaanilise terviku — NSV Liidu rahvamajanduse.

Kõige tihedamad on Eesti NSV rahvamajanduse seosed suure Vene NFSV-ga. Nii saab meie liiduvabariik Vene NFSV-st tööpinke metallide töötlemiseks, elektriseadmeid, tekstiilitööstuse masinaid ja palju muid tööstuslikke sisse-seadeid, musti ja värvilisi metalle, vedureid, vaguneid, autosid, traktoreid, kombaine, mitmesuguseid põllutöomasinaid, mineraalväetisi, kautšukit jne.

Ukraina NSV varustab meid kiviõie ja koksiga, mustmetalliga, mitmesuguste masinatega, suhkru, nisu, aian-dussaaduste ja muude kaupadega.

Moldaavia NSV annab meile puuvilja ja veine.

Valgevene NSV-st saame autosid ja põllutöomasinaid.

Aserbaidžani NSV-st tuleb meile nafta, puuvill ja tubakas, Gruusia NSV-st tsitruselised ja muud puuviljad, veinid, tee ja tubakas, Armeenia NSV-st veinid, puuviljad ja tubakas.

Kasahhi NSV varustab meid peamiselt värviliste metallidega, Usbeki NSV puuvilla, tekstiilitööstuse masinate ja kuivatatud puuviljaga, Turkmeeni NSV ja Tadžiki NSV puuvilla, kuivatatud puuvilja ja karakullnahaga.

Eesti NSV omakorda saadab vennasvabariikidesse mitmesuguseid tööstustooteid ja põllumajandussaadusi. Meie põlevkivibassein varustab kangelaslinna Leningradi põlevkivigaasi ja elektrienergiaga. Teised Eesti NSV tööstusharud saadavad vennasvabariikidesse elektrimootoreid, kontroll-mõõteriistu, raadioaparaate, mitmesuguseid seadmeid naftatööstuse jaoks, kütte- ja katlaautomaatseadmeid,

tsementi, klaasi, mööblit ja vineeri, tuletikke, paberit, tselluloosi, tekstiili- ja muid tooteid. Toiduainetest veab Eesti NSV teistesse liiduvabariikidesse ja eelkõige Leningradi: võid, piima, juustu, liha ja lihasaadusi, mune ja kala-tooteid.

See vastastikune vahetus aitab kaasa meie sotsialistliku rahvamajanduse kiirele arenemisele, olles NSV Liidu rahvaste sõbraliku koostöö väljenduseks.

Ulesandeid.

1. Nimetada tähtsamad Eesti NSV raudteeliinid ja raudteesõlmed.
2. Jutustada autotranspordi rahvamajanduslikust tähtsusest. Nimetada ja näidata kaardil tähtsamad maanteed.
3. Iseloomustada Eesti NSV meretransporti. Nimetada ja näidata kaardil tähtsamad mereteed ja sadamad.
4. Iseloomustada Eesti NSV siseveetransporti.
5. Iseloomustada Eesti NSV majanduslikke sidemeid teiste liiduvabariikidega.
6. Missugust transporti ja marsruuti kasutatakse teie kodukoha ja lähema suurema linna vahelises liiklemises?
7. Missugust transporti ja marsruuti võib kasutada Eesti NSV-st ühenduse pidamiseks Moskva, Leningradi, Riia, Arhangeliski, Odessa ja Vladivostokiga?

VII. EESTI NSV TÄHTSAMAD LINNAD.

Tallinn on Eesti NSV pealinn, suurim tööstus- ja kultuurikeskus, suur ja soodus sadam ning raudteesõlm. Tallinnas on 257 000 elanikku. Ta kuulub NSV Liidu 50 suurlinna hulka, mille elanike arv ületab 1/4 miljoni. Viimase 20 aasta jooksul on ta elanike arv kahekordistunud. Tallinnas asuvad: — Eesti NSV Ülemnõukogu, Eesti NSV Ministrite Nõukogu, ministriumid ja teised keskasutused ning Eestimaa Kommunistliku Parteij Keskkomitee.

Tallinnasse on koondunud veidi alla poole kogu Nõukogude Eesti tööstusest. Siin asuvad kõige mitmesugusemat toodangut andvad tööstusettevõtted.

Tallinnas valmistatakse mitmesuguseid masinaid ja elektrimootoreid, remonditakse laevu, vedureid ja vaguneid, traktoreid ja autosid. Tallinna metsa- ja tselluloosi-paberitööstus annab palju saematerjali, vineeri, mitmesugust mööblit, tselluloosi ja paberit, tuletikke ja ehitusdetalle. Ehitusmaterjalide tööstus toodab raudbetoonist ehituskonstruksioone ja -detalle, savi- ja silikaattelliseid, katusepappi, keraamikatooteid, isolatsiooniplaate ja -materjale. Peale eespool loeteldu annab Tallinna tööstus veel raadioaparaate ja muid elektrotehnika tooteid, mõõteriistu, naelu, värve, lakke, liimi ja mitmesuguseid plastmasstooteid ning kantseleitarbeid. Kergetööstuse ettevõtted annavad puuvillast, villast ja siidriiet, trikootaaz- ja õmblustooteid,

Joon. 71. Tänav Tallinnas.

nahk- ja kummijalatseid, klaasnõusid, karusnahatooteid. Mitmekesine ja suur on Tallinna toidu- ja maitseainete tööstus, siin on jahu-, leiva-, kondiitri-, liha-, piima-, margariini-, kala-, konservi-, tubakatoöstus jm. Tallinn on Eesti NSV peamine polügraafiatööstuse keskus. Siin trükitakse suurtes väljaannetes marksismi-leninismi klassikute teoseid, ilukirjandust, õpikuid, ajalehti ja ajakirju.

Sõjamõllus hävis peaaegu pool Tallinnast. Praegu on sõjajäljed Tallinnas kadunud. Linnas on kerkinud uusi ja mugavaid hooneid, terveid uusi elamukvartaale, on rajatud avaraid väljakuid, haljasalaseid ja puisteid. Suur osa taastamistöedest on toimunud Tallinna töötajate ühiskondliku tööna. 1953. a. alguses võeti kasutusele Kohtla—Järve—Tallinna gaasijuhe. Tallinna gasifitseerimise tööd jätkuvad täie hooga.

Tallinnas on püstitatud võimas monument Nõukogude rahva juhile V. I. Leninile. Kaunid mälestussambad on püstitatud ka M. I. Kalininile, V. Kingissepale ja J. Lauristinile, kelle elu ja tegevus oli seotud Tallinna linnaga. Kadriorus, mere ääres, kõrgub «Russalka» mälestussammas, mis püstitati 1893. a. hukkunud vene meremeestele.

Tallinn on suurim teaduse- ja kultuurikeskus Eesti NSV-s. Siin asuvad Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Tallinna Polütehniline Instituut, Ed. Vilde nim. Tallinna

Pedagoogiline Instituut, Riiklik Konservatoorium, Riiklik Kunstiinstituut, palju tehnikume, tööstuskoole, kesk- ja algkoole.

Tallinnas asuvad Riiklik Akadeemiline Ooperi- ja Balletiteater «Estonia», V. Kingissepa nimeline Tallinna Riiklik Akadeemiline Draamateater, Riiklik Vene Draamateater ja Riiklik Filharmoonia, mitu suurt kultuurihoonet, palju klubisid ja muuseume.

Tartu on Eesti NSV teine suurem linn. Ta on vana kultuurikeskus. Siin asuvad Tartu Riiklik Ülikool, Eesti Põllumajanduse Akadeemia ja palju koole. Tartus asub teater «Vanemuine» ja palju tööstusettevõtteid.

Tartus on põllutöomasinate tehas «Võit», tehased «AGE» ja «Termoautomaat», mis toodavad aparate ja nende detaile, alumiiniumivabrik, sporditarvete tehas «Dünamo», naha- ja jalatsikombinaat, kammivabrik, saeveski, liha-, piima- kala-, jahu- ja leiva- ning kohaliku tööstuse kombinaadid, õlevabrik, raudteedepoo, jõelaevade remonditöökoda jt.

Tartus töötas silmaapisteval kommunist Hans Heide-
mann, kes mõrvati kodanluse poolt. Tema nime kannab Tartu suurim trükikoda.

Kohtla-Järve on noor, kuid kiiresti kasvav linn, põlevkivitöötlemise tööstuse keskus.

Endisest tolmusest ja mustast asulast on lühikese aja jooksul kasvanud hästikorrastatud sotsialistlik põlevkivitöölise linn. On ehitatud terve uus, Sotsialistlik linnaosa.

Kui kodanluse võimutsemise ajal oli Kohtla-Järvel ainult üks kool ja üks raamatukogu, siis praegu on siin juba kümme kooli (nende hulgas põlevkivitöötlemise tehnikum ja meditsiiniline tehnikum), palju raamatukogusid, suur kultuurimaja, mitu klubi jne.

Linna lähedal, Soome lahe rannikul asub suures männimetsas põlevkivitöölise kuurort Ontika.

Kiiresti kasvavad ka teised Eesti põlevkivibasseini linnad ja asulad — rajoonikeskused Jõhvi ja Kiviõli ning teised.

Jõhvi on meie põlevkivibasseini teiseks tähtsamaks keskuseks. Sõjajärgsetel aastatel on Jõhvis ehitatud mitmesugused administratiivhooned, haiglad, klubid, kauplused ja muud ühiskondlikud ning kultuurihooned. Jõhviga kasvab kokku noor A h t m e linn, millest kujuneb uus võimas põlevkivitööstuse keskus.

Narva on suur tekstiilitööstuse keskus. Siin asub kuulus Kreenholmi Manufaktuur. Linna ühesehitamine areneb suure hooga. Ehitatakse palju uusi elamuid, koole, lastesõimi, haiglaid ja muid kultuuri- ja ühiskondlikke asutusi. Kerkivad uued tööstusettevõtted, kala-, liha-, piima-, jahu- ja leivakombinaadid. Narva jõeale ehitati viienda viisaastaku jooksul võimas hüdroelektrijaam.

Narva muutub endisest kaunimaks ja suuremaks.

Narva lähedal asuv Narva-Jõesuu on mereäärne, suure männimetsa ja liivase plaaziga maaliline kuurort.

Pärnu on tööstuskeskus, sadam ja pehme mereäärse kliimaga kuurort-linn. Pärnus on üleliidulise tähtsusega sanatooriume ja mudaravila. Siin asub L. Koidula nimeline teater.

Pärnu tööstus on seotud peamiselt kala-, metsa- ja põllumajandussaaduste töötlemisega.

Pärnus on kalatööstus, metsa-, suusa- ja mööblitööstus, nahatööstus, linase riide tootmine, õlle- ja karastusjookide tööstus, liha-, jahu- ja leiva- ning kohaliku tööstuse kombinaadid, mootorite ehitusremonditehased, tellisetehas.

Ülejäänud linnadest on suuremad järgmised rajoonikeskused: Viljandi (tuletiku- ja linavabrik), Rakvere (liha- ja piimatööstuse seadmete remonditehas, tärklise- ja siirupitööstus, kalakombinaat), Valga (tähtis raudteesõlm ja -depoo), Võru (tellisetehas, toorlinavabrik), Haapsalu (mereäärne ravikuurort, kalakombinaat), Kingissepp (kuurort, kalakombinaat).

Kingissepa (end. Kuressaare) lähedal sündis 1888. a. Eestimaa Kommunistliku Partei silmapaistev tegelane Viktor Kingissepp, kelle nime linn nüüd kannab.

SISUKORD

A. Loodus	3
I. Asend, piirid ja suurus	3
II. Meri	4
III. Pinnaehitus	8
1. Absoluutsed kõrgused	8
2. Pinnaehituse kujunemine	18
3. Pinnavormide vööndid	21
IV. Maavarad	22
V. Kliima	27
VI. Siseveed	33
1. Jõed	34
2. Järved	41
VII. Mullastik	44
VIII. Taimkate	47
IX. Loomastik	52
B. Rahvastik	55
I. Rahvaarv, rahvastiku tihedus, rahvuslik koosseis ja kultuuritase	55
II. Eesti NSV administratiivne korraldus	60
C. Rahvamajandus	61
I. Eesti majandus revolutsioonieelse Venemaa koosseisus	62
II. Majanduse laostumine kodanluse diktatuuri perioodil Eestis	64
III. Rahvamajanduse kiire tõus Nõukogude Eestis	68
IV. Tööstus — Eesti NSV juhtiv majandusharu	72
V. Põllumajandus	104
VI. Transport	129
VII. Eesti NSV tähtsamad linnad	133
Lisana Eesti NSV kaart.	

Роберт Йоханович Рягастик,
Владимир Антонович Лилль,
Леонхард Йоханнесович Брутус.

ГЕОГРАФИЯ ЭСТОНСКОЙ ССР
ДЛЯ VII и IX КЛ.

На эстонском языке.

Эстонское Государственное
Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja M. Arro.

Tehniline toimetaja A. Sepp
Korrekторid O. Sepp ja L. Visnap.

Ladumisele antud 19. III 1957. Trükkimisele antud 19. IV 1957. Paber 54×84, 1/16. Trük.arv 11 000. Trükipoognaid 8,75+1 kaart. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 7,3. Arvutuspoognaid 8,34. Tellimise nr. 1810.

Trükikoda «Kommunist», Tall.nn,
Pikk tän. 2.

Hind rbl. 2.20.

24°

A-26336

2-6#2 30

TRU Ronnatskegu

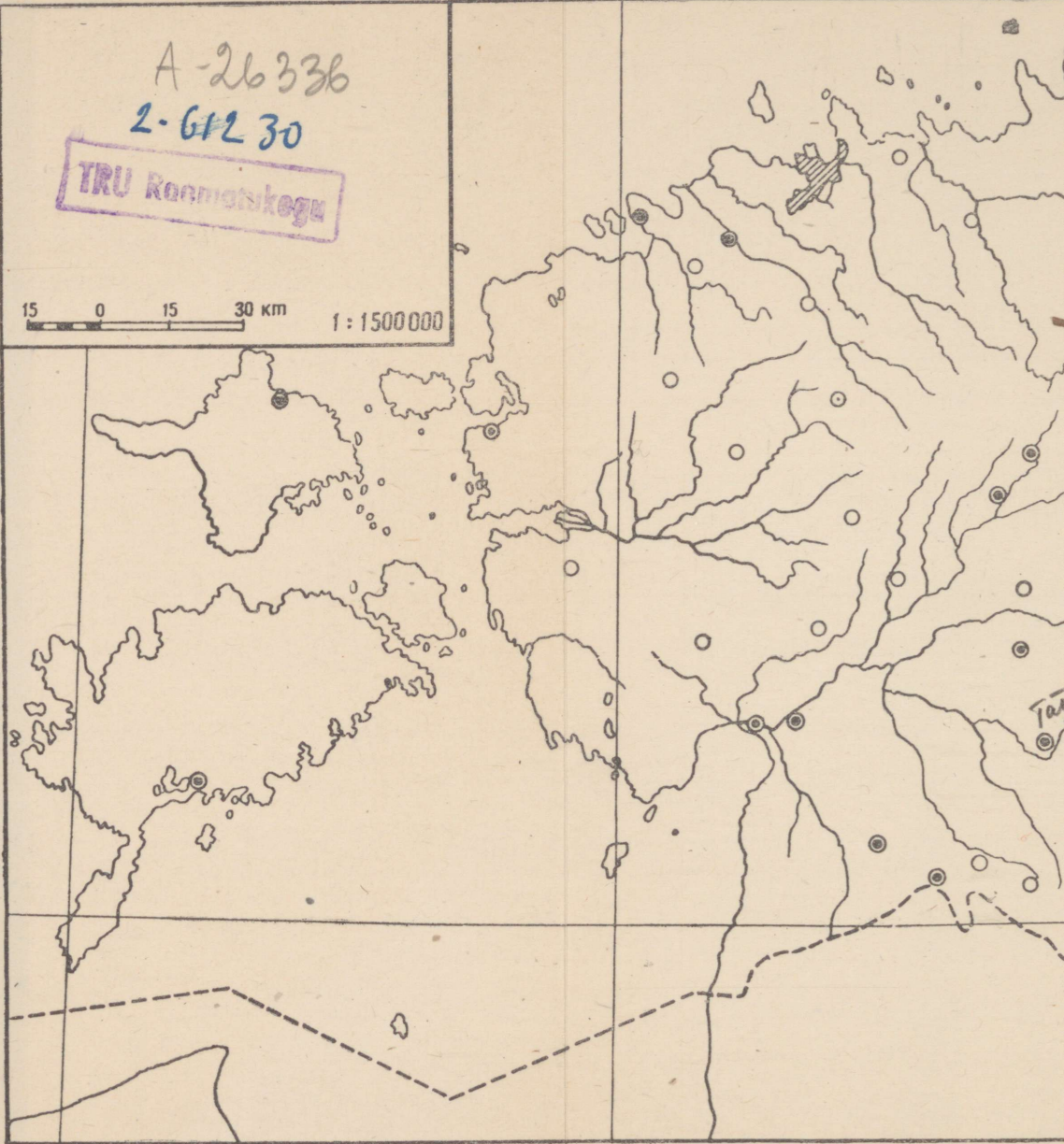
15 0 15 30 km

1:1500000

58°

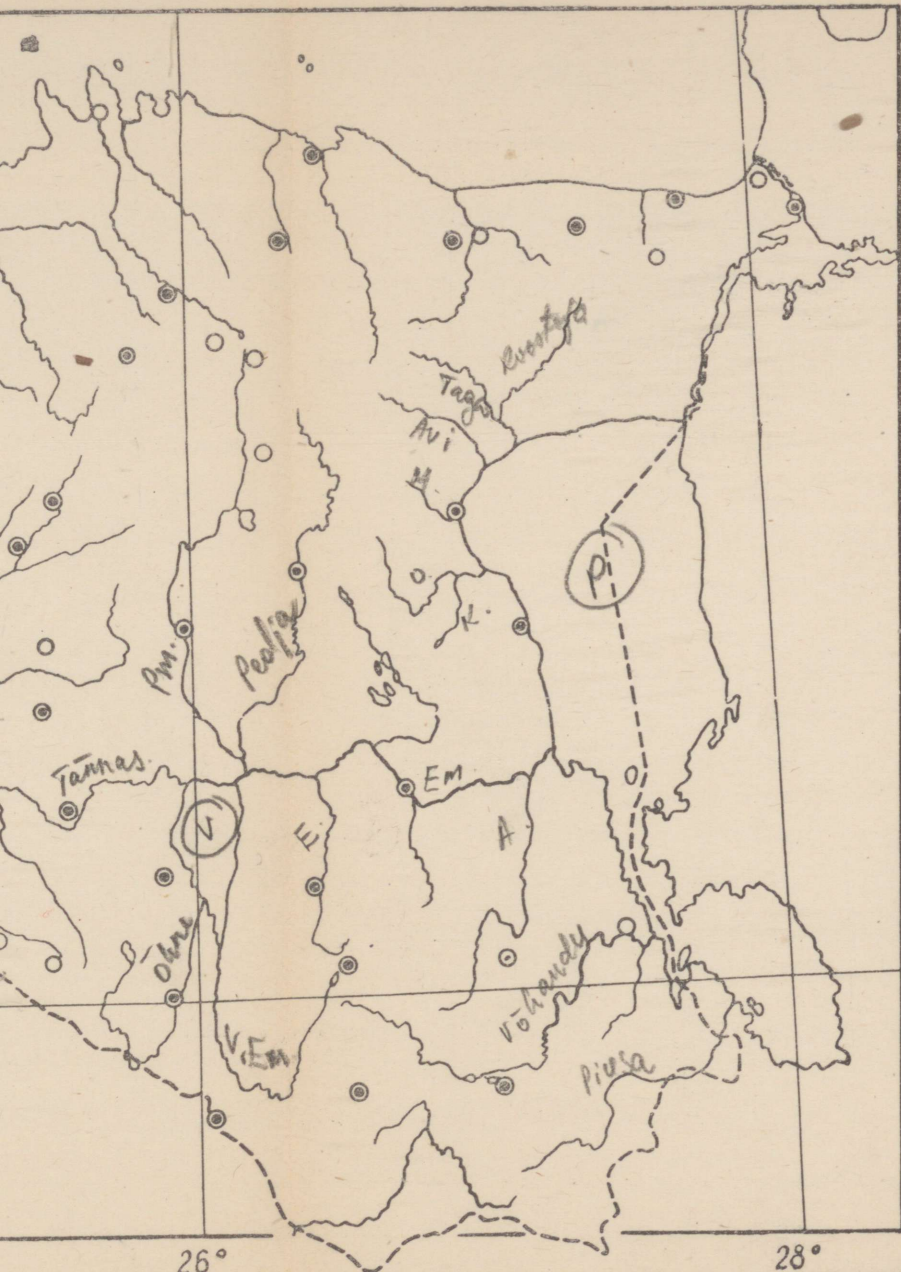
22°

24°

26°

28°

58°

26°

28°

Rbl. 2.20.

A-21540

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00357074 6